

ÖTVENKETTEDIK ÉVFOLYAM

2024.1.

SOMOGY

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Czinkotay Frigyes: Kaposvári TIT Székház 3.

Bizonyára sokan tapasztalhatták, hogy az elmúlt években szinte mindig így fordultam a *Somogy* olvasóihoz az épp aktuális esztendő első számában. Nem tesztek másként ezúttal sem.

Talán emlékeznek még Tisztelt Olvasóink, hogy a *Somogy* 2023. évi 1. számában – többek között – ezeket a mondatokat írtam le: „A támogatásról [értsd a *Somogy* folyóirat támogatása Sz. S.] -- és annak hiányáról – már számtalan esetben írtam Az Olvasókhoz »rovatban«, és szóltam arról sokszor és sok helyütt. Mindig azt gondoltam, hogy akik meghallgattak, azok meg is értettek. Hm...

Ez a »hm« elgondolkodtató és akár elszomorító is lehet. S hogy ne legyen az, akik úgy vélik, hogy ők is a »hm«-ök sorát gyarapíthatják, még tehetnek/tehetnének valamit. Hogy mit? A Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság – OTP Bank Nyrt. 11743002-20032977-00000000 számú – számlájára a »Somogy folyóirat támogatására« közleménnyel átutalhatnak bármilyen kisebb-nagyobb összeget, és azt követően – mint előfizetők – a kezükbe vehetik a *Somogy* folyóirat hamarosan megjelenő 2023. évi négy számát. Magam – mint örök optimista – ugyanis azt remélem, hogy 2023-ban is megjelentethetjük a négy számot, és amikor a *Somogy* 2024. évi 1. számában ismét Az Olvasókhoz... fordulok, örömmel nyugtázhatom, hogy több önkormányzat, országgyűlési képviselő, somogyi vállalkozó, kisnyugdíjas és sokan mások érezték úgy, hogy az immáron 51. évfolyamába lépett folyóirat támogatásáért, fenn- és megmaradásáért tettek valamit – nem keveset.

Ha a támogatók nevét és a kapott támogatási összeget nem is adhatom közre [de most megteszem, lévén semmi nem tiltja – Sz. S.] a *Somogy* folyóirat 2024. évi 1. számában, de kérem akkor is gondolkodjunk el azon, hogy a miénk-e a *Somogy*, a somogyiaké és nem somogyiaké.”

Eddig az idézet, és most az eredményekről. Levélben kerestem meg Somogy vármegye valamennyi városának polgármesterét, a Somogy Vármegyei Önkormányzatot, illetve annak elnökét és Kaposvár Megyei Jogú Város polgármesterét. A megyeszékhely és polgármestere, Szita Károly – a már évek óta megszokott módon – támogatta a Társaságot és a folyóiratot. Így cselekedett Somogy Vármegye Közgyűlése, illetve annak elnöke Biró Norbert is. Támogatást nyújtott a 2023. esztendőben Balatonföldvár (Holovits Huba polgármester), Barcs (Koós Csaba Tibor polgármester), Csurgó (Füstös János polgármester), Igal (Obbás Gyula polgármester), Lengyeltóti (Zsombok Lajos polgármester), Nagyatád (Ormai István polgármester), Tab (Schmidt Jenő polgármester), Zamárdi (Csákovics Gyula polgármester). Elutasító választ küldött Balatonboglár (Mészáros Miklós polgármester), Fonyód (Hídvégi József polgármester), Nagybjom (Pirker Mátyás polgármester). Előfizetéseket „lebegtetett meg” Siófok (Dr. Lengyel Róbert polgármester), de sajnos a mai napig egyetlen előfizetést sem regisztrálhattunk Siófok Város Önkormányzat részéről. Válaszra sem méltatta a Társaságot és annak nevében eljáró elnökét – e sorok íróját – Balatonlelle (Kenéz István polgármester), Kadarkút (Karsai József polgármester), valamint Marcali (Dr. Sütő László polgármester).

Nem városa Somogy vármegyének, de jelentős támogatást adott a Berzsenyi

Dániel Irodalmi és Művészeti Társaságnak Nikla község (Dr. Fülöpné Kesztyűs Ágota polgármester).

S vajon mit remélek ezek után 2024-ben? Hogy talán ismét lesznek olyanok – önkormányzatok, szervezetek, intézmények és magánszemélyek –, akiknek fontos a *Somogy*, és áldoznak is érte, illetve rá. A példa adott. Kövessék azokat, akik 2023-ban – és közülük számosan nem először – úgy érezték, érdemes segíteni.

Bízom abban is, hogy Somogy vármegye országgyűlési képviselői is így vélekednek majd, és 2024-ben a választókerületükben lévő valamennyi település iskolájának, művelődési házának, könyvtárának előfizetik a *Somogyot*, hiszen eme nemes cselekedet mindenki javát szolgálná, mert – Csokonai Vitéz Mihály után szabadon – nemcsak kanásznak termett a somogysági paraszt.

Szakály Sándor,

A BERZSENYI DÁNIEL IRODALMI
 ÉS MŰVÉSZETI TÁRSASÁG ELNÖKE

Czinkotay Frigyes: Balaton a Szépkilátótól

[...] Kincs, mely a mélyben rám vár,
s fölhozom ősi, csodás kevesemmel,
s hősöm pusztulhat bár, holtáig daliás lesz,
durva szitokszava: líra, s kert végén tava: tenger!

(SZÁLINGER Balázs: *Zalai passió*)

A 18. században keletkezett, s ma is használatos *magyar tenger* szókapcsolat jelentéskomplexuma, a benne foglalt reprezentációk természetete és a kifejezés társadalmi használata sok-sok változáson esett át a 19. és 20. század során. A latin *Mare Hungaricum* magyarításaként első ízben Kazinczy Ferenc által használt, a Balaton tulajdonnevet köznévvvel helyettesítő – a retorikában az antonomázia alakzatával leírható – szókapcsolat, a *magyar tenger* a 18. század utolsó harmadától kezdve többféle jelentést hordozott. A következőkben annak járunk a végére, hogy milyen meghatározó kontextusai voltak a *magyar tenger* szókapcsolat társadalmi használatának a 18. század utolsó harmadától kezdve, s milyen szempontból változott a kifejezés metaforikus, szimbolikus tartalma 1920-ig bezárólag – abban az évszázadban, mely döntőnek bizonyult a balatoni turizmus kiépülése és a Balaton-térség kulturális átalakulása szempontjából. Az említett, igen tág időkeret lehetetlenné teszi, hogy a fogalom előfordulásainak teljességre törekvő történeti elemzését adjuk; célunk mindösszesen néhány beszédes, reprezentatív értékű szöveghely (irodalmi, publicisztikai és kisebb részben tudományos igényű írások) bemutatásával megvilágítani, hogy a kifejezés mekkora jelentőségre tett szert a fejlődésnek induló fürdőturizmus révén, s hogy ezen általános benyomás mellett milyen (történetileg és nyelviileg szituatív) jelentésárnyalatai különíthetők el.

1.

Schleicher Vera azt írja a Balaton-térség 19–20. századi kulturális átalakulásáról szóló könyvében, hogy a Balaton földrajzi és társadalmi fogalma – a statisztikai-geográfiai országleírások szócikkein túl – összesen három egymástól független okból vált szélesebb körben ismertté a 18. század végére. A bécsi és pesti, de főként dunántúli főnemesség konyhájára is eljutó balatoni fogas, a tó kiszárításáról, lecsapolásáról szóló századvégi tervek, illetve a felvilágosodás irodalma révén: „Kazinczy földrajzi olvasókönyvéből, Pálóczi Horváth Ádám, Csokonai, Kisfaludy és Berzsényi kötetéből, külföldi utazók munkáiból, illetve a Tudományos Gyűjteményben megjelent útirajzokból.” (SCHLEICHER, 2018, 13.)

A társadalmi képzelet formálta Balaton-képben tehát már ekkor is egyszerre voltak jelen a térség népi kultúrájával kapcsolatos ismeretek (halászat, később a borászat), illetve a tájjal mint esztétikai tárgyval vagy éppen gazdasági tényezővel kapcsolatos (értelmező jellegű) reprezentációk. A Schleicher által is említett földrajzi olvasókönyv (1775) – amit a magyar nyelvújítás későbbi úttörője mindössze 15–16 esztendősen írt – az a kötet, amelyben az irodalomtörténeti kutatás mai is-

meretei szerint elsőként szerepel a *magyar tenger* szókapcsolat, annak latin nyelvű mintájára: „Második a’ Balaton, mely, mivel igen hofzfű, Mare Hungaricum, az az, Magyar Tenger nevet kapott [...]” (KAZINTZY, 1775, 5.) Jóllehet a művelt olvasóközönség – ahogy ezt a későbbi kulturális emlékezet is megerősítette –, nem innen, sokkal inkább a Balatonfüreden gazdálkodó és Kazinczyval is aktív levelezést folytató Pálóczi Horváth Ádám verseiből ismerhette a kifejezést. „HABJAI Országunk’ kised tengerének / A’ partokon olyan rémülést szerzenek; / Hogy tsupa értz legyen közepén szívének, / A’ ki neki merne indulni vizének” – írja Pálóczi az *Egy szép Asszony mentsége...* (1789) kezdetű versében (PÁLÓCZI HORVÁTH, 2015, 530.), de a szókapcsolat felbukkan az *Ötödfélszáz énekek* című dalgyűjteményében (1813–14) található 219-es számú *Baltoni mars* című költeményben is: „Adj egy kis csendeséget magyar tengerednek” (*Ötödfélszáz énekek*, 1953, 345). A Kazinczy és Pálóczi által idézett szöveghelyeken a tenger megnevezés módozatai még csak *leíró* jellegűek, levezethetők a tó és az azt körülvevő vidék megjelenéséből, földrajzi sajátágaiból: a roppant víztömeg nagyságát, grandiózusságát hivatottak kifejezni, hasonlóképp a néhány évtizeddel későbbi tudományos beszámolók (föld- és néprajzi leírások, útirajzok) szűkszavú jellemzéseikhez.

Az egyre közismertebbé váló szókapcsolat viszont rövidesen, még a 18–19. század fordulóján kiegészült egy újabb jelentésárnyalattal, amely a civilizálódással, kulturálódással, korabeli kifejezéssel élve: a „csinosodás” vagy „csiszoltság” programjával kapcsolta össze a tengernek láttatott Balatont. Hogy a tó és környéke kedvelt verstémája lett a 18. század utolsó évtizede és az új századelő tájleíró költészetének, nem csak annak volt köszönhető, hogy a korszak ismert poétáinak jelentős része dunántúli volt. Az is nagy szerepet játszott a Balaton gyors ismertté válásában, hogy a tó megfeleltethetővé vált ezen időszak átalakuló tájélményének, annak a szelíd, de hatásos, nyugtalan érzelmeket kiváltó tájképnek, amely Sárkány Oszkár szerint a rokokó és preromantikus ábrázolási eszmény között képezett átmenetet.

Itt azonban fontos megjegyezni, hogy nem csupán maga a tó vonta magára az irodalmárok figyelmét, hanem a Balaton-part – a gyógy- és savanyúvízéről régóta ismert Füreden kívüli – egyetlen fejlődő, *kultúrtájként* is felfogható települése: a gróf Festetics György munkálkodása révén virágzásnak induló Keszthely. Magyarország második gazdasági tanintézetét, a Georgikont megalapító (1797), később, 1817–19 között a környék poétáinak bemutatkozási lehetőséget nyújtó keszthelyi Helikoni Ünnepeket megszervező Festetics nevéhez fűződik a balatoni hajózás kezdete is. Jóllehet révhajózás már működött a tó két partja között: a somogyi őslakosok főként gabonaféléket szállítottak a túlsó partra, a zalaiak pedig bort. Elsőként mégis akkor lendült fel némileg a balatoni hajózás, amikor „a kultúraápoló gróf [...] Keszthely mellett Fenékpusztán hajóépítő műhelyt létesített, ahonnan tucatnyi teher- és személyszállító jármű került ki.” (KÓSA, 1999, 97.) Festetics talán leghíresebb járműve, a „Phoenix” nevezetű vitorlás vízre bocsátását (1797) követően nem sokkal íródott Baróti Szabó Dávid, jezsuita költő *A vitorlás hajójú Balatonról* („Látván a gályát...”) című verse, amely Festetics személyét, tevékenységét és a Balaton hajózhatóvá tételét

összekapcsolja a térség kulturális fejlődésével, civilizálásával, gazdasági hasznosíthatóságával. Mindez pedig a *magyar tenger* állandósuló szókapcsolat aktualizálásába is beleíródik:

Látván a gallyát minap a Balatonra felülni
 Neptún, örvendő két kezit öszvecsapá.
 Már, úgy mond, felvészi magát neve, híre vizemnek;
 Már Magyarországnak tengere fényre kelend.

(BARÓTI SZABÓ, 1802, 117.)

A vers nevesíti is Festetics alakját: „Festetichet várták az üdők”; „Nyújtsd hátad Balaton, s úgy vedd mindenkor hajóját, / Mintha hajójával Festetich ülne reád.” Ahogy sok-sok más, a vidékhez kapcsolódó ekkortájt íródott költemény megemlékezik az irodalom pártoló lokálpatrióta és sokoldalú közéletű ember periklézsi portréjáról. Számos poéta írt Festeticsnek címzett költeményt, többek között Csokonai Vitéz Mihály, Dukai Takács Judit, Berzsenyi Dániel, Virág Benedek és Kis János is. Izgalmas módon e korszakban, a 19. század első évtizedében maga Festetics alakja is összekapcsolódik a *magyar tenger* megnevezés jelentésbővülésével, hiszen e szövegekben a ’hatalmas tó=tenger’ reláció ’hajózható, hasznosítható tó=tenger’ összefüggéssé válik, melyet Virág Benedek összegez legtömörebben *Gróf Festetics György ő nagyságának* című versében: „Festeticsünk Balatonja tenger” (VIRÁG, 1863, 6–7.).

A Balatonnak a tengerhez való hasonlatosságát hangsúlyozó reprezentáció e jelentésmódosulása elvezet az első Balaton-kultusz virágkorához, az 1830–40-es évekhez, mikor is Füred a magyar politikai elit állandó üdülőhelyévé válik, Kisfaludy Sándor munkálkodása révén fölépül a füredi kőszínház (1831), a negyvenes évek elején Kossuth Lajos és Széchenyi István a balatoni gőzhajózás beindításán kezdenek gondolkodni, valamint elkészülnek az első (leginkább Füredre fókuszáló) magyar nyelvű Balaton-útikönyvek is. Az idézett Baróti Szabó Dávid versben és – noha a *magyar tenger* szókapcsolatot nem használja – Berzsenyi Dániel költeményeiben (*A Balaton, Keszthely, Himnusz Keszthely isteneihez* stb.) a Balaton leginkább a hasznosság–haszontalanság egyszerű relációjában értelmeződik. Néhány évtizeddel később azonban, a reformmozgalom „haza és haladás” jelszavai hatására – nem függetlenül az irodalmi regionalitás 1840-es évekbeli felértékelődésétől – a Balaton-vidék irodalmi reprezentációja erőteljesen nemzeti tartalmúvá válik. Kétségtelen, hogy Pálóczi Horváth vagy éppen Kis János Balaton-versei sem voltak híján a hazafiságnak, de amint majd láthatóvá válik, az 1840-es évek politikai közegében – Kossuth Lajos, Széchenyi István és Garay János szövegeiben – a Balatonról való beszéd a nemzet felemelését és a polgári átalakulást célzó politikai program részévé válik.

1842. augusztus 7-én jelent meg a *Pesti Hírlap*ban Kossuth Lajos híres fürdői levele, amely a politikus az év júliusi füredi tartózkodásáról számol be. A cikk hatásvos kezdete a balatoni táj esztétikumával kapcsolatos pozitív képzeteknek igen szép és plasztikus gyűjteményét adja, rövidesen azonban így folytatódik:

– És mégis az embernek szíve fáj, midőn e' roppant vízre tekint. Olly holt, minő csak Palaestinában a' megátkozott holttenger lehet! 20 négyszög-mérföldnyi síma ut, változhatlan, romolhatlan, mellynek azur-homlokára – mikint Byron a' tengerről szól – ránczokat még az idő sem irhát; 20 mérföldnyi síma ut, nagyobb, mint némelly vármegye, mint némelly fejedelemség, 's a' honnak legszebb vidéke által körítve, 's rajta mégis egyetlenegy hajó sem libeg, kivevén talán a' füredi séta ladikot, vagy egy nyomorult halászcsónakot. – Volna csak másutt e' tó, amarra nyugat felé, 's virító városok köritenék, 's fürge gőzösök ünnepeknék rajta az emberész diadalát; nálunk! hacsak egy bogarászó fecskecsoport nem röpkéd fölötte, élettelen 's henye, mint egy roppant sír. Mi isten átka van e' nemzetem? (KOSSUTH, 1842, 557.)

A szöveg, mely a továbbiakban a füredi fürdőélet áldatlan állapotain (rang- és felekezeti viszálykodás, beruházások hiánya, feudális viszonyok, irreális árak stb.) veri el a port, e ponton újfent a hasznosság–haszontalanság relációjában helyezi el a Balatont, ugyanakkor negatív előjellel, és egyértelműen a nemzeti közösség perspektívájából. Hatásos érvelésében pedig megjelenik a tenger-képzet egy, a korábbi példákhoz képest más megközelítése. A Balaton „holtságában” (kihasználatlanságában, ürességében, kietlenségében) válik hasonlatossá a tengerhez, mely azonban szemben áll a tenger kifejezésben lévő pozitív jelentéstartománnyal is: a „fürge gőzhajók” által belakott, felfedezett, megzabolázott tenger és az „emberész diadalát” ünneplő, fejlődő Nyugat-Európa képével. Hogy maga Kossuth használta is az utóbbi, pozitív, értéktelített értelemben a „tenger” megnevezést, egy másik, nem sokkal ezután (1846) írt hírlapi cikkével illusztrálható. A fiumei vasút építése kapcsán írt *Tengerhez magyar! el a tengerhez!* című vezércikkében a tenger és a „tenger szemlélete” – a vasútépítés konkrét kérdésén keresztül – a nemzeti haladás szimbólumává válik. A közkeletű szókapcsolatot ezúttal az adriai tengerpartra vonatkoztatva használja:

[...] robogó kocsimból a magyar tenger tükrére nézék, minden nehézség hatását veszté, szilárdítva érzém agyamban a meggyőződés erejét, hogy hazánk jövődjének életkérdése fekszik vasut társaságunk ujai közt, s mióta gondolkozva a magyar tenger partját taposám, erőt érzek magamban a fiumei vasutért megvívni, ha kell, a poklokkal is. (KOSSUTH, 1846, 171.)

Kossuth e két írása jól illusztrálja azt a kettősséget, amely a tengerrel kapcsolatos képzeteket jellemzi az európai kultúrtörténetben. Michel Mollat du Jourdin, az Annales-iskola tagja írja, hogy a „tenger az élet forrása és a halál birodalma – ez a kettősség egyrészt jótékony, másrészt ártó hatalommá teszi”, ami Kossuth programjához illeszkedve kiegészül a gazdasági értelemben vett „élő” és „holt” vidék ellentétes reprezentációival.

Gróf Széchenyi István osztotta Kossuth nézeteit a Balaton kihasználatlansága kapcsán és maga is aktívan pártolta a balatoni gőzhajózás ügyét. Ennek lenyomata 1846-os röpirata, a *Balatoni gőzhajózás*, melynek kiadása után nem sokkal meg is alakul a Balatoni Gőzhajózási Társaság Széchenyi elnökletével, a vállalat alapszabályait pedig Kossuth Lajos szerkesztette meg. A *Balatoni gőzhajózás* Kossuthéhoz igen hasonló érvrendszert felállító, ám lényegesen jobban kifejtett gondolatmenete szín-

túgy nem nélkülözi a tenger-metáforika sajátos használatát. Túl azon, hogy pusztán gazdasági szempontok szerint Széchenyi ideája egyébként is a folyami és tengeri hajózás volt, nem egyszer maga is használja a *magyar tenger* szókapcsolat változatait. A leendő gőzhajózás és a mocsaras területek lecsapolásának összefüggése kapcsán írja:

[...] fogadni mernék, legott életbe lép a Balaton lecsapolásának rég megpendített terve, mi egyttal, midőn összeköttetésbe hozná Zala, Veszprém és Somogy sajátlagos gazdagságait a Dunával s így Magyarhon legfőbb erével, és viszont; más részrül annyira emelné ki e gyönyörű tájt minden mocsáribul és honi kis tengerünknek kies partjait olyannyira varázslaná lakhatóvá, mikép pezsgőbb egészségü kellemeibe szeretvén még tán az is felütné közelében lakhelyét, ki eddigelé csak külföldön tudott kivetkezni unalmibul. (SZÉCHENYI, 1846, 10.)

Jóllehet a Társaság igen hamar megalakult és számos részvényessel büszkélkedhetett, illetve a Kisfaludy Gőzös is még 1846 őszén elkészült és vízre került, a Széchenyi által prognosztizált gazdasági fellendülés elmaradt – még ha az idézet második fele a 20. századi balatoni turizmus felől látnokinak tűnik is. A vidék koszorús költőjéről elnevezett gőzös – és a század utolsó két évtizedében erőre kapó balatoni gőzhajózás – majdnem kizárólag Füred és a lassacskán turizmustájjá formálódó Balaton part idegenforgalmát szolgálta.

Ettől függetlenül Széchenyi ténykedése és a balatoni gőzhajózás ügye fontos hazafias cselekedetként vonult be a tó kultúrtörténetébe, ahogy ezt Garay János kötete, az 1848-as *Balatoni kagylók* is tükrözi. A költő füredi vendégeskedését megörökítő, 1847 év végén – 1848-as évszámozással – megjelent „költeményfüzér” műfaji-tartalmi szempontból meglehetősen vegyes. Verses tündérregét, szerelmes elégiát, gyógyvíz-dicsőítő ódát és dévaj bordalt egyaránt tartalmaz; az egyes darabok közötti kohéziót leginkább a Balaton-tematika teremti meg. E heterogenitásával együtt is elmondható, hogy Garay kötete bizonyos értelemben a 19. század első felében megképződő irodalmi Balaton-reprezentációk szintézise, illetve az első olyan könyvterjedelmű szépirodalmi alkotás, amely kifejezetten a Balatonnal foglalkozik, és explicit módon összekapcsolja azt a nemzetépítési diskurzussal. (Mulatságosan foglalja össze a Balatonnal kapcsolatos legfontosabb reprezentációkat a kötet XXI. számú darabja, a *Füredi bordal*, melynek szövegében a következők érdemelnek koccintást: a füredi savanyúvíz /1/ a füredi kút /2/ maga a „tündéri Balaton” és vidéke /3/, Széchenyi István /4/, a Kisfaludy Gőzös és névadója, valamint a *Himfy* /5/, végül, a füredi gyógyvíz feltalálója /6/. /GARAY, 1848, 39–41./).

A rövid kötet három nagyobb egységre tagolódik; az első nagyobb rész (*A' Balaton*) magával a tó vizével foglalkozik, a másik kettő pedig Füredre és Tihanyra fókuszál, kijelölve mintegy a vidék érdeklődésre számot tartó pontjait. A három részegység előtt azonban egy, a Kisfaludy Gőzöst ábrázoló metszet, illetve a *Gróf Széchenyi és a' Balaton* című egystrófás vers fogadja az olvasót, amely – Széchenyi és Kossuth idézett szövegeihez illeszkedve – a társadalmi haladás és a nemzet felemelkedésének eszméjével hozza összefüggésbe a vidéket az akkorra már két éve működő balatoni hajózás kapcsán:

Egy évezreden át ugarúl állott a' magyarnak,
 Tétlen pangásban, a' gyönyörű Balaton.
 Széchenyi jött; a' tó megijedt a' nagy haladótul,
 „Ez megigáz!” mondá 's keble felháborodott.
 Hasztalan! a' hullámszabolázó gőzös előáll:
 És a' veszteglő tó – haladásnak ered!

(GARAY, 1848, V.)

A kötet X. számú darabjában pedig már-már didaktikus módon történik meg a Balaton nemzeti tartalmú karakterizálása. A szemlélő számára a tó színe Somogyból nézve *fehér*, Veszprémből *vérszínű*, Zalából pedig *zöld bársonyú*:

A' három szín: fehér, veres, zöld,
 A' nemzet választott színe:
 Tűzzünk-e rád még más lobogót,
 Magyar hazámnak tengere?

(GARAY, 1848, 23.)

A vers utolsó sorában megjelenő „hazámnak tengere”, a szókapcsolat korábbi 18–19. századi használataihoz – Kazinczy, Pálóczi Horváth Ádám, Baróti Szabó Dávid, Kis János – képest már erőteljesen hangsúlyozza a földrajzi tér nemzeti jellegét. Míg korábban inkább a tó volumene, a tengerhez hasonlítható nagysága (tehát a „tenger” elem) volt a szerkezet fontosabb része, itt már egyértelműen a vidék *nemzeti*, speciálisan magyar mivolta a hangsúlyos tényező, amit Garay versében a „magyar” jelző mellé beékelte birtokos szerkezet is kiemel. A Balaton irodalmi reprezentációjának eddigi elemeihez: a táj szépségéhez, gazdagságához, hasznosságához és gyógyturisztikai jelentőségéhez itt hozzákapcsolódik a nemzetépítés erőteljes diskurzusa, amely már népies-nemzeti értelemben karakterizálja sajátosan magyar régióként a vidéket. Garay kötetében emellett versengő, konfliktusos situációban mutatja be a magyar hazán belüli karakterisztikus régiókat. A XII. számú költemény a kötetben gyakran felbukkanó Kisfaludy Gőzös kapcsán viszi színre a Balaton Alfölddel való szembeállítását:

Midőn ”Keszthelytől Kenezséig”
 Repül habosztó gőzösünk:
 Eszembe ”Pesttől Hortobágyig”
 Jut másik híres tengerünk.

Ott a' tengerfolyó homokban
 A' haladó is elmarad;
 Itt a' hatalmas ár' sodrával
 A' c o n s e r v a t i v is halad.

(GARAY, 1848, 26.)

A rövid vers a tenger kifejezés ambivalens konnotációit játssza ki, mikor is a Petőfi Sándor verseiben szabadságszimbólummá emelt Alföld sík vidékét a Balatonhoz hasonlóan tengernek nevezi. Ez a tenger azonban a változatlanság, a mozdulatlanság beláthatatlan tengere. Mindebből adódik a két táj kulturális különbözőségének versbéli aszimmetrikus viszonya: míg a hajózás és a nagy hullámok a társadalmi haladással asszociálódnak, a tengersík alföld a civilizálódás gátjaként teteleződik. Garaynál tehát a különböző országokon belüli régió-képzetek – a Balaton és az Alföld – egymással szembeállítva jelennek meg; viszonyuk egymáshoz és a nemzeti tér egészéhez nem kiegészítő jellegű, hanem versengő. Garay versének argumentációja egyúttal az 1840-es évek megerendezési vitáira, azok *centralista* megközelítésére is utal, mely koncepcióban a földrajzi széttagoltságot konzerváló vármegyék, valamint a municipális, azaz törvényhatósági rendszer léte (az országútépítés akadályozójaként) voltaképpen az infrastrukturális fejlődés gátja. Így Garaynál az ország két fontos nemzeti karakterű, de igen eltérő jellegű tájegységének szembeállítása beleíródik a korszak aktuálpolitikai vitáinak témarepertoárjába is. (Mindezt az is alátámasztja, hogy az idézett részlet szövegszerű kapcsolatokat mutat a nem sokkal korábban, 1845-ben megjelent *A falu jegyzője* című Eötvös József-regény első fejezetének Alföld-kritikájával.)

2.

A forradalom és szabadságharc nem jelentett igazán lényeges cezúrát a balatoni turizmus alakulástörténetében, a *magyar tenger* szókapcsolat használatára nézvést azonban – politikai eszmetörténeti aspektusból – jogosan tekinthetjük egyfajta törésnek a korábbi fejleményekhez képest. A kifejezésnek ezt követően is egyértelműen megmaradt a nacionalista jelentéstartalma, mely a Balaton-vidék nemzeti jellegére utalt, ugyanakkor hiányzott mögüle az a liberális érzelmű politikai vízió, amely a magyar társadalom radikális átalakításának ígéretét hordozta az 1840-es években. Ahogy Schleicher írja, „a reformkori ellenzék s vele az élénk politikai légkör hiánya a szabadságharc után más színezetet adott a »legmagyarabb helyként« definiált Füred fürdőnek”. S bár Világos után „a közbeszédben és a közgondolkodásban tovább éltek a romantikus Balaton-elképzelések, újra és újra fellángolt a Kisfaludy-kultusz, és 1851-ben újra, változatlan formában adták ki a néhány évvel korábban készült Szerelmey-féle Balaton-albumot” – a Balatonnal kapcsolatos domináns nyelvi reprezentációk beszédfeltételei jócskán megváltoztak (SCHLEICHER, 2018, 71–72).

A Balatonnal kapcsolatos társadalmi párbeszéd témáiból, irányaiból, dinamikájából kiindulva az látható, hogy a *magyar tenger* szókapcsolat használatának három meghatározó kontextusa volt a 19. század második felében: egy *földrajzi, tudományos* (1), egy *irodalmias romantikus-nacionalista* (2), valamint egy erőteljesen *turisztikai érdekeltségű* (3) diskurzus. E három, kissé általánosítóan meghatározott kontextus persze nem különült el egymástól élesen. A Balatont geográfiai szempontból vizsgáló szövegeknek éppúgy voltak például gazdasági aspektusai, mint a vidék nemzeti jellegét hangsúlyozó irodalmi tájleírásoknak, útirajzoknak vagy a fokoza-

tosan kiszélesedő Balaton-melléki fürdőturizmust népszerűsítő bedekker-kiadványoknak. Ehhez hasonlóan: a század utolsó két évtizedében megfogalmazódó „Balaton-kultusz” előmozdítói között éppúgy találunk lelkes természettudósokat (Lóczy Lajos, Herman Ottó, gróf Szaplonczay Manó, Cholnoky Jenő), mint a balatoni tájat romantikus-nosztalgikus fényben ábrázoló irodalmárokat (Jókai Mór, Endrődi Sándor, Eötvös Károly), nem csupán a tó turisztikai hasznosításában érdekelt vállalkozókat és nyaralóközönséget. Mindazonáltal a fenti három meghatározó diskurzus elkülönítése azért indokolt, mert segít megvilágítani a *magyar tenger* kifejezés jelentésárnyalatait és -módosulatait.

A *magyar tengert* földrajzi megnevezésként használó szövegek – a balatoni gőzhajózást, a part menti mocsarak lecsapolását vagy épp a környékbeli társadalmi élet eseményeit tárgyaló írárok – jócskán támaszkodtak arra a jóval korábbi gyakorlatra, hogy a kifejezést egész egyszerűen és magától értetődő módon a Balaton szinonimájaként alkalmazzák. Az efféle leírásokra jó példa Fényes Elek országstatisztikus, geográfus 1851-es helynévszótárának korábban idézett Badacsony-Tomaj szócikke: „A szőlőhegy [a Badacsony] egészen gömbölyű, s gyönyörű szőlőkkel, mulatóházakkal, erdőkkel övezetvén körül, kevélyen tekint le a magyar tengerre, a Balatonra.” (FÉNYES, 1851) Vagy az *Ismerettár, a magyar nép számára* című kiadvány 1858-ban kiadott első kötetének Balatonról szóló összefoglalása, mely rögtön így kezdődik: „Balaton, e kis magyar tenger Veszprém, Somogy és Zala megyék közt, tizenkét mérföldnyi hosszúságban s Tihanynál csak 400 ölnyi, különben 1-2 mfdnyi szélességben 6-24 ölnyi mélységben terjed el.” (*Ismerettár*, 1858, 616). A magyar nyelvű folyóiratadatbázisokban történő kulcsszavas kereséssel az is nyilvánvalóvá válik, hogy a kifejezés ilyenén, helyettesítő jellegű használata igen nagymértékben elterjedt a század második felében.

Említést érdemel két történeti érdekesség az alakzat effajta, leíró használatával kapcsolatban. Az első, hogy a századeleji földrajzi, statisztikai munkák megkérdőjelezhető érvényű benyomásaira alapozva még a 19. század második felében is élénken él a köztudatban két népszerű földtani elképzelés a tóval kapcsolatban: az egyik, miszerint a Balaton, számos tulajdonsága (hullámvás, porzós part, élővilág) miatt, valóban tengervíz lehet, és a földfelszín alatt valami módon érintkezik a Földközi-tengerrel, illetve a másik, amely abból indult ki, hogy a tó egy harmadkori hatalmas belvíz maradványa volna. Ez utóbbi téziseket a természettudományos kutatásnak csupán a század végére sikerült megdöntenie, ugyanakkor a *magyar tenger* kifejezés sokáig magán viselte ennek az elképzelésnek az emlékét. (Beszédes, hogy az efféle tévhiteket az egzakt tudományosság jegyében eloszlatni célzó kutatók, a Magyar Földrajzi Társaság Balaton Bizottságának munkatársai is előszeretettel használták munkáikban a *magyar tenger* kifejezést.)

A másik történelmi meghatározottság, amire utalni érdemes, hogy a *magyar tenger* szókapcsolatot már a tárgyalt korszakot megelőző időszakról fogva a Balaton mellett egy másik tájegységre is alkalmazták: az Adriai-tengerrel érintkező Fiumét neveztek így (erre utal a Kossuth Lajostól származó „tengerhez, magyar!” reformkori

gondolata is, mint említettük). Mindkét esetben egyértelmű a megnevezés nacionalizáló vetülete, ugyanakkor míg a tengerparti város, Fiume esetében ennek leíró, közigazgatási tartalma is volt, a Balaton esetében eredendően egy (nemzeti tartalmú) metaforikus jelentésátvitel határozta meg a kifejezés használatát. Mivel azonban Fiumét 1848-ban (Jelačić nevében) Josip Bunjevac elfoglalta, s a kikötőváros időlegesen (1868-ig) Horvátország része lett, a század közepén a *magyar tenger* kifejezés használata egyszer már leszűkül a Balaton (metaforikus) megnevezésére, azt tudatosítva, hogy egyetlen, tengerként elgondolható nagy kiterjedésű vízterülete maradt az országnak. Ezt tükrözi a *Pesti Napló* 1850. június 14-i cikke, amely az 1846-ban indult balatoni gőzhajózást mint hazafias törekvést mutatja be: „A vidék, mellyen a szép Balaton, e - *most már egyedüli* - magyar tenger, kékes hullámain szétteríti, a haza legszebbéinek egyike; partjain a lakosok, majd kivétel nélkül, tősgyökeres magyar faj. Ide hatni az iparnak művelődést terjesztő vállalatival, a legnemesb feladatok egyike, melly a hazafi keblét azon édes öntudattal jutalmazza, hogy áldozatfillérei a czélok legszentebbekének elérésére lőnek letéve.” (*Balatoni gőzhajózás, Pesti Napló*, 1850. június 14.)

A *Pesti Napló* cikke már el is vezet a második jellegzetes diskurzus, a Balatont nemzeties patinával felruházó, igen gyakran a reformkori Füred emlékezetéből és a tájjal kapcsolatos irodalmi hagyományból építkező szövegtípusokhoz. E diskurzusnak irodalomtörténeti szempontból is reprezentatív példája Jókai Mór *A magyar Tempevölgy* című útirajza, amely a *Vasárnapi Ujság* hasábjain jelent meg folytatásokban 1858. áprilisa és júniusa között, a szerző rajzai alapján készült metszetekkel illusztrálva. Jókai útleírása a Balaton-felvidék regényes tájain vezeti keresztül az olvasót, összegyűjtve a vidék szélesebb érdeklődésre számot tartó történelmi emlékeit és irodalmi vonatkozásait. Jókai írásában a *magyar tenger* szókapcsolat elsőként a tóvíz gyógyhatásai kapcsán bukkan fel két alkalommal, kicsinyítőjelzős alakban, ugyanakkor a *magyar* jelző nélkül („*hogy e kis tenger* partján, melly maga is csupa ásványforrásoknak köszöni lételet, a meder közelében gazdag savanyuvízforrás buzog”; illetve „*a kis tenger* langyos vize tán még régi nymphájától örökölte csodálatos vonzerejét” /JÓKAI, 1858, 60, 61./), ugyanakkor az útirajz egésze számos példával szolgál a tájegység nemzetiesítését célzó gesztusokra. Mindezt a szöveg zárlatában felbukkanó *kis hazai tenger* változat használata is mutatja: „Estére ismét előttünk áll a kis hazai tenger; ismét Füreden vagyunk; és azt mondjuk, hogy *haza jöttünk*; mert ott mindenki olyan *otthon* érzi magát.” (JÓKAI, 1858, 71.) Amellett, hogy az útirajznak önmagában a címe is (mint a Balaton-felvidéket az idealisztikus görög tájasménnyel összekapcsoló toposz) beépült a Balatonról-kultusz frazeológiájába, Jókai voltaképp előfutára, kezdeményezője volt egy olyan diskurzusnak, amely a tájan értett Balaton-vidék történeti emlékeire és irodalmi hagyományaira alapozva igyekezett megteremtteni egy még nem létező turizmustáj vízióját. Mint Szajbély Mihály kifejti a témáról szóló tanulmányában, Jókai esetében a helyi emlékezet színrevitele (a tihanyi apátság meglátogatása, Kisfaludy Sándor sírjának felkutatása, a keszthelyi könyvtár körbejárása stb.) nem a múltban való céltalan merengést szolgálja: *A magyar Tempe-*

völgy a múltjából merítkező nemzet gondolatát érvényesítve mint szövegekből felépülő irodalmi tájat s mint emlékezhelyet láttatja a Balaton vidékét. Túl azon, hogy Jókai egyéb munkáiban is megjelenítette a Balatont – *Az arany ember* (1872) című regényében vagy például *A Balaton völgyénei* (1875) című novellájában – a *magyar tenger* szókapcsolatot is föllehetjük más írásaiban. Az 1880-ban megjelent *Asszonyt kísér – Istent kísért* című regényében is feltűnik a kifejezés, jóllehet, itt már némi humoros-ironikus éllel („Gyönyörű látvány is az: ez a magyar tenger, ahogy a szitytya büszkeség nevezi” /JÓKAI, 1971, 96./), illetve az a fajta optimista, „jövőorientált múltkonstruálás”, mely az 1858-as útirajzot jellemezte, kétségkívül hiányzik belőle.

A Jókai-útirajzban esztétikailag is igényesen kimunkált Balaton-vízió, a táj kulturális emlékezetére épülő irodalmias, nacionalizáló vonulat a szépirodalom és publicisztika területén leginkább Vas Gereben és később, a századfordulón Eötvös Károly személyében talált követőkre. Ugyanakkor a századeleji-reformkori Balaton irodalmi reminiszcenciái beépültek a térséget népszerűsítő turisztikai kiadványok beszédmódjába is, hiszen a korai útikönyvek gyakorta éltek (a hiányos idegenforgalmi infrastruktúrát ellensúlyozandó) a turisztikai táj nacionalizálásával (illetve a nemzeti identitás élményszerűsítésével). Jókai mint a Balatont is megörökítő írófejedelem, mint a balatoni gőzhajózást és gyógyturizmust szorgalmazó értelmiségi, és nem utolsósorban mint hosszú ideig füredi villatulajdonos, szerepet kapott a század nyolcvanas éveiben kibontakozó Balaton-kultuszban is: az 1882-ben alakult (egyéb-ként rövid életű) Balaton-egylet őt választotta irodalmi szakosztálya elnökéül.

Mindazonáltal, ha a Balaton-környéki fürdőkultúra fejlődésére vetünk egy pillantást – a déli vasút (1861) és a Sió-zsilip (1863) megépülésének szimbolikus pillanatain túl az egymást követő fürdőtelep-alapításokat is számba véve – a *magyar tenger* szókapcsolat használatát a század második felében, s erőteljesen annak utolsó harmadában a Balaton turizmustájjá formálódása határozta meg. Míg a 18. század végén és a 19. század elején a füredi „Savanyúvíz” fürdő a monarchia korának tradicionálisabb, jellegzetes fürdőéletébe illeszkedett (a Balaton partján egyeduralkodóként), az 1860-as évektől megkezdődő fejlesztések és a tavi (hidegvízi) fürdőzés lassú elterjedése fokozatosan átformálták a Balaton-térség arculatát. A 19. század folyamán a tavi fürdőzés, éppúgy, mint a tengerparti üdülés megjelenése újszerű jelenség volt, így aztán a balatoni turizmus kiépülését is a társadalmi modernizáció egyik sajátos példajaként foghatjuk fel, mely a rendi és polgári normák, mentalitások találkozásának, ütközésének vált színterévé.

A *magyar tenger* szókapcsolat használatára nézvést meghatározó kontextusnak tekinthető, hogy a század második felében a magyarországi fürdőhelyeket a külföldi (főképp osztrák és csehországi) üdülőhelyekkel szemben népszerűsíteni kívánó propaganda egyfajta szubsztitúciós, azaz helyettesítő logikára épült: arra az elképzelésre, hogy az eltérő gyógyhatású neves külföldi fürdők balneológiai tulajdonságait illetően, valamint összhatásukban, élményükben remekül pótolhatók hazai környezetben. (Mindennek pedig gazdasági aspektusai is voltak: ahhoz a számos bedekker-kiadványban és fürdőlevélben felbukkanó társadalmi elváráshoz kapcsol-

lódta, hogy a tehetősek magyarok lehetőleg ne külföldi üdülőhelyeken töltsék a fürdőszeszt, hanem itthon költsek a pénzt, serkentve a hazai gazdaságot.)

A *magyar tenger* igen komoly márkajelzés is volt tehát (a szó mai értelmében); nem véletlen, hogy se szeri se száma azoknak a balatoni útikönyveknek és fürdőleírásoknak, amelyek előszeretettel alkalmazzák a kifejezést. Emellett Schleicher Vera kutatásaiból az is tudható, hogy a tengeri üdülés vágya konstruktív formát öltött a turizmusban érdekelt csoportok gondolkodásában is, hiszen a partmenti fürdőfejlesztési törekvéseknek egyik meghatározó mintája – némi lemaradással követe a nyugat-európai üdülőhelyek trendjeit – éppen a tengeri fürdőzés volt. Még az az Eötvös Károly is, aki közmondásosan ózdkodott mindenfajta fürdözéstől – „nálunk csak a zsidó fürdik, meg a kácsa”, *Utazás a Balaton körül* című híres munkájában (Eötvös, 1900, II., 184.) – ekképp utalt a *magyar tenger* szókapcsolatra az *Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képbén* című reprezentatív könyvsorozat általa írt Balaton-fejezetében:

A magyar büszke e tavára s örömet nevezi magyar tengernek. Oly ország, melynek tengerpartjai nincsenek, mely csak Fiuménál tud egy kis szögleten a tengerre kitekinteni, mely a tavaszi áradásoknál nagyobb színvizet nem ismer, szívesen játszadozik elméjében azzal a gondolattal, hogy neki is van állóvize, mely hasonlít a tengerhez, s melyen csónakok, vitorlások és gőzösök raja ringatódzik. (Eötvös, 1896, 577.)

Valamivel később pedig konkrétan is utalt a magyarországi fürdőkultúra fent jellemzett helyettesítésén alapuló diskurzusára:

A Balaton meglehetősen képes pótolni a tenger vizének használatát. A Balaton vize maga is ásványvíz és sókban sokkal gazdagabb, mint Közép- és Dél-Európának bármely más tavi vize. Hullámverése a déli parton rendszeres és elég erős; a fürdőtelepeknek, kivált a déli parton, fínom homokból álló, bársonyszerű, síma feneké, valamint a víznek, ott, a hol sekélyes, igen magasra, gyakran 22–23 R. fokra emelkedő melege kivált nőknek és gyermekeknek, valamint súlyos betegségéből üdülőknek egyáltalában csodálatos hatású gyógyyszerű szolgál. (Eötvös, 1896, 588.)

Végül, a tó lecsapolásával kapcsolatos elképzeléseket és eshetőségeket mérlegelve a következőképp zárja írását:

A legnagyobb s valóban igen nagy kár azonban az éghajlat megváltozása és a fürdőtelepek megszűnése által következnek be. A fürdőtelepekbe fektetett tőke ma is már közel két millió. De a Balaton, mint már említettük, a nagyon közeli jövőben ama nagy rendeltetésének magaslatára jut, mely éghajlati s tengeri fürdői gyógyító erejének okos fölhasználásából áll. Több millióra megy évenként az az összeg, melyet a magyar társadalom fürdőző közönsége nyaranta külföldön költ. E milliókat ma a külföld társadalma teszi zsebre a helyett; hogy az a mi társadalmunk javára szolgálna. A le nem csapolt, meg nem csonkított Balaton hivatása, hogy e milliók nagy részét itthon fogja s ezt még az idegen nemzetek fürdőző és szórakozó közönségének pénzével is szaporítsa. (Eötvös, 1896, 600.)

S e gondolat balatoni utazásának befejező részében, *A balatoni utazás végében*

(1909) is feltűnik, ahol a szerző olyan irreálisan magas, évi félmillió vendégszámot vizionál a közeljövő Balatonjára, amelyet – mint Schleicher Vera megjegyzi – csak az 1960-as években tudott produkálni a térség. (EÖTVÖS, 1909, 254–255; SCHLEICHER, 2018, 81.)

A Balaton iránti országos szintű rajongás atipikus szereplője az a Mészöly Gyula, aki a Balaton-kultusz oly sok főszereplőjével (a korábban említett Jókai Mórral, illetve Endrődi Sándorral, Óvári Ferencsel, Sziklay Jánossal) szemben nem fővárosi értelmiségiként vett részt a fürdőfejlesztés propagálásában, hanem lokális perspektívából, enyingi szolgabíróként értelmezte a turizmus jelentőségét. *A magyar tenger és a társadalom* című előadásában, amely a „Siófok Balaton-Fürdő részvény-társaság” telepének megnyitási ünnepélyén hangzott el 1893. június 18-án, hitet tesz amellett, hogy az ország jövőjének záloga a kapitalista típusú fejlődésben áll („Az élet ott van, hol az ész, szorgalom honol, a tőke és a munka összeforr”), s ennek a fejlődésnek egyik mintapéldája az új siófoki fürdőtelep is, melynek révén „új élet született” a Balaton vidékén. Bevezetőjében a fenti példákhoz hasonlóan feltűnik a más európai üdülőhelyeket mintaként elgondoló logika, illetve az azokkal versenyre kelő Balaton képe:

Az elhanyagolt magyar tengerpart, valódi ékessége lett az országnak. Megnyitott az emberiség és a világforgalom számára.

A tudomány, a magas művészet, a földtekét egy újabb ékességgel díszítette fel, ide varázsolta azon bűbájt, melylyel Abbázia, Lido, Nizza, Ostende vagy más tengeri fürdők bírnak.

Pár év előtt még mocsáros helyen, díszes ligetek, villák épültek.

(MÉSZÖLY, 1893, 3.)

A balatoni turisztikai térfoglalás jól ismert retorikáját tükrözi a szöveg, mely azon a feltevésen alapul, hogy a fürdőfejlesztésben érdekelt vállalkozók (s velük együtt a nyaralóközönség) voltaképp megtermékenyítői, felvirágoztatói a kihasználatlanul heverő kies vidéknek, s ezt az elképzelést Mészöly összekapcsolja a társadalmi egyenlőség megteremtésének igényével, illetve a haza jövőbeli boldogulásának célképzetével. (MÉSZÖLY, 1893, 3–5.) A beszéd témája igen hamar eloldódik a konkrét szituációtól, a siófoki telep megnyitásától és a balatoni fejlesztésektől, s Magyarország gazdasági, kulturális fejlettségének és kilátásainak taglalására tér át, követendő mintaként pedig a „szabad szellemű” munkásnépeket, „Anglia és Hollandia lakói”-t állítja a magyarok elé. (MÉSZÖLY, 1893, 6–8.) Túl azon, hogy maguknak a tengerifürdő típusú fejlesztéseknek is angliai üdülőhelyek voltak a legfőbb mintái, nem érdektelen, hogy Mészöly szavai épp Siófokon hangzottak el. A déli part legnépszerűbb fürdőhelye, amely vendégszámok tekintetében már a század végére maga mögött hagyta a tradicionálisabb Balatonfüredet, a térség fejlődésében egyértelműen az innováció színtere volt, s szimbolikusan az is maradt a mai napig. Mészöly másfél évtizeddel későbbi, 1907-ben megjelent munkájában, *A Balatonkultusz és a kisemberek* című (kongresszusi előadást, mezőgazdasági- és iparfejlesztési értekezést és a Balaton-kultusz történetét tárgyaló írást éppúgy tartalmazó) könyvében volta-

képp megismétli az 1893-as siófoki ünnepségen elhangzottakat, s tüzetes tervezetét adja a part menti települések üdvösnek gondolt kulturális-gazdasági átalakulásának. MÉSZÖLY, 1907.) Mészöly írásai a balatoni turizmusfejlődés egy olyan periódusában keletkeztek, melyben a part menti innovációk zömmel közösségi társulások megmozdulásai voltak, amelyek elemi igényként fogalmazták meg a folyamatokba való állami beavatkozást.

A századforduló és a trianoni katasztrófa közötti időszakra vonatkozóan fontos momentumként tekinthetünk az északi parton végighaladó vaspálya megépülésére, amely ugyan – hasonlóképp az 1861-es déli vasúthoz – nem közvetlenül gyakorolt hatást a part menti fürdőéletre, de lényegesen megkönnyítette, demokratizálta a Balaton-felvidék reprezentatív településeihez (Almádi, Balatonfüred, Badacsony) való eljutást. Az *Élet* című hetilap tudósítója ekképp festi meg az utazó elé táruló látványt a még át nem adott északi vasútról 1909 májusában:

Akarattyanál pillantjuk meg a Balatont. Itt is, mint Aligánál a déli vasút vonalán utazók előtt, mint egy csalogató szirén mutatkozik be: először csak egy pillanatra fátyola csücskét lebbenti föl, hogy annál kíváncsibbá tegyen s annál jobban lepjen meg a 17 m. mély bevágásból kijutván végtelen nagyságával, fenségével. 50 m.-rel alattunk fodrozva futnak az agyagpartra a hullámredők s bágyadtan simulnak el, játékkukkal lekötve folyton a szemlélő figyelmét, míg amott a végtelenben a látóhatár ölelkezik a magyar tenger óriási palettájával, melyen tarka-barka színeket keverget kacskaringós vonalakban a nagy művész, a tavaszi természet. Nyolcvan kilométer hosszúságban reng előttünk a Balatontó tükre és ez a fenséges távolság nem fárasztja ki mégsem az embert, mert két oldalt húzódó zalai s somogyi part részletei bájosan tagozzák az egyöntetű panorámát; büszkén terpeszkedik a tihanyi félsziget előtérbe kérkedve nagyságával, szépségével, mely innen kiváltképen érvényesül, távolabb pedig Badacsonyhegy s a Fonyódi agyagdombok kukucskálnak elő. (*Élet*, 1909. május 9., 606.)

A *Budapesti Hirlap* szerzője pedig már az átadott vaspálya történeti jelentőségét, s az északi part (s legfőképp Füred) fejlődésére tett esetleges hatását mérlegeli, a déli vasútvonal példájából kiindulva ugyanazon év júliusában:

Alig két évtized alatt a [déli] vasúti sínpár, a kultúra, a haladás, a polgárosultság dicső acélszimboluma tündérkertté varázsolta az egész partot. Siófok *mondain* fürdőhely lett és a magyar Osztende nevével ékeskedik; a tihanyi fokkal szemben büszkén, modernül, úri diszkrécióval húzódik meg Földvár; Lelle, Fonyód, Boglár fölvirágzottak és a nemzeti vagyonosodás jelentős tényezőivé lettek, és még a kisebbek, Zamárdi, Világos, Szárszó, Berény, Szántód és megannyi más is, vidám, kedves és minden ízében magyar fürdői élet tanyáivá alakultak át.

S míg a bársonyos fövennyel, tengeri mozgalmasságu hullámzásával vonzó somogyi part gyarapodott, a zalai rész megmaradt szomorú szegénységében, vagy ősi kezdetlegességében. A gyönyörű Füred alig változott azóta, hogy az ötvenes években az Anna-bálon Józsa Gyuri mulattatta pajkos csinyjeivel a dámákat és urakat. A derék bencések óvatos gazdálkodással és kitartó konzervativizmussal óvták

meg a villámos-világítás, a csatornázás, a vízvezeték modern veszedelmeitől. Szerettük ezt a helyet és körülményes volt bár utunk a vasúttól a hajóig Siófokon és magán a Baross-on, különösen, ha a tó szeszélyeskedett, évről-évre mégis csak fölkerestük. De éreztük elmaradottságát. Most a vasút és a haladás sebes tempója, a mely együtt jár a vasúttal, bizonyára magával ragadja forgatagába Füredet és méltó versenytársává teszi akármely világfürdőnek. Hatalmas platánsorát, szépen, gondozott parkját, pompás kis erdejét a nagyvendéglő mögött, ezrével fogják látogatni a pénzes emberek és szépséges asszonyok. (*Budapesti Hirlap*, 1909. július 8., 4.)

A két egymást követő idézet jól mutatja, mekkora reményeket fűztek az északi vasúthoz a tó egész partszakaszára kiterjeszkedő nyaralóturizmus elkötelezett hívei, illetve a szöveg (különösen Siófok és Füred összevetése kapcsán) az egyes fürdőhelyek közötti versengést is látni engedi a nyilvános diskurzus szintjén. Emellett pedig – a tengerképzet felidézésével, aktualizálásával – azt is tükrözik, hogy a század első két évtizedében a korábbi évek tendenciái folytatódtak a *magyar tenger* szókapcsolat társadalmi használatában.

A fogalom jelentéskomplexumára és használatára a legutóbbi (máig ható) gyökeres hatást egyértelműen a trianoni békeszerződés okozta, amely – jelentős kulturális-gazdasági-társadalmi változásokat hozván – a Balaton szerepét is megnövelte a hazai üdülturizmus koordinátarendszerében. Ez az a periódus, amelyben a balatoni turizmus kérdése valóban nemzeti üggyé lesz; már állami beruházások és szabályozások is jelen vannak a fürdőélet kereteinek formálásában, s ekkoriban válik nyilvánvalóvá a part menti őslakosság és a nyaralónépszerűség érdekellentéte is, melyet a résztvevők egynémelyike valóságos „kulturharcként” élt meg. (Vö.: SCHLEICHER, 2018, 292–299.) Mindez pedig a *magyar tenger* szókapcsolat társadalmi használatán is tükröződött.

Az 1925-ben kiadott *Balatoni kalauz* József főherceg által írt előszava igen nyilvánvalóan mutatja azt a retorikát, amely a Balatonról való beszédet az elkövetkező évtizedekben uralta:

MAGYAR TENGER! Ez a szó meg kell, hogy mondjon *nekünk magyaroknak mindent!* – Az átkos Trianon elvette szépséges Tátránkat, Kárpátjaink lelket andalító, testet gyógyító fenyveseit, az Adria napsütötte partját... és szuronyerdőkkel elzárja mindazt, ami becses és kedves vala nekünk. Gyógyfürdőink idegen kézen. Hova menjünk üdülést, pihenést keresni? Tán idegenbe? hogy kivigyük azt a kevés pénzt is, mely kizsaroltatásunk után még idebenn megmaradt? Hazafias ez?

E kérdésnél fölragyog előttem a Magyar Tenger tüneményes szépségeivel, bíborban pompázó tündéri estéivel, viharban tajtékzó fölségében, minden pillanatban változó, szebbnél szebb színezeteivel, kedves környékével, üde, zöld bársonnyal bevont, évezredekkel ezelőtt kialudt tűzhányóival és szőlőlugasok [!] koronázta bazaltbérceivel, melyekről sok száz esztendő regéinek kódében omladozó várromok, nagy idők aggastyánjai néznek a távol homályába.

A Balaton, mely megmaradt a magyarnak, melyet ápolni és fölvirágoztatni *kötelességünk és érdekünk.* (JÓZSEF főherceg, 1925, 3.)

A felfokozott érzelmi (és politikai) szituációban keletkezett szöveg egyszerre definiálás és célkijelölés: a (nagybetűvel írt) *Magyar Tenger* minden magyar számára ugyanazt kell, hogy jelentse, az ország egyetlen valódi nemzeti kincsét, mentsvárát, a magyarok egyetlen igazi tengerpartját, melyet védeni, ápolni, szeretni kell, s mely ebben a formájában a kizsigerelt, körbezárt, magára hagyott nemzet tragikus szimbóluma is. E helyütt nincs mód kinyitni a gondolatmenetet a Trianon emlékezetével kapcsolatos kutatásokra is kitekintve, az azonban biztos, hogy ez a jelentéskonstrukció, s a tóhoz fűződő effajta érzelmi kapcsolat most is erőteljesen él a *magyar tenger* kifejezés értelmezésében. Schleicher Vera megjegyzi ugyan, a múlt század negyvenes éveitől, a kommunista hatalomátvétel és a későbbi állami turisztikai beruházások nyomán kialakult egyfajta „nép tava” képzet a Balaton kapcsán (SCHLEICHER, 2018, 98–103.), s mindez bizonyosan demokratikusabbá tette a továbbra is használatos alakzatot – a *magyar tenger* szókapcsolat e nagyon is konkrét, leszűkítő értelmétől függetlenül is hosszú időre rögzült.

Persze, ha kissé rezignáltan végigtekintünk a kifejezés regényes alakulástörténetén, megjegyezhetjük, hogy a rendszerváltozás utáni magyar társadalomban némileg a *magyar tenger* helyettesítő jellegű értelmezése is aktualizálható a hazai életkörülmények ismeretében. Hiszen mostanság – a beláthatatlanul kitágult utazási lehetőségek és a szűkös jövedelmi viszonyok paradox aszimmetriájában – minden bizonnyal nem egy középosztálybeli család vagy magányos utazó gondolja azt a „magyar tengerről” szóló reklámokat, turisztikai ajánlatokat olvasgatva, hogy ez a tenger bizonyos értelemben valaminek a helyettesítője: a görög, az olasz, a horvát vagy valamely más tengerparté, ahová idén sem mehetünk el, és lehet, hogy soha nem is fogunk eljutni.

Vagy ez is épp fordítva igaz?

Felhasznált irodalom

- A Balaton faunája* (1897), szerk. Dr. ENTZ Géza, Budapest
A Balaton összes fürdő- és üdülőhelyének leírása (1907), kiad. SIMALYA V. Ferenc és KARDOS Ignác a Balatoni Szövetség támogatásával, Kaposvár
A Balaton-egylet tagjainak névsora (1882), Festetics Kastélymúzeum, Könyvtár, Keszthely, BAL65 jelzet
A balatoni vasút (Budapest, júl. 7.) (1909), *Budapesti Hirlap*, 1909. július 8, 4.
 ANTALFFY Gyula (1984), *A reformkor Balatonja*, Budapest
Balaton - A Balatoni Szövetség kalauza (1912), Budapest
Balatoni gőzhajózás (1850), *Pesti Napló*, 1850. június 14.
 BARÓTI SZABÓ Dávid (1802), *Megjobbított, s bővített költeményes munkáji*, II. kötet, Komárom
 BECK Tibor (2005), *A fioxéravész Magyarországon*, Budapest
 BÉKEFI Elek (1894), *Séta a magyar Tempe-völgyben, Turisták Lapja*, 1894/6–9, 107–118.
 BOLEMANN István (1900), *A Balatonparti fürdők és üdülőhelyek leírása*, Budapest
 DÉRI Gyula (1913), *A Balaton*, Budapest
 DR. MOLNÁR Jenő (1909), *Tréfál a Vajda: A törzsasztal mellől*, Budapest
 DU JOURDIN, Michel Mollat (1996), *Európa és a tenger*, ford. RÁCZ Judit, Budapest

- EÖTVÖS Károly (1896), *A Balaton tava*, In: *Az Osztrák–Magyar Monarchia irásában és képben; Magyarország IV. kötete: Dunántúl*, Budapest
- EÖTVÖS Károly (1900), *Utazás a Balaton körül*, I–II, Budapest
- EÖTVÖS Károly (1909), *A balatoni utazás vége*, Budapest
- FARKAS Balázs (2018), *A Balaton a 19. század első felének lírájában*, témavezető: LACZKÓ András. Diplomadolgozat, Pécs, PTE BTK
- FÉNYES Elek (1850), *Magyarország geográfiai szótára*, Arcanum Digitális Tudománytár, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-geografiai-szotara-feny-es-telek-BABC3/t-BD4DD/badacsony-tomaj-BD640/> [letöltve: 2024. 01. 30.]
- GARAY János (1848), *Balatoni kagylók*, Budapest [hasonmáskiadás, 2008]
- HANSÁGI Ágnes (2016), *A víg játéktól a humorisztikus regényig: A humor retorikája és az írói szerep értelmezése Kisfaludy Károlynál és Jókai Mórnál*, In: *A két Kisfaludy*, szerk. HANSÁGI Ágnes – HERMANN Zoltán, Balatonfüred, 194–226.
- HORVÁTH 'Sigmund (1839), *A' Balaton-melléki Táj szótár' kivonata*, *Tudományos Gyűjtemény*, 1839/ XII, 3–61.
- HORVÁTH Bálint (1848), *A' füredi savanyúvíz 's Balaton-környéke*, Magyar-óvár
- HRABOVSKY Dávid (1827), *Néhány Levelek Balatonról, és Balaton mellyékről*, *Tudományos Gyűjtemény*, 1827/X, 82–104.
- Ismerettár, a magyar nép számára* (1858), I. kötet (A – Besztercebánya), Pest
- JALSOVITS Aladár (1878), *A balatonfüredi gyógyhely és kirándulási helyei*, Budapest
- JANKÓ János (1902), *A Balaton-melléki lakosság földrajza*, Budapest
- JÓKAI Mór (1858), *A magyar Tempevölgy*, In: *Cikkek és beszédek 5 (1850–1860)*, II. rész, s. a. r. H. TÖRÖ Gyöngyi, Budapest, 1968, 54–70, jegyzetek: 491–499.
- JÓKAI Mór (1973), *Asszonyt kísér – Istent kísért; Péter páter*, s. a. r. TÉGLÁS Tivadar, Budapest
- JÓZSEF főherceg (1925), *Előszó*, In: *Balatoni Kalauz*, szerk. BÁRÓ WLAŚICS Tibor, Budapest, 3–4.
- KATONA Csaba (2021), *A füredi Savanyúvíz – Rendi és polgári normák ütközése a 19. századi Balaton-füreden*, *Korall*, 84, 24–54.
- KAZINCZY Ferenc (2015), *Magyarországi utak*, s. a. r. ORBÁN László, Kazinczy Ferenc művei: Első Osztály – eredeti művek, Debrecen, 181–215.
- KAZINTZY Ferenc (1775), *Magyar ország geographica, az az, földi állapotjának le-rajzolása, mellyet egynehány fő-Geographusok munkájából ki-szededetett, és azoknak, a' kik Hazájokhoz illendő szívességgel viseltetnek, szemek elibe terjesztett*, Kassa [hasonmáskiadás, 1986]
- KIS János (1846), *Poetai munkái. A szerző saját kéziratai- s az első kiadásokhoz gondosan egyengetve, kiadatlanokkal bővítve, jegyzésekkel s életrajzal kiad.* D. SCHEDEL Ferenc. Pest
- KÓSA László (1999), *Füredőlet a Monarchiában*, Budapest
- KOSSUTH Lajos (1842), *Caleidoscop V., Pesti Hirlap*, 1842. augusztus 7, 557–558.
- KOSSUTH Lajos (1846), *Tengerhez magyar! el a tengerhez!*, *Hetilap*, 1846. január 27, 169–173.
- KOVÁCS Krisztina (2007), „magyar tenger” – egy metafora története, In: *Jer, nézd a Balatont – Reformkori művelődéstörténeti szemináriumok és konferenciák. Badacsony, 1999–2002*, szerk. FÁBRI Anna – Ács Anna, Veszprém, 7–20.
- LIPTÁK Gábor és ZÁKONYI Ferenc (1957), *A Balaton a magyar irodalomban*, Veszprém
- LÓCZY Lajos (1921), *A Balaton földrajzi és társadalmi állapotának leírása*, Budapest
- Magyar fürdő-kalauz – A Magyar Védő-egyesület hivatalos közlönye* (1911), szerk. ERDŐS József, Tata
- MÉSZÖLY Gyula (1893), *A Magyar tenger és a társadalom*, Budapest
- MÉSZÖLY Gyula (1907), *A Balatonkultusz és a kisemberek*, Veszprém
- MISKOLCZY Károly (1837), *Balaton Füred mint savanyú víz*, Veszprém
- MOLNÁR György (1988), *A balatoni hajózás története*, In: *MOLNÁR György és TAR Ferenc, Fürdőkultúra és hajózástörténet*, Keszthely, 13–27.
- N. J. (1817), *A' Balaton Taváról*, *Tudományos Gyűjtemény*, 1817/III, 65–76.
- Nayad. Fürdői album* (1863), szerk. BALÁZS Sándor – HUSZÁR Imre – RÓZSAÁGI Antal, Pest

- OLÁH János (1834), *Balaton mellyéki tudósítások barátságos Levelekben, Tudományos Gyűjtemény, 1834/III, 51–96.*
- ORZOVECZKY Károly (1863), *Balaton-Füred és gyógyhatása*, Pest, Lampel Róbert
- Ötödfélszáz énekek: Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye (1953), s. a. r. BARTJA Dénes és Kiss József, Budapest
- PAJKOSSY Gábor (2003), *VI. A Reformkor (1830–1848)*, In: *Magyarország története a 19. században*, szerk. GERGELY András, Budapest, Osiris, 191–135.
- PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám (2015), *Verses kiadványai (1787–1796)*, s. a. r. TÓTH Barna, RMKT XVIII. század, XVI. köt., Debrecen–Budapest
- PATZEK Vilmos (1858), *A tari cseviczéről, Vasárnapi Ujság*, 1858. szeptember 26, 463–464.
- RÁCZ János (2013), *A „magyar tenger” metafora*, *Magyar Nyelv*, 4, 448–451.
- RADNAI Dániel Szabolcs (2022), *A fürdőlevél poétikája és szociológiája a 18–19. századi magyar irodalomban*, *Replika*, 3, 89–107.
- RIES János Ferencz (1820), *Az úgy nevezett Ketske körmökről a’ Balaton’ partján*, *Tudományos Gyűjtemény*, 1820/XI, 37–47.
- SÁGI János (1902), *A Balaton írásban és képen*, Keszthely
- SÁRKÁNY Oszkár (1935), *A tájzsmény változásai a magyar költészetben Petőfiig*, Budapest
- SCHLEICHER Vera (2012), *Kéjpart, lidősítés és velencei est a Magyar Tengeren – Minták és hatások a balatoni fürdőkultúra fejlesztésében*, In: *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 27.*, szerk. S. PERÉMI Ágota, Veszprém, 147–164
- SCHLEICHER Vera (2018), *Kultúrfürdő. Kulturális kölcsönhatások a Balaton térségében 1821–1960 között*, Budapest
- SCHLEICHER Vera (2021), *Odi profanum vulgus – A balatoni strand*, *Korall*, 84, 5–23.
- SZAJBÉLY Mihály (2005), *Álom Otthon Államról: A Magyar Tempe völgyévé rajzolt Balaton*, In: *„Mester Jókai”*: *A Jókai-olvasás lehetőségei az ezredfordulón*, szerk. HANSÁGI Ágnes – HERMANN Zoltán, Budapest, 87–104.
- SZÉCHENYI István (1846), *Balaton-i gőzhajózás*, Pest [hasonmás kiadás, gond. SEBESTYÉN Lajos, 1983]
- SZERELMEY Miklós (1848), *Balaton albuma*, Pest
- SZIKLAY János (1890), *A Balaton és vidéke*, Budapest
- SZILÁGYI Márton (1991), *Lisznyai Kálmán és a palócok regionális népi műveltségének romantikus képe*, In: *Népi kultúra és nemzettudat*, szerk. HOFER Tamás, Budapest, 61–69.
- T. SZABÓ Levente (2008), *Erdélyiség-képzetek (és regionális történetek) a 19. század közepén*, In: *A tér képei: Tér, irodalom, társadalom*, Kolozsvár, 13–99.
- TAKÁTS József (2014), *A csinosodás politikai nyelve*, In: *A megfelelő ötvözet: Politikai eszmetörténeti tanulmányok*, Budapest, 83–98.
- Vas Gereben (1823–1868)*, szerk. CSÁSZTVAY Tünde, *Vár ucca tizenhét*, 1997/1.
- VIGYÁZÓ János (1909), *Az új balatoni vasút*, *Élet*, 1909. május 9, 606.
- VIRÁG Benedek (1863), *Poétai munkái*, kiad. TOLDY Ferencz, Pest
- Y. (1824), *A’ Balatonról, és Tihanról Tudósítások*, *Tudományos Gyűjtemény*. 1824/II, 34–55.

átmentünk a szivárvány alatt

esett az eső de mi nem éreztük
ahogy a kövér cseppek hullottak reánk
másik világban éltünk s az ég felettünk
megrepedt mert nem bírta tovább

ez csak víz mondtad s rajongva mondtam
ez víz az életet adó víz csupán
mindent feledtünk s esett az eső
mégis kiszáradt a szám

mert velem voltál és megcsókolni éppen
megcsókolni kívántalak
egy rövid érintés volt mégis végtelennek
tűnt a könnyező fák alatt

béke volt s a háború messze ontotta vérét
az ártatlanoknak
néhány perc béke amikor megérintett az Isten
és átmentünk a szivárvány alatt

És feljött a Nap

Azt füttyülte hajnalban a diófa ágon
egy rigó, hogy szép az élet.
Aztán elkurjantotta magát egy kakas
a távolban: reggel van, ébredj!

És fölédtem, és arra gondoltam,
hogy valóban szép az élet,
hisz hallhatom mindezt, bár emberként
kevés vagyok ehhez az egészhez.

És fölött a Nap melengetőn s
szétfolyt sárga fénye a reggeli kerten,
és átjárta a szívemet az öröm egészen.

Szégyelltem, hogy milyen kishitű voltam,
s milyen reménytelennek láttam a világot,
hogy nem reméltem.

A Híd

(MÁSODIK SZONETTKOSZORÚ)

1.

Megálltam a lassú folyó felett,
míg az óra mutatószárnyakon
elrepült: nem maradt utána nyom,
messzire fújták a téli szelek.

A folyó sötéten tükrözhetett.
Visszatükrözhetette az alakom,
s benéztem rajta, mintha ablakon
kukucsálna be kíváncsi gyerek.

A néma folyónak nem volt szava,
nem mondott semmit, semmit sem üzent,
nem locsogta, hogy „mindig”, vagy „soha”.

Nem mondott nemet, nem mondott igent,
és csak trükközve mutatta a mennyt -
Kaposvárról indultam épp haza.

2.

Kaposvárról indultam épp haza.
Délután volt, még nem estefelé,
és nem tettem úgy, mint ki értené,
hogy honnan jön ennyi kopár csoda.

Nem bólogatott a sások hada,
mereven bámultak maguk elé,
nem zavarta őket nappal, se éj,
nem zavarta régi, vagy új csata.

Csend volt még akkor, vagy már csend volt,
az égen nem látszott felhőfolt,
és száradni kezdett az út sara.

A folyó alattam lassan folyt,
az idő még akkor nem hajszott,
fagyos és hideg volt a híd vasa.

3.

Fagyos és hideg volt a híd vasa,
a vonatok jöttek és mentek,
akár az órák meg a percek,
és lányaira gondolt az apa,

azaz én, és jókedvem lett hamar.
Elolvadtak a holt hófoltok,
s velük mindaz, ami nem fontos,
de a lélekben örvényt kavarr,

mintha egy folyóban kavarna,
mintha a Kaposban örvényeket,
elolvadtak a didergő derek.

Zöld lett újra vízben az alga,
hínárok lüktettek, mint az erek,
a messzi domboldal ködbeveszett.

4.

A messzi domboldal ködbeveszett,
vele veszték a póre fák is.
Vártam: a híd majd végre átvisz,
merre akarja, ma arra megyek,

és végre a túlparton leszek,
amerre elfutnak a sínek,
túlpártján a folyónak, víznek,
s egy vonat majd velem hazasiet.

Bár tudtam, visszavár Kaposvár,
ha hó esik, vagy ha por száll,
s a víztükör néha megremegett.

És láttam mind a szürke pompát,
mi megcsapott, akár a korbács...
Ködbe veszték régi idők, helyek.

5.

Ködbe vesztek régi idők, helyek,
és néha kiváltak a ködből,
levált róluk a füst, a göndör,
és tisztán látta őket a szemem.

Láttam, hogy újra ott vagyok veled...
Odalent, a víztükrön öt kör
keletkezett, még hozzá többször,
ahogy ráhullottak a levelek.

Január volt, szilveszter elmúlt,
a fáknak árnya újra megnyúlt,
s a híd alatt egy barna vadkacsa.

A gond fullánkja végre nem szúrta,
és a vonatom még nem indult.
Múlt napoknak eltűnő illata...

6.

Múlt napoknak eltűnő illata
körbevett és mélyen beszívtam.
Úgy éreztem, hogy minden itt van:
az eltűnt éveim kihűlt nyara,

és fiatalságom elmúlt kora.
Hogy a Tisza-parton sört ittam,
nem szomorúan és nem vígan,
míg az éjszakában folyt a Tisza,

és csillagok égtek felettünk,
miket valahogy nem felejtünk,
mert felfogta őket egy szita,

miközben mind felnőttek lettünk...
Aztán az egész tényleg eltűnt,
és hirtelen nem volt más, csak a ma.

7.

És hirtelen nem volt más, csak a ma.
Aztán emberek jöttek-mentek,
részei lettek e szonettnek,
és hibátlan lett már minden hiba.

Majd megszólalt a forgalom zaja.
Kedd volt, egy egyszerű és szimpla
nap, ami mégis olyan ritka -
oly ritka, mint az összes többi nap,

ami elmúlt és ami eljön,
és nem nyitottam ki az ernyőm,
mert az eső aznap már nem esett.

Elpárolgott a saját felhőm,
s vele párolgott nem-felejtőn
a Kapos-folyó, a híd, a hideg.

8.

A Kapos-folyó, a híd, a hideg
elkísért még az állomásra.
A vonatom bent állt, felszálltam,
aztán kerestem egy nyugodt helyet,

ahol írnom, és tűnődni lehet.
Nem volt velem más, csak a táska,
és a valóság látomása
üvegből, ami könnyen megreped,

és nem tudni, hogy ki csinálta,
csak azt sejteni, hogy az élet ez,
a való és annak a mása:

az állomás, a fülke, a meleg,
az út meg az ajtó, ami sziszeg,
a lemenő nap, meg a pára.

9.

A lemenő nap, meg a pára
eltűnt. Felértem Budapestre,
miként ha délről jönne fecske,
és itthon várt a ház magánya.

Rád gondoltam és Kaposvárra,
meg a kis hídra, az üresre,
ami nélkülem oly üres lett,
és tán visszatértemet várta.

De az élet nem ilyen bonyolult,
az est sötétje más alakra hullt,
akit arra vitt épp a lába.

Talán még emlékezik rám az út,
még akkor is, ha már éjbe borult
a domboldal sok szürke fája.

10.

A domboldal sok szürke fája
néhány éve még az apósomat
üdvözölte, aztán az alkonyat,
a végső, őt is megtalálta,

és végül elszakadt a pányva,
messzire vágattak mind a lovak,
hallottuk doboló patájukat:
munkáját végezte a párka.

Újra nyár jött és nyílt a mályva,
és álltak a madarak párba
(mi énekel nappal, este elül),

és virágot őrzött a váza...
Belesimult a híd a tájba,
és én, ahogy ott álltam egyedül.

11.

És én, ahogy ott álltam egyedül,
én is belesimultam abba
az egyszeri, halk alkonyatba,
és nem hallotta hangomat a fül,

és nem írhatták azt le már betűk,
ma sem írhatják le, mert csorba
marad a jelentés a sorban,
és elvesztik a tárgyak az erőt.

Hisz nem szívják be azt a levegőt,
amit én tegnap vagy tegnapelőtt.
Lesz majd másik holnap és más ma,

lesz majd ágy és lesz puha párna,
és születnek majd újabb csecsemők,
lesz fagyott fű, s oldalt a pálya.

12.

A fagyott fű, s oldalt a pálya
eszembe jut azóta sokszor.
Emléke fülemben dorombol,
mint a macska, csend van utána

(szobám, akárha lenne zárda),
az a csend, ami most megint szól,
de jól van minden, most megint jól,
virradjak keddre vagy szerdára.

Egyébként ma tényleg egy szerda van,
és itt ülök, és írom ezt magam
a jövőnek majd olvasásra.

Kávét ittam, megmostam a fogam,
de az emlékezés odarohan,
hol az állomás állt, a sárگا.

13.

Hol az állomás állt, a sárga,
ott ma reggel is vesznek pár jegyet
az utazók, csak már én nem veszek.
A kezükben ott a bankkártya,

a kijelzőn az útnak ára,
és lecsökkennek az egyenlegek.
Majd a lábuk a peronra kimegy,
és felkészülnek az utazásra,

míg a jelen a sarkukban liheg,
és a múlt csupán távoli sziget -
a sebes idő meg nem sebesül.

Igen, talán én még ebben hiszek,
és ne kérdezd meg tőlem, hogy minek,
mert az idő itt marad: elrepül.

14.

Mert az idő itt marad, elrepül,
eltelt a várakozás ideje,
ami annyi mindennel volt tele.
A várakozást, azt sokra becsüld:

pont azért, mert sok időbe került,
pont olyan sokba, mint megírni ezt,
amit tagoltak az írásjelek,
meg a szívdobogás itt, belül.

Tagolták a megérkező napok,
egyikük borult volt, másik napos,
a különbségektől különleges.

És érezhettem azt, hogy itt vagyok,
és nem felejttem el, mert nem lehet:
megálltam a lassú folyó felett.

15.

Mesterszonett

Megálltam a lassú folyó felett,
Kaposvárról indultam épp haza.
Fagyos és hideg volt a híd vasa,
a messzi domboldal ködbevezett.

Ködbe vesztek régi idők, helyek:
múlt napoknak eltűnő illata.
És hirtelen nem volt más, csak a ma,
a Kapos-folyó, a híd, a hideg,

a lemenő nap, meg a pára,
a domboldal sok szürke fája,
és én, ahogy ott álltam egyedül,

a fagyott fű, s oldalt a pálya,
hol az állomás állt, a sárga...
Mert az idő itt marad: elrepül.

CSOKONAI ATTILA: VÁRATLAN MEGISMERKEDÉSEM RÁKOSIVAL

... Olyan rendkívüli dolog történt velem az MDP II. Kongresszusának utolsó napján, hogy az ritkaság egy nem jelentéktelen, de mégiscsak vidéki napilap egyszerű szerkesztőjének életében.

Az egyik szünetben szélesre húzott szájjal ott tébláboltam küldött-társaim körében, akik között akadt öltönyös, iskolázottnak látszó, de legalábbis pártiskolai képzettséggel rendelkező elvtárs is, de sokan voltak, akiknek az öltözetéről egyből lerítt, hogy faluról jöttek: csizmás, nyilván termelőszövetkezeti tag férfiak fehér ingben, nyakkendő nélkül és fejkendő, hagyományos paraszti viseletben vidáman beszélgető asszonyok. Egyszer csak megállt mellettem egy hórihorgas – még magamnak is úgy kellett felnézniem rá –, öltönyös, nyakkendő, bajszos férfi, olyan ötven körüli, és enyhe ukrán beütéssel oroszul azt kérdezte:

- Elvtársam, hol tudnék könnyíteni magamon? - No, nem szó szerint így mondta, de ez volt az értelme. Jobban megnéztem magamnak az engem megszólító elvtárt, rögtön felismertem, hogy Jugyin mellett ő az SZK(b)P másik küldötte. Valami Borisz Nyikolajevics Akárki. Micsoda jó érzékkel választott ki engem ez a derék ember – állapítottam meg magamban –, hiszen nincs rám írva, hogy azon kevesek közé tartozom, akik az itt lévők közül jól beszélnek oroszul.

- Én is a WC-t keresem éppen – válaszoltam neki kifogástalan oroszszággal, pedig nem állt szándékomban kimenni, de elindultam vele, hogy találjak egy férfimosdót. Borisz Nyikolajevics elégedetten elmosolyodott, és megköszönte az útbaigazítást. A legjobb irányba indultunk el, a díszelnökség, a külföldi meghívottak számára külön fenntartott mellékhelyiség felé. Az ávósok tisztelegve továbbengedtek bennünket. Bent csupán néhányan tartózkodtak, egyikük-másikuk számomra fül-sértő „drasztvútye”-vel üdvözölte a szovjet vendéget, aki elvtársias, de meglehetősen tompára sikeredett mosollyal reagált a magyaros üdvözlésre. Rám senki sem fordított figyelmet, gondolták, én csak a nagy ember biztonsági titkára, esetleg tolmácsa lehetek. Úgyhogy mérgemben hangos, kifogástalan „zdrasztvújtye!” köszönéssel bilenttettem meg a fejemet.

Ha már itt vagyok, én is kiengedem a fáradt gőzt, döntöttem. Mindketten nekiálltunk, hogy elvégezzük a kis dolgunkat. A szovjet-orosz elvtárs kissé sokáig babrált a nadrágján, ösztönösen odanéztem, és megállapíthattam, micsoda hatalmas keze van ennek a csontos, szikár férfinak. Hát ilyen kezekben van nem csupán a kommunizmust építő szovjet nép sorsa, de a miénk, magyaroké is, és talán az egész világé, állapítottam meg kissé gunyorosan. Hosszabban csurgatott, mint én, amiből arra következtettem, jócskán kortyolt az elnökségi asztalra kitett kancsóknál álló vízből.

Én már megmostam és meg is töröltem a kezemet, amikor ő befejezte a nagy megkönnyebbülést okozó vizelet, irtó nehezen, de begombolta a nadrágját, és nyújtotta a jobbját:

- Borisz Nyikolajevics Ikszipzilov – az utolsó szót, vagyis a családnevét kissé kásásan ejtette, hosszú is volt, nem értettem. Kifejeztem, hogy nekem, Bella Miklósnak milyen nagy megtiszteltetés a vele való megismerkedés. Erre benyúlt a

zakója bal zsebébe, de onnan csak egy kis noteszt húzott elő, majd benyúlt a bal belő zsebébe és onnan előhúzta a párttagkönyvét, mert az lehetett, semmi más. Erre a fejét csóválva elnevette magát, visszatette, majd a másiktól elővette azt, amit tényleg keresett, és nyújtotta felém a kis, lapos üveget.

- Szlivjanká... Nádzárove! - Ezt nem utasíthatom vissza, gondoltam, és elfogadva a kínálást, nyeltem egy kis kortyot a szilvapálinkából. Az anyja istenit, ez legalább hatvan fokos, úgy kaparja az ember torkát, mondtam magamban. Visszaadtam a praktikus flaskát, miközben magyarul egészségére kívántam a szovjet elvtársnak az italt.

- Zdárove! - ismételte meg. Hatalmas ádámcsutkája mozgásán láttam, Borisz Nyikolajevics jól meghúzta. Ezután, kifelé menet megkérdeztem tőle, hogy érzi magát hazánkban és milyen benyomásokat szerzett a kongresszuson. Fővárosunkat, a kitűnő éttermeiket, a finom magyar ételeket és jófajta borokat valamint pálinkákat dicsérve hagytuk el a mellékhelyiséget, és mentünk vissza a ragyogó arcú küldöttek közé, akik lelkesen beszélgettek továbbra is. Idősebb jó pajtásom egyenesen egy csoporthoz vezetett, habár az én mozgásom biztosabb volt, mint az ő enyhe imbolygása. A tömörülés egy helyütt abban a pillanatban kissé szétnyílt, és a közepén ott állt előttem Rákosi Mátyás teljes - ha lehet így mondani - életnagyságban.

A szovjet elvtárs vállamat átkarolva egyenesen Rákosi elé tuszolt. Én csak kukán végighallgattam, amit mondott, hogy micsoda barátságos és készséges fiatalember vagyok, aki rendkívül nagy segítséget nyújtott neki egy nagyon fontos ügyben. „Rákosi apánk” rám emelte tekintetét, és olyan búbajos mosollyal üdvözölt, amilyent soha addig filmen sem láttam tőle.

A külleme megdöbbenett: alacsony volt, tömzsi, az arca sápadt és duzzadt. Kinézetét viszont ellensúlyozta öltözéke: sötétszürke konfekció öltöny, mellény, fehér ing bordó nyakkendővel.

Kezet fogtunk: az ujjai rövidek és vastagok; én megmondtam a nevemet: Bella Miklós, ő megkérdezte, honnan jöttem, és amikor meghallotta, hogy Szegedről, az elragadtatottság öröme ült ki kerek képére. Ahogy elmosolyodott, látszott, milyen rosszak a fogai.

- Tudja maga, hogy én öt évig ott jártam középiskolába?... Ott érettségiztem... Hányatott életem legnyugodtabb és legderűsebb ideje volt a szegedi főreálban töltött öt év, bár sokat kellett dolgoznom... Egyáltalán nem halványították el bennem ezeket a jó élményeket a Csillagban eltöltött későbbi börtönévek.

Amikor bólintottam, gyorsan megkérdezte, honnan tudok ilyen jól oroszul, hogy valósággal lenyűgöztem Borisz Nyikolajevics Maloverojátnij elvtársat, aki nem akárki ám, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának a tagja, közgazdász, de ezzel nyilván tisztában vagyok. Meghallva az én langaléta, a szovjet nép sorsán általában és magán pár perccel ezelőtt élvezettel könnyítő elvtársam nevét, majdnem elnevettem magamat, de csak még készségesebben vigyorogtam. Annak idején de sokszor hallottam ezt a szót az én édes Verocskámtól '44-'46-ban: „maloverojátnij” azaz alig hihető, kevésbé hihető, ha így jobban tetszik: valószínűtlen, mármint amit mondok

neki. Pedig igaz volt, Lenin-Sztálin és Rákosi engem úgy segéljen, tényleg első látásra beleszerettem abba a gyönyörű katonalányba, aki a Szegedet 1944. október 10-ről 11-re virradó éjjelen a jóformán egy puskalövés nélkül felszabadító Jeszin vezérőrnagy vezette lövészhadosztály vagy a Jermolájev ezredes vezette lövészezred nyomában érkezett szülővárosomba.

Két mondatba sűrítve elmondtam neki, hogy Szeged felszabadulásakor megismerkedtem egy szovjet katonalánnyal, tőle tanultam meg annyira oroszul, hogy elég jól elboldogulok vele.

Rákosi hamiskásan nézett rám:

- A szerelemnél nincs jobb nyelvtanár, eliheti nekem, Balla elvtárs... Jómagam öt nyelven beszélek anyanyelvi szinten – mondta, és göcögve nevetett. Biccengett a körülötte állóknak, jobb karját a vállamra helyezte, ehhez ugyan kicsit kapaszkodnia kellett, és megindult velem kifelé a tömegből. Közben megállíthatatlanul beszélt. Olyan zavarban voltam, hogy jóformán nem is figyeltem arra, mit mond, inkább azzal voltam elfoglalva, megszólaljak-e, és hányan néznek irigykedve rám. És akad-e közöttük szegedi, de legalábbis Csongrád megyei. Szerencsém volt, egy szőregi ismerős irigykedően tiszteletteljes mosollyal fejet hajtott előttünk, amikor séta tempóban elhaladtunk előtte. Közben fel-feltűnt még pár ismerős: ami talán a legfontosabb, látott Rákosival bizalmas társalgásban Lukácsné, az újszegedi Kendergyár alapszervezetének titkára. Micsoda tekintélyem lesz nekem otthon ez után a kongresszus után?!

Na, az én karrierem ezzel meg van alapozva, gondoltam kajánul. Nem mint-ha feljebb akartam volna lépni a ranglétrán a Délmagyarnál. Elég nekem a p...nyi sportrovat és a „munkáslevezők” cikkeinek javítgatása. Meg a Textilmunkás és a megyei pártlap tevékenysége közti koordináció. A két éve átadott Szegedi Textilművek Pamutnyomóipari Vállalatban a dolgozók 90 %-a nő, kívánatos fiatalasszony a kultúrfelelős, csinos, szőke szépség a faliújságfelelős, de a szívemet igazán Rickl Júlia, az előfonógépen három műszakban dolgozó karcsú és szép arcú, nem mellesleg okos és komoly fonónő dobogtatja meg igazán. A Petőfi Sándor ifjúsági leszedő brigád nyolc tagja között akad nem is egy, aki kacérkodik velem, de én már közelebb vagyok a harminchoz, mint a huszonöthöz.

Közben Rákosi elvtárs rendületlenül beszélt tovább, aztán megfordultunk és visszamentünk a kiindulási pontunkra. Maloverojátnij még mindig ott állt, és világos volt, senkivel nem tudott egy értelmes mondatot váltani időközben. Amikor meglátott, felderült az arca, újból segítségért fordult hozzám. Rákosi nyájasan mosolyogva megengedte, hogy tolmácsoljak pár mondatot a Szovjetunióból érkezett magas rangú vendégnek, majd megragadva a zakóm egyik szárnyát, bizalmasan a szemembe nézve azzal búcsúzott el tőlem:

- Elvtársam, otthon Szegeden részletesen írja le ennek a kongresszusnak a kitűnő hangulatát, meséljen a résztvevőkről... nézze, micsoda remek emberek vannak itt! Sztahánovisták, élmunkások, termelészövetkezeti tagok, Pártunk csupa lelkes tagja... És mondanék még valamit, ha kap tőlem egyszer egy meghívó levelet, ugye

meglátogat szerény otthonomban... Nem tudom, mennyire ismerős Budapesten, a Szabadság-hegyen lakom a feleségemmel, Feodora Fjodorovnával, de ő úgyis a kerámiáival lesz elfoglalva, tehát nyugodtan beszélgethetünk... Lehet, hogy akitől megkérdezi, hol lakom, azt mondja, a Svábhegyen, de azzal ne legyen túl bizalmas, az reakciós elem... Még egyszer kérem, tisztelje meg házamat, ha megkapta a meghívó leveletemet, szálljon vonatra. Szívesen folytatnám magával ezt a kurtúra sikeredett beszélgetést. Jót tenne nekem egy kis társalgás ifjúkorom olyannyira szeretett városáról!... Viziontlátásra!... A viziontlátásra!

Palócos tájszólása most még jobban feltűnt, mint mikor a filmhíradókban „hállháltam” őt. Persze nem ettől álltam kábultan. Még nem sejtettem, micsoda fordulat állt be ezzel a találkozással az életemben. Rákosi meghívott magához vendégségbe!!! Úgy beszélt velem, mint apa a fiával. Pedig csak mint idősebb, tapasztaltabb és sokkal bölcsebb elvtárs szólt a fiatalabbhoz, aki kedves városának a szülötte.

Másnap reggel a Dugonics téren felszálltam a 3-as villamosra. Néztem az utcát – mit utca?! –, a Petőfi sugárutat! Több mint egy hete nem láttam. Hiányzott már. Elhagytuk a Londoni körutat, a Kálvária teret, a II. számú Kórházat, kiértünk a Főnőgyári útra. Újra az ismerős környezetben vagyok. Ez teljes nyugalommal töltött el.

Az elvtársak kérésére a rögtönzött alapszervezeti gyűlésen részletes, tanulmányos és hangulatos beszámolót tartottam a fővárosban szerzett tapasztalataimról. Amikor ott tartottam élménybeszámolómban, hogy olyan közel álltam Rákosi elvtársához, akár meg is érinthettem volna, ami ugyebár jóval innen volt az igazságon, Barázné Jolika önkéntelenül a karomhoz ért. Ahogy meglepetten ránéztem, jól láthatóan elpirult, zavartan visszahúzta a kezét, és lehajtotta a fejét. Az üzem párttitkára, mosolyában hálaérzettel, büszkeséggel, elvtársi köszönetet mondott azért, amit vállaltam, és amit kiválóan teljesítettem: képviseltem az üzemi újságírókat, ezáltal a textileseket is.

Azonban nem sokkal azután, hogy befejeztem többször is tapssal megszakított beszámolómat, és hallgatóim közé vegyülve a csinos faliújságfelelőssel kezdtem csevegni, egyszer csak érzem, hogy valaki megragadja a bal karomat, és megszorítja, de olyan erősen, hogy egyből rájöhettem: férfi az illető. Elképedve fordultam meg: Szakolczai Laci, az egyik brigádvezető nézett szembe velem, de olyan sötét tekintettel, hogy azt hittem, keresztben fog lenyelni a következő pillanatban.

- Szeretnék szót váltani a szerkesztő elvtárral... Marikám, ugye nem haragszol – szólt oda a nemrég házasodott és 120% átlagteljesítménnyel dolgozó asszonykának, és már húzott is arrébb, hogy ne legyünk senkinek a hallóterében.

Értetlenül néztem rá, és bár fáj a szorítása, megpróbáltam mosolyogni.

- Élőben végighallgattad az összes beszédet, ugye, Bella elvtárs? – és odadugta az orrom elé a Szabad Nép aznapi és tegnapi számait, amelyek ugyanúgy lehozták az összes felszólaló teljes beszédét, akárcsak a Délmagyar és az összes megyei lap, a Békés Megyei Hírlappal kezdve a Somogyi Néplapig. Rossz érzésem támadt, Laci, akivel eddig nem volt soha semmi bajom, fenyegetően nézett rám. - Engem nem érdekel, hogy mivel töltötted az idődet fent, Pesten, miért nem figyeltél arra, mit

mondtak a vezető elvtársak, de ne hülyítsük a dolgozókat, jó?... Van neked fogalmad, mi vár ránk jövőre?... Hogy az 1952-re kitűzött tervek milyen súlyos terheket rónak ránk, munkásokra... Na, takarodj a szemem elől! – mondta szinte undorodva.

Hazaérve figyelmesen elolvastam, amit tényleg csak fél füllel hallgattam végig a kongresszuson, hiszen a hamarosan kezdődő bajnokság, a Szegedi Honvéd és a Szegedi Petőfi felkészülése sokkal jobban foglalkoztatott bárminél. A felolvasott beszédek adataiból rá kellett döbennem, nehéz év vár a szegedi könnyűipar minden egyes dolgozójára, de nem csak rájuk, mindenkire. Az egész országra. És nekünk újságíróknak az lesz a feladatunk, hogy megírjuk, milyen lelkesen vállalják a több munkát, a túlórákat, a különféle rendkívüli műszakokat, a vele járó bércsökkenést, az életszínvonal romlását a magyar dolgozók!...

Este a Hungáriában ott ültem a dizőz Rácz Vali, a komikus Kazal László és a színész-énekes Bogáthy Mihály műsorának nézői között, jobbomon egyik szeretőmmel a sok közül. Rácz Vali nem valami fiatal már, de még mindig nagyon jól néz ki. Sok filmszerepben láttam a '30-as évek végén és a '40-es évek elején. Ő volt a keleti fronton harcoló katonáink egyik kedvence. De azt beszélték róla, a háború végén ki derült, hogy zsidókat bújtatott budai villájában. Valaki lebuktatta. A nyilasok letartóztatták. Isten tudja, hogyan menekült meg. Elengedték. A férje újságíró, mint én. De regényeket is ír. Álneveken. Nem olvastam egyiket sem, úgy hallottam, amolyan ponyvák. Ma a három legsikeresebb primadonnának kétségtelenül Fejes Teri, Honti Hanna és a fiatal Petress Zsuzsa számít, ő két éve végezte el a Színiakadémiát.

A jóképű Bogáthy harminc lehet. Ő a szomszéd meggyében, Orosházán született.

Kazal, az egyik kedvencem Rákosi Szidi színiakadémiájára járt. Táncos bonviván szerepeket is játszott. Úgy rémlik, kirúgták valamelyik színházból, így lett dzsesszdobos, parkett-táncos és bárénekes. A *Ragaszkodom a szerelemhez* című filmben éppen egy dobost játszott, és valami jelentéktelen számot énekelt. Amikor a '30-as évek második felében felfedezték, hivatásos gramfon-énekes lett. Most, úgy tudom, a Vidám Színpadon lép föl rendszeresen. Az utóbbi években énekelt mozgalmi dalokat is, de azok közül most szerencsére egyet sem adott elő. Szó szerint fura pofa. Nagydarab fickó, még nem hízott el, viszont erősen megkopaszodott. A *gyöngyhalász* című tangó mellett legújabb sikerszáma a *Kalauz Jutka*. Szeret két sláger között elmondani egy-egy anekdotát. Most egy szatirikus magánszámot adott elő: Miért maradtam agglegény? Nagy derűtséget keltett, amikor a művész úr bekonferálta a következő számot, amelyet Rácz Valival együtt adott elő. Eisemann Mihály és Szilágyi László *Tokaji aszú* című operettjéből adtak elő egy duettet, melynek címe: *Maga nő ember?*

Mindenki elnevette magát, amikor a művésznő rákezdte:

„Maga nő ember, vagy boldog,

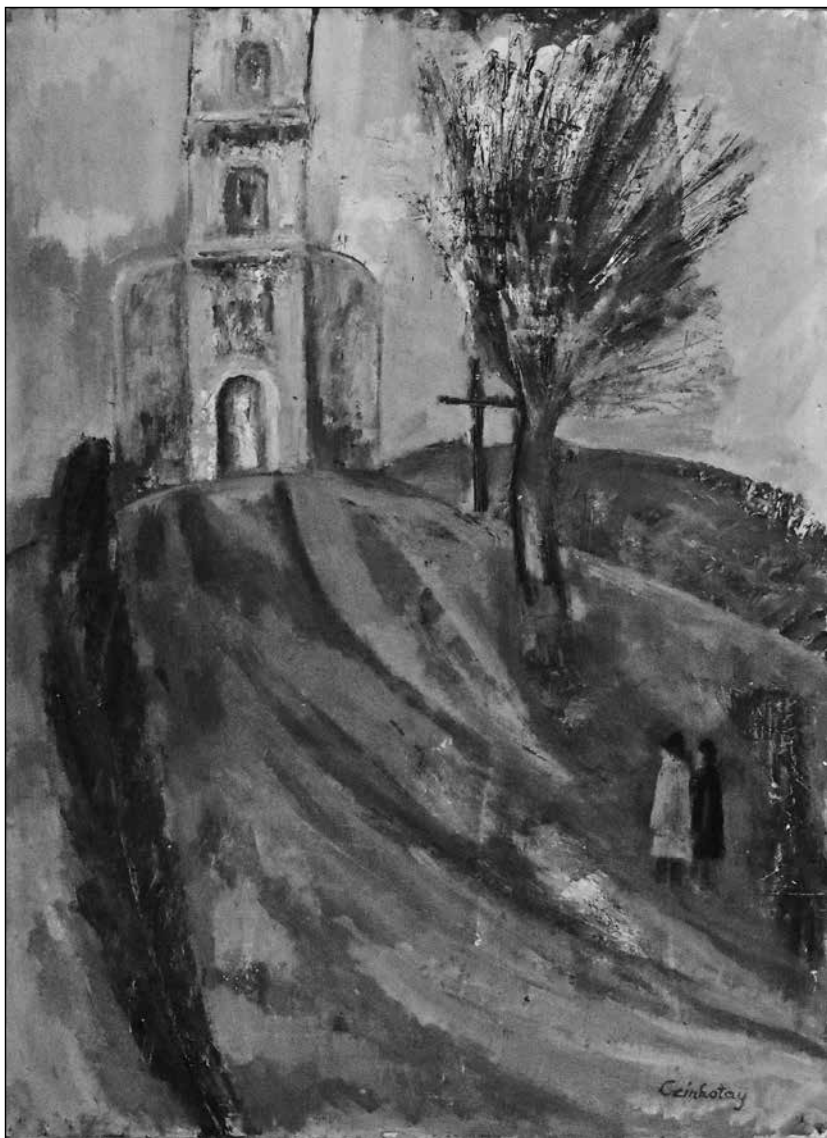
Maga rossz ember vagy jó?

Vagy a nőket pont úgy falja,

mint egy trójai faló?...”

Jó hír a színészeknek, hogy ezentúl nem egy évre kötnek velük szerződést, amit minden évben meg kell újítani, hanem alkalmazottai lesznek annak a színháznak, amely foglalkoztatni akarja őket. Remélem, emiatt nem hagyják abba a haktást, vagyis a jól fizető vidéki vendégszerepléseket.

Részlet a Lúdtojás a gólyafészekben című, készülő regényből

Czinkotay Frigyes: Kápolna

A bban az utcában csak BB-nek nevezték Balog Borbálát. A magyar Brigitte Bardot-nak, hiszen ő volt a legcsinosabb csaj a környéken. Remek futóművekkel és minden egyéb „eposzi” kellékkal, amely felkelthette a férfiak érdeklődését. Miniszoknyája épp hogy takarta a feneke alját. Kora tavasztól késő őszig csak ilyen szoknyákban járkált a városban. Ha a barátnőjével beült az otthonukhoz közeli preszszóba, s keresztbe rakta a lábait, akkor a férfi vendégek szemét mágnesként vonzotta magához. Egyszerűen formás volt, szép és kívánatos. Ugyanilyen vonzó alakot mutatott akkor is, ha sortnadrágot vett fel, mert az még teljesebben kidomborította az alakját.

Borbála persze nem foglalkozott a jelzőkkel, bár tisztában volt a jelentésükkel. Bakfis tinédzserként pontosan tudta, hogy mitől esnek hasra a férfiak. Mindenki tudott volna valamilyen izgalmas történetet mondani róla. Akivel szóba állt, az azért, akivel nem, az meg azért. Az igazsághoz tartozik, hogy ezek a pletykák ártalmatlan flörtökről szóltak és a legrosszabb indulatú mese is csak addig merészkedett, hogy Balog Borbála egy vadmacska. Erről persze nem nagyon győződhetett meg senki, mert BB következetesen távol tartotta magától a férfiakat. Nem is azok híresztelték, hanem a kevésbé dekoratív barátnői.

Kisvárosi vadmacskánk már a születése pillanatában gondot okozott a kórházi dolgozóknak, az apja ugyanis pisztollyal fenyegette meg az orvost. Ha Borbála is meghal, mint két évvel korábban a csecsemő bátyja, akkor használni fogja a fegyverét. Az apja annak a gyűlölt diktatúrának a „terméke”, amelyik egyszerű, vidéki fiatalemberekből vadállatot csinált. Olyan tehatalmat adott a kezükbe, amit képtelenek voltak feldolgozni. Csak visszaélni tudtak vele. Amikor már kapiskálni kezdték, hogy a nép nevében a legpiszkosabb munkát osztották nekik és megszólalt a belső „csengőjük”, akkor már csak az alkohol tudta valamennyire tompítani a bűntudatukat. Nappal ártatlan embereket vertek parancsra, este meg idilli családapákat játszottak odahaza.

A legegyszerűbb ember is megértette, hogy ezt nem lehet sokáig csinálni. Borbála apja szintén felfogta, de megoldani nem akarta. Nem lépett ki a testületből. Ahhoz Balog László nem rendelkezett kellő bátorsággal. Sőt a napközbeni agresszivitásából rendszeresen vitt haza is egy keveset. Amikor délutános volt a felesége és neki kellett lefektetni a kislányát, gyakran dühbe gurult, mert csöppnyi lánykája valahogy nem akart azonnal elaludni. Gyakran felsírt, ilyenkor az édesapja előkapta szolgálati fegyverét és néhányszor a plafonba lőtt. Fél év múlva végre leszerelték, addigra már a házassága is tönkrement. Az Államvédelmi Hatóság azonban még ekkor is segítette Balog László bajtársat, mert a válása után elhelyezte a közeli hegyoldal egyik házában. Abban a villában, amelyet egy horthysta katonatiszt családjától ko-boztak el.

A hatesztendő Balog Borbála még rosszabb helyzetbe került, mert minden második héten saját magának kellett vacsorát készíteni, megágyazni, mosakodni és lefeküdni. Kora délutántól késő estig egyedül tartózkodott a lakásban. Félt az es-téktől, a sötétől, a szomszédos társbérletből áthallatszó zörejektől, s legfőképpen a

kiabálásoktól. Nem mert villanyt gyűjtani, mert az anyja azt mondta, hogy az sok pénzbe kerül. Inkább a redőnyt húzta fel, hogy az utcai fény bevilágítson a szobájába. A ház neszeire is összerezzent. Az anyja munkába menet bezárta a lakásba és csak este fél 11-kor érkezett haza. Éjjel nem is találkoztak, mert a leánya az egyik félszobában aludt. Balog Lászlóné soha nem nézett be hozzá. Úgy érezte, hogy teher neki a gyermeke, mert folyton az elvált férjére emlékeztette.

Borbála alig várta, hogy nyár legyen, mert akkor a vidéki nagymamájához került. Ahhoz a nagyihoz, akitől végre szeretetet kapott, őszinte ölelést, gondoskodást és boldogságot. Különbséget tudott tenni szeretet és szeretet között. Rozália nagyit mindent pótolta, amit az anyja nem adott meg. Az otthon melegét, a játék örömeit és azt, amiből már egy gyermek is megérti, hogy ő is fontos lehet valakinek. Őt is várja valaki, ha beszalad a kertből egy karéj zsíros kenyérért, egy pohár frissen fejt tejtért, egy meleg almás rétesért.

– Nagykám! Nekem miért nincs apukám? – bújt oda a szoknyájához.

Rozália asszony szíve összefacsarodott. Mély lélegzetet vett és megpróbálta elmagyarázni az unokájának, hogy a papája elment, de majd vissza fog jönni. Annak is eljön az ideje.

– Tudod, a felnőttek néha furcsa dolgokat csinálnak. Elutaznak, elmennek máshova dolgozni és aztán visszajönnek – simogatta meg a kis Borbála fejét.

– De anya nekem azt mondta, hogy apa már soha nem fog velünk lakni – nézett rá az unokája. – Az anyukám nem mondott igazat? – kérdezősködött tovább.

– Ejnye-bejnye, kicsi lányom! Dehogy hazudott! A szülők nem szoktak a gyermekeiknek füllenteni – magyarázta. – Gyere, menjünk ki a kertbe – terelte másra a szót. – Gyere, kicsikém! Szedjük össze a tojásokat, amelyeket a tikok tojtak hajnalban. Ha nem hozzuk be, akkor a rókarúdi jön érte és megeszi.

Ott, abban az uradalmi tisztartótól a téesz tulajdonába került házban, a nagymama minden este mesélt az unokájának. Nagyon sok történetet fejből mondott. Néha kicsit belezavarodott, de a végére minden és mindenki a helyére került. Az unokája nagyokat sóhajtott a mese végén és mindig megkérdezte:

– Ugye, mama, ide soha nem fog eljönni a vasorrú bába?

– Miért jönne? Itt nincsenek rossz emberek – nyugtatta. – Meg különben is, ide sem találna. Annyira szélén vagyunk itt a világnak, hogy könnyen leesne róla – mosolygott Boriskára. – Aludj csak nyugodtan, szép legyen az álmod!

Néhány év múlva valóban megjött a papája, de nem az igazi, hanem egy új, mert az igazi egy másikat asszonyt vett el. Az anyjának úgy szereztek ezt a másikat, mert ő is elvált volt, és csak kóborolt egyik albérletből a másikba. Beajánlották egymásnak őket. Borbála nem nagyon örült a mostohaapjának, mert az csak úgy betelepedett az otthonukba és neki miatta kellett a lakásuk legkisebb félszobájába költöznie. Sumák Gyuri lett az apja, akit nemcsak a neve alapján hívtak sumáknak, hanem a viselkedése miatt is. Alattomosan behízlgő, gúnyolódó, életkorát rejtegető, a végtelenségig fukar ember volt, aki még a saját ürülékét is megette volna, csak ne kelljen pénzt kiadni érte.

Az igazi terror akkor kezdődött a családban, amikor hivatalosan összeházasodott az anyja ezzel a fősvény, marosszéki emberrel. Borbála már középiskolába járt, amikor közös erővel kezdték rendszabályozni. Megszabták, hogyan öltözzön, mit vegyen fel, milyen tizórait vásárolhat magának az iskolai büfében és csökkentették a zsebpénzét. A fürdőszobába csak a szülei után mehetett mosakodni. Valahogy nagyon el akarták zárni a világtól, mert az alakja, a nőiessége egyre impozánsabb lett. Beszüntették az iskolai különórákat, a klubfoglalkozásokat, és szórakozni is csak azzal a feltétellel engedték el, hogy este hét óráig hazaér. Negyedórás késés esetén már fizikailag fenyegették. Anyja pofonvágta, mostohája pedig megverte. Úgy látzott, hogy kedvüket lelték ebben a példamutató nevelési technikában. Szabályosan élvezték, ahogy a sikongató lány a szobájába menekül az egymást hergelő szülők elől.

Az anyja meg Sumák Gyuri nemcsak a fősvénységben, hanem a gyermeknevelésben is egymásra talált. Az anyja a vér szerinti apja miatt büntette, a férje meg azért, mert nem az ő gyermeke volt. A valóságban persze az idegesítette a legjobban, hogy gyermek van körülötte. A saját lányait sem látta évek óta, mert az előző feleségének ítélte őket a bíróság. Igénye és hiányérzete sem mutatkozott a gyermekeire.

Borbálát az érettségi előtti hónapokban már sehova sem engedték el. Hiába mondta, hogy közösen dolgozzák ki a tételeket. Akkor sem mehetett, mert azt mondta a mostohája, hogy „bolond vagy lányom, ha segítesz másoknak”. Aztán azt is hozzátette, hogy „mindenki kaparja ki magának a gesztenyét”. Borbála persze így is hozzájutott a tételekhez, mert délelőttönként az osztálytársaival csak-csak kicse-relgették egymás között.

Az otthoniak nem sok időt hagytak neki az érettség utáni pihenésre, mert júliustól mehetett az anyukája gyárába dolgozni. A munkaszalagról lekerült ruhákat kötegelte, csomagolta. Kenyérkereső lett, hogy az ő fizetéséből is kuporgathassanak az anyjáiék. Az első munkás hét péntek délutánján ugyanabban a presszóban találkozott Cecíliával, a barátnőjével, amelyikben mindig összejöttek. A teraszon alig ültek, mert rezgett a levegő a júliusi forróságban, a füstös teremben pedig ventilátorok kergették a kávéillatot. A fagyaltos pult tompán zúgott, néha kihagyott, nyikorgott egyet, aztán hirtelen újrakezdte. Szomszédságukban több asztalt egymáshoz tolt egy társaság. Hetente ugyanabban az időpontban jöttek össze. A fura csapat tagjai gépelt szövegeket olvastak fel. Néha úgy hangzott, mintha verset mondanának. Hangosan vitáztak, nem törődtek a többi vendéggel. Aztán hosszú ideig alig szóltak egymáshoz.

Csak egy lány volt közöttük, aki francia kockás, kézzel írott lapról olvasta a verseit. Amíg Kardos Gizi mondta, csendben hallgatták, de nem nagyon foglalkoztak az írásaival. Valóságban azzal kellett volna. A versei, meg a lány külalakja is, inkább fiúra utaltak. Semmi lágyság nem volt benne, úgy is viselkedett. Szoknyában még nem látták. Talán ezért is fogadták maguk közé. A férfikoruk elején tanyázó urak többnyire magukkal voltak elfoglalva. A szakállukkal, a pennájukkal, a szerelmükkel, meg a magasszárú gyógycipőben felszolgáló, harmincas évei elején járó pincérnővel. Gyönyörű mellei voltak és mindig mosolygott. A fiúkat nem jellemezte az önteltség, a maguk vélt igazából azonban nem engedtek. Ha ítéletet mondtak, azt

bizony büszkén tették és megfellebbezhetetlen verdiktként küldték az éterbe. Legáltalában így érezték, így gondolták. Különösen akkor, ha női költőtársuk verseiről volt szó. Gizit nem zavarta a dolog, megszokta már, hogy hiába hord nadrágot, akkor is lánynak tekintik. Pedig annyira sem közelítette meg a felszolgálónő adottságait, amennyire talán akarta. Nagyon szeretett hetente ide járni. Valami gyárban dolgozott három műszakban. Minden harmadik héten hiányzott a társaságból, mert délutános volt a munkahelyén. Hirtelen ő vette észre Borbálát és a barátját. Általánosban jártak együtt.

– Sziasztok! BB, nem ültök át? – kérdezte.

– Gyertek csak! – kontrázott rá Marosi Gábor, aki egyébként már jó ideje Borbála combjait figyelte. Ha lányokat kellett felmérni, becserkészni, akkor nagyon éles lett a szeme, akár a szeizmográf. Azonnal kapcsolatot akart teremteni vele. Gizi könnyítette meg a helyzetet. Gyorsan átestek a bemutatkozáson.

– Szóval, a neved kezdőbetűi miatt neveznek BB-nek? – fordult oda Borbálához, akit persze rögtön maga mellé ültetett.

– Úgy is mondhatjuk – nevetett a lány.

– Persze, ezt csak úgy gondolom... – studiózott tovább a másik, majd kertelés nélkül udvarolni kezdett: – Gyönyörű vagy, akár Brigitte Bardot is lehetnél! – nézett a lányra. Remélte, hogy zavarba hozza, de tévedett.

– Járnai akarsz velem? – kérdezett vissza a Balog lány.

Marosi nem számított erre, de csak egy pillanatra ingott meg és azonnal visszavágott:

– Miért is ne! Persze, ha neked sincs ellene kifogásod – jelentette ki. Borbála nem reagált. Nem azért, mert nem akart és azért sem, mert el akarta utasítani. Pusztán azért nem mondott semmit, mert nem ismerte a fiút, és nem szerette, ha azonnal letámadják. Visszariadt a rámenős emberektől. Igaz, ő szúrta ki magának Marosit, de nem így képzelte a kapcsolatuk kezdetét.

Abbamaradt a szópárbaj, a társaság újra a versekről vitatkozott. Amikor elfogytak az írások, a buborékos vizek, a poshadttá langyosodott sörök, meg a csészékbe száradt kávémaradékok, akkor a vitának is vége szakadt. Mindenki külön fizetett a pincérnőnek, sőt ezt ravasz eleganciával tették, mert külön és eltérő időpontokban hívták az asztalukhoz. A gyönyörű mellű pincérnő vette a lapot. Amikor a számlát az asztalra tette, kissé előredőlt. Mély kivágású blúzából kikandikáltak a gyönyörűségei. Pusztán azért, hogy ezeknek a fiúknak szép legyen az álmuk, és a jövő héten is visszajöjjenek...

A kijáratnál Marosi azonnal BB mellé szegődött és ugyanott folytatta, ahol a szópárbajuk abbamaradt:

– Csodálatos esténk van – kezdte. – Sétálhatnánk még egy kört... – nézett a lányra. Tolakodó volt, de előzékeny. Nagyon tudott bánni a nőekkel. Élvezte a szavak játékát, de most látszott, hogy türelmetlenül várja Borbála válaszát.

– Igen, így igaz! Csodálatos a kivilágított körút, de nekem most haza kell mennem... – felelte némi aggodalommal.

– Ne bolondozz, Borbála! Nem vagy már óvodás – csipkelődött. – Ne kérsd magad! – szúrta oda enyhe gúnnnyal. Nevetett is hozzá ugyanebben a stílusban.

Balog Borbálának nem sok választása maradt, hiszen ő is akarta. Eldöntötte már akkor, amikor átültek a társasághoz, hogy tetszik neki ez a fiú. Annyira tetszik, hogy nagyon meg akar vele ismerkedni.

Elköszöntek a többiektől. Marosi egyből megfogta a lány kezét. BB nem ellenkezett. Mentek a fények felé, a fák koronája alatt, a hatalmas parkon át. A meleg érezhetően enyhült éjszakára. Percekig nem szóltak egymáshoz. Marosi kezdett mesélni:

– Átkozottul ostoba ember vagyok. Eldobtam egy lányt, akit nagyon szerettem – mondta és nézte Borbála arcát. – Nem untatlak? – kérdezte. – Másfél évig jártunk együtt. Jóban, rosszban, boldogságban és kudarcokban egyaránt edződünk. Az egész város szurkolt a szerelmünkért.

– Tényleg? Dehogyan untatsz, mondd csak, figyelek! – válaszolta Borbála, de mielőtt megkérdezhetné volna az okát, Marosi már folytatta:

– Az ember néha akkora baromságokat tud elkövetni, hogy évek múlva sem talál magyarázatot a cselekedeteire. Tavaly szakítottam vele. Akkora űrt hagyott maga után, hogy azóta sem találok a helyemet. Keresem és kutatom magamat, de félek mindentől. Leginkább az új kapcsolatoktól. Imádom a nőket, a mosolyukat, a mozdulataikat, a testükben fészkelő lelküket, de... Szóval, érted – magyarázta –, de nagyon félek a kudarc lehetőségétől.

– Ez azt jelenti, hogy még mindig kötődsz hozzá. Még mindig szereted – felelt BB, nem Gáborra, hanem elég mereven előre, a fények felé tekintve.

– Ha mondod, biztosan így van...

– Addig nem leszel magadhoz sem őszinte, amíg ez a régi kapcsolat ennyire benned él.

Lassan a park végére értek. A körútra fordultak, a kilátó felé. Marosi nem akart arra menni, de Borbála rángatta a kezét, szinte vonszolta.

– Gyere! Onnan gyönyörű éjjel a város – hívta.

Amikor felértek, Gábor magához rántotta Balog Borbálát és megcsókolta. Csempesre marta száját a vágy, mégsem érezte igazán a lányt. BB ebből semmit sem vett észre. Azt hitte, hogy elhódította attól a másiktól, ahogy Brigitte Bardot a fél világot. Boldogan bújt a fiú ölelésébe. Visszafelé gyors léptekkel ereszkedtek lefelé a csendben a keskeny aszfaltúton. A csillagok velük gurultak, egyenletesen süllyedtek a park irányába. Marosi hirtelen mondani akart valamit, de aztán elharapta. „Jobb, ha nem mesélem el” – gondolta. – „Miért fájjon neki, hogy Médyvel hányszor szaladtunk föl ehhez a kilátóhoz esténként” – nézett maga elé.

A városban alig találtak emberekkel. Hétféjére teljesen kiürült. A hosszú park mellett egyetlen emberbe sem botlottak. Marosit őszinte boldogsággal töltötte el, hogy örömet szerezhetett a lánynak. Lassan átadta magát ennek az érzésnek. Megkedvelte a lányt, mert látta, hogy boldog. Nem tudta az igazi okát, de jó volt ilyennek látni. Befordultak abba az utcába, ahol Borbála lakott. A néptelen környé-

ken hallani lehetett az ostornyeles neonlábák halk zúgását. Alighogy a közepéig értek, az egyik kapualjból egy középkorú férfi ugrott eléjük.

– Kopy le, hapsikám! – üvöltött rá és a mostohalányát elrángatta tőle. Marosi először nem értette, hogy miért kell eltűnnie, hiszen csak hazakísérte BB-t, de addigra Sumák már cibálta, ütötte, és rugdosta Borbálát. Még az utca aljában is hallotta, ahogy mindenféle „kurvincának” nevezi. Balog Borbála segítségért kiáltozott, de Marosin kívül senki sem hallotta meg.

Azóta négy és fél évtized telt el. BB és Marosi ennyi ideje házasok. Marosiné Balog Borbála egyre sűrűbben jár haza az özvegy anyjához. Nem tudni miért, de nagyon szereti...

Czinkotay Frigyes: Faluvége útszéli kereszttel

Előre elsiettél

Előre elsiettél, a
dombtetőn megvársz.
Nézed, hogy lábaim,
hogyan mérik az út porát.

A lehulló avarban
keresem a nyár nyomát.
Apró rög vagyok, ahogyan
járom az út partoldalát.

Madárfészket simogató
tekintet vagyok.
Egy halkan zümmögő dal,
melyben hozzád eljutok.

Viharlámpa

Kocsink oldalára kötött
viharlámpa kicsi, sápadt
világa birkózott a sötéttel.
Mintha szentjánosbogár
világított volna az estében.
Az erdőben imbolygó árnyak
nesztelenül kísérték bennünket,
földjeinkről hazafelé.

Volt

Otthon tisztán, de előfordult, hogy
foltozott, meg- örökölt ruhában jártunk.
Újat csak ünnepnapokon vehettünk fel.
Ha édesanyánk azt adta ránk, az
úton megfordultak utánunk.

Következtetés

Közös fedél alatt
engedelmesen
ég valami bennem.
Letöredezett reményeim
széttört cseréptálként
ragasztom. Beleégett
minden kérdés és
indulat. Az időben
minden olyan színtelen
lett, mint a régi fényképek.
A pillanat elhozott egy
lehetőséget, aztán már
nem tettem semmit.
Úgy néztem, mintha
mindent láttam volna.
Imbolyogtam, mint
árnyék a falon.
Néma vita végső
következtetése, hogy
kihallgattad gondolataim.

Czinkotay Frigyes: Nyugativánfa télen

Kilencvenkét évesen, 1916. május 1-jén örökre lehunyta szemét Magyarország legöregebb újságírója, lapszerkesztője, királyi tanácsosa, a Ferenc József-rend lovagja, az arany érdemkereszt tulajdonosa, a Balatoni Szövetség tb. tagja, Roboz István. Hetven éven át írt szeretettel szülőföldről és környékéről, a Balatonról. Maga így vallott: „Soha nem szüntem meg az országnak ezt a legnagyobb, legfényesebb tükrét – mint nevezni szoktam – az ország közönsége előtt dicsőíteni, s milyen gyógyhatására a lélek és kedély acélozására csak egy van az országban! Legyen áldott forrásaid napsugártól csókolt minden cseppje, mely a világrengető háború száz csatájában vérző hősei, hadi erényekben tündöklő vitézei sebeit gyógyítja!”

Ha ma feltesszük a kérdést, ki is volt Roboz István, legtöbbször tanácstalanul próbálnánk a választ megadni. Pedig nem volt ez mindig így. Ő volt az, aki élénk tevékenységet fejtett ki a dunántúli irodalmi életben, akinek sokat köszönhet Zala és Somogy vármegye, a magyar művelődéstörténet. A 19. és a 20. század fordulójának elismert írója csak az utódok múlt iránti közönyössége miatt került a feledés feneketlen kútjába.

Sajnos irodalmi kézikönyveink sem tudnak róla. Az irodalmi lexikonban azt jegyezték fel, hogy költő, újságíró volt, iskolatársa Petőfinak és Jókainak Pápán. 1848-ban fejezte be tanulmányait, majd részt vett a szabadságharcban. Később a neve a *Kossuth imája a kápolnai csatában elesettek felett című művével* (Kaposvár, 1849) vált ismertté, amit csaknem mindegyik európai nyelvre lefordították. 1866-ban alapította a *Somogy című lapot, amelyet haláláig szerkesztett*.

Persze nem tagadható, hogy Roboz rengeteget írt, nehezen áttekinthető szövegszövevényt hagyott hátra, műveinek többsége nem állja ki az idők próbáját – ahogy arra Laczkó András hívja fel tanulmányában a figyelmet. Ám éppen ezért kell munkásságából, tevékenységéből kiemelni, felmutatni a jót, az értékeset, az időtállóat.

Roboz István 1826. október 22-én született Kötcsén. Születési éve körül – több életrajzírója szerint is – egy legenda terjedt el, nem kis mértékben magának Roboznak köszönhetően. Nagy tisztelője, dr. Andorka Elek vármegyei t. főügyész, a szerkesztői 25. (1887. május 1-i) és 1913-as 50. jubileumán elmondott beszédében például így fogalmazott: „Roboz István Kötcsén, születési évét senkinek el nem árulván, számításom szerint 1826 körül született.” Ha Roboz – amint azt Laczkó gyanítja – öregítette, fiatalította is magát pillanatnyi érdekeinek megfelelően, úgy gondolhatnánk, hogy Szinnyei 1906-ban megjelent kötetében már a valós dátumot olvashatjuk, hisz Szinnyei az élöktől saját önéletrajzát kért. Nem így van. A kötet 1828. október 26-át jelöli meg Roboz születési dátumaként.

A valós születési évet Laczkó András közölte első ízben. A nagycsepelyi református anyakönyv ugyanis a következőket tartalmazza: „1826. October 22. Szülék: Köttsei Ns. Roboz Miklós ur, Zugor Judith Assz. Gyermekek neve: István. K. Atyák s Anyák Neve: Ns. Kerkapoli István, Bóka Erzsébet Ifjú Assz.” Ezt az évet támasztják alá a pápai református gimnázium tabellái is.

A fiatal Roboz Istvánt szülei a híres pápai kollégiumba küldték tanulni. A pápai alma materben Petőfi és Jókai voltak idősebb iskolatársai. Roboz később megírta

visszaemlékezéseit, de a valós és a lényeges momentumok mesés, legendás elemekkel keverednek; hogy mennyire tények, ma már nehéz megállapítani. Későbbi korok irodalomtörténései legalábbis fenntartással fogadják.

A sokszor vitriolos tollú Hatvany Lajos elsősorban a „szemtanúi előnyét” emelte ki a szerinte „írnytudatlannak” s megjegyezte: „Ez a szemtanú előnye a kései Plutarchosok felett.” Roboz kritikusai több esetben pontatlanságát, nehezen bizonyítható állításait vetették a szemére. Visszaemlékezései pápai éveire mégis fontos adalékul szolgálnak a kor kutatói számára. „Ha Sárközy írja, hogy Petőfi az iskolapadban közvetlenül mellette ült, akkor ennek a történelmi ténynek nincs képzeletkeltő ereje. Ellenben ha Roboz sorolja föl, hogy Petőfi padjában első helyen egy szőke, szikár Balogh, a másodikon Kozma Sándor, a harmadikon Kovács, a negyedikon Petrovics, s az ötödiken Sárközy Miklós ültek, akkor a diáknevek szuggesztív névsora megannyi buksi főnek képzetét kelti, melyek közt a családi nevekhez biggyesztett két jelzőnek varázserejével mindenekelőtt Balogh elevenedik fel” – ismerte el Hatvany. De megelevenednek a diákok másutt is, mikor a „tejszín arcú hosszú szőkehajú Jókai Móric, Szűcs Dániel, Petrics Soma, ki utóbb neves festő lett, Áts Károly, Kolmár József, a zord sötétarcú, torzonborz hajú Petrovics Sándor; utóbb pár évvel fiatalabbak közt: Puzdor Gyula, Nagy Sándor (a volt csökölyi lelkész)” tanulótársairól ír, s megjegyzi róluk: „Egyik kitűnő táncos volt, a másik szépen szavalt, mint Horváth; még üvegemberünk is volt, az erős termetű Kablovszky, ki borozás közben úgy megevett két-három poharat, mintha csak pástétom lett volna.”

Roboz 1848-ban végezte el jogi tanulmányait. Több forrás szerint már ekkor túl volt első, komolynak számító publikációján, amely a győri *Hazánkban* jelent meg 1847-ben. Az adott lapszámok, a *Hazánk* 1847. évfolyam II., valamint az 1848. évfolyam I. félévének bekötött példányai megtalálhatóak a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum Festetics Könyvtárában. A hetente három alkalommal megjelenő újság olyan neves személyiségeket nyert meg szerzőknek, mint Vas Gereben, Petőfi Sándor, Lauka Gusztáv, Beöthy László, Tompa Mihály, Vajda János, Szilágyi Sándor.

Roboz viszonylag rendszeresen küldte leveleit Pápáról az újságnak, és beszámolt a leginkább érdeklődésre számot adó eseményekről. Levelei Labora álnéven nem kis humorral fűszerezték a leggyakrabban kritikus megjegyzéseket: „Utczáink kövezik: a' tyúkszemek szaporodnak. Néhány rendőrtiszt átokhárítót akar tüzetni hátára (ad formam villámhárító). Ki álomport akar venni, éjjeliőreinknél kapható.” „Legnagyobb újdonságul írhatom, hogy már arszlánaink is karperecet viselnek.” „Hideg van: ölik a disznókat a' hentesek: hanem természetesen azok feltámadnak, kiket a' bor öl meg.” Roboz egyébként nemcsak Labora álnéven, hanem saját nevében is publikált a lapban, főleg verseket.

A *Hazánk* részletesen beszámolt a szabadságharc eseményeiről. Az 1848. március 18-án megjelenő szám lehozta Petőfi *Nemzeti dalát* is. Roboz a március 25-i számban így tudósított Pápáról:

Pápa, mart. 19. 1848.

[...] Eljött a kilencz óra: a' helybeli tanulóifjúság az úgynevezett gróf újtjáról megkezdé az ünnepi menetet, a' diákbanda és dalegylet kíséretében. [...] Így jártunk be minden nagyobb utczáinkat, meg-megállva egy-két jeles emberünk laka előtt, kik a' nemzet örömétől hevülve szintén lelkes szavakkal idvezelték nagyjainkat, 's az el-ért aranykort. Így múlt el az ünnepély: mely, hiszem minden polgártárs keblében örök emlék leend.

Jött ismét egy nagy nap, tizennyolcadika; midőn a' nemzeti őrsereg szent könyvében neveinket feljegyeztük, 's a' hazánk zászlaja alá esküvénk: kevés idő csak, 's oldalunkon kard csörög a' hazáért. Istenem! eljött a' te országod.

Jogegyenlőség és szabadsajtó.”

Az április 8-i lap Roboz naplótöredékét közölte, amelyből megtudjuk, hogy kimozdult Pápáról, mert március 27-én még az iskolavárosból tudósított, de 30-án már Szentgálon, illetve Tótvázsonyban volt, később meg Veszprémben, majd Balatonfüreden. A lap szerint 29-én (de minden bizonnyal inkább 31-én) ért Veszprémbe, hogy április 3-án már Balatonfüreden írja naplóját. Jegyzeteiből kitűnik, hogy a szent ügy támogatói mellett éles szemmel veszi észre a számára elfogadhatatlan zendülést és atrocitásokat. Szomorúan tapasztalta, hogy Veszprémben és Balatonfüreden egyetlen nemzeti színű zászló sem leng: „Midőn [Veszprém – Cs. G.] falai közé léptem, először is a' lélekharangot hallám kongani. Ki volt a' halott? a' szent ügy! egyetlen lobogó sincs a' városban.”

De Roboz nem hadfi, inkább csendesebb munkása, szemlélődője az eseményeknek. Erről az időről így emlékezett: „A márciusi napok után együtt szerkesztettük [Petőfivel – Cs. G.] az »Életképek«-et, s abban a félévben jelentek meg a lapban csaknem valamennyi akkor élő magyar irodalmi kapacitás legszebb művei: Vörösmartytól a »Szent ember«, Arany Jánostól a »Rodostói temető«, a »Rákócziné«, a »Rab lelkek«, a »János pap országa«, az »Álom és való«. Tompától minden számban vers vagy próza. Petőfítől néha két költemény is. Itt jelentek meg Gyulai Pál, Szász Károly, Tóth Endre, Tóth Kálmán, Lisznyai, Lévy, Jámbor, Bozzai legszebb költeményei; Garay János utolsó munkája; Vasvári, Szilágyi, Kalmár, Lázár Kálmán, Dobsa, Helfy, Pap Gábor, Roboz prózai művei; Bernáth Gáspár, Lauka tréfás munkái: magam is teleírtam minden számban negyedrészt a lapnak; soha annyi szépirodalmi írója a magyar nemzetnek egy kalap alatt nem volt, tán nem is lesz.”

Ez idő tájt írta élete legismertebb művét, a *Kossuth imáját a kápolnai elesettek fölött*. Erre unokája, a neves festő, Bernáth Aurél így emlékezett: „Ez az ima tette híressé nagyapámat a múlt században, mert a Bach-korszakban és a kiegyezés utáni időkben kevés családi otthon akadt, ahol rámában a falon ne lett volna található. Legtöbbször Székely Bertalan festményének nagyméretű színes reprodukciója alá volt nyomva. A kép Kossuthot térdelve ábrázolta egy nagy sír előtt, háta mögött díszszázadnyi katonasággal.” Ezt követően Bernáth közölte az ima szövegét, megegyezően a Tóth Béla *Mendemondák* című könyvében található szöveggel.

Érdekes adalékkal szolgálhat az a történet, miszerint Keszthelyen megtaláltam a fentiekben leírt olajnyomat egyik példányát. Ám ez a szöveg komolyabb mérték-

ben eltér az előzőekben említett források szövegétől. Az eredetinek mondott szöveg a jelzett kötetekben megtalálható, így érdekességként csak a keszthelyi változatot közlöm teljes egészében: „Felséges Úr! Árpád fiainak Istene! Tekints reánk csillagokkal övedzett trónusodról és hallgasd meg könyörgő szolgálodat, kinek ajkáról milliók imája száll eged tündöklő kárpitja felé, hogy áldja és magasztalja a Te mindenhatóságod erejét! Istenem! felettem éltető napod ég, s térdeim alatt a szabadság csatájában elhullott vitéz honfiaiunk csontjai nyugosznak, – fejem fölött kéken mosolyog az ég, lábaim alatt gyászossá vált a föld, ősapáink unokáinak kiomlott véréből! – Óh! csak hadd szálljon alá napodnak teremő sugara, hogy virág fakadjon a véráztatott hantokon, mert e porladó tetemek koszorú nélkül el nem hamvadhatnak. Isten! Ősapáinknak s népeknek Istene!! hallgasd meg ágyúink bömbölő szavát, melyben vitéz népednek lelke mennydörög, hogy széjjelzúzza az önkény bilincseit osztó vaskarjait.

Mint szabad hazának szabad fia térdelek ez újabb temetőn, honfiai, testvéreim roncsolt tetemein. Ilyen áldozatok árán szentté válik e hazának földje, ha bűnös volt is, óh Istenem! — mert vérrel megszentelt földön rabnépnek élni nem szabad! Atyám! ősatyáinknak védelmező Istene! milliók felett hatalmas Úr! ég, föld s tengereknek mindenható Istene! Dicsőség nő e porladó csontokból és nemzetem homlokán fog ragyogni. Szenteld meg e porokat kegyelmeddel, hogy e szent ügyért elhullott bajnokok áldással nyugodjanak, szentelt hamvaikban. Ámen!”

Az eredeti imaszöveg idővel tehát valószínűleg formálódhatott és több változata élt. Lehetséges az is, hogy a több változatban is közkezen, közszájon forgó ima esetleg nem Roboz műve. Azt is tudjuk, hogy Kossuth sem tiltakozott a szerzőség ellen, midőn neki tulajdonították az ima szövegét. Roboz személyes nyilatkozata ez volt az ügyben: „1848-ban, mint pápai jogász haza jövén Kötcsére, ott voltam birtokomon; s mint igénytelen szereplő, de kuruc szónok belekeveredtem a tabi képviselőválasztásba. A mi jelöltünk volt Csapody Pál nagybirtokos s neves lótenyésztő, szabadelvű ember; a nép jelöltje volt Madarász. Madarász annyit ígért a népnek, hogy mi nem bírtunk vele s a választáson el is buktunk, habár nem csúfosan. 1849 márciusában Csapody Pál meghívta ádándi kastélyába választóinak törzskarát, többek között engem is, ki egyik szónoka voltam. Mi már ott találtuk, mint véletlen vendégeket, báró Wesselényi Miklóst, báró Kemény Zsigmondot, gróf Viczayt stb. Estve vacsoránál a kápolnai csatáról vitatkoztunk s mohón olvastam fel a Kossuth Hírlapjának erre vonatkozó közleményét. A világtalan báró Wesselényi lelke megható felköszöntést mondott, mely célzás akart lenni; többek közt a következő szavakra emlékszem; A nap, maga bár hideg, a magasból oly erővel lövellte rám sugarát, hogy belevakultam. Vacsora után maga Csapody kísért fel Kazay Miklós barátommal (jelenleg megyei tisztviselő) egyik emeleti szobába, hálásra. Itt írtam éjfél órákban a Kossuth imát. Másnap tíz órakor reggelinél engedelmet kértem, hogy felolvassam; ami meg is történt” – idézi Tóth Béla. A történet aztán több mint harminc évig fedésbe ment, de valóban nem Roboz írásáról van szó, egy évszázados legendával leszünk szegényebbek.

Ebben az időben Roboz még pályakezdő ügyvéd, köztisztviselő, közéleti em-

ber. Munkáját jó íráskészsége segítette. S amikor a szabadságharc térhódításával neki is állást kell foglalnia, mégsem tette meg egykönnyen.

Noszlopy Gáspár kormánybiztos 1849 májusában érkezett Kaposvárra, s nyomban megkezdte működését. Választása az akkor már publicisztikai minőségben ismert Robozra esett. Magához kérte. Roboz azonban sejtette, hogy Noszlopy miért akar vele beszélni, vonakodott megjelenni a kormánybiztos előtt. Erre Noszlopy pandurt küldött a lakására és felszólította, hogy „fejvesztés terhe mellett” jelenjen meg a kormánybiztos előtt. Roboz tudta, hogy Noszlopyval nem érdemes ujjat húzni, hát elment a vármegyeházára, ahol berendezték a kormánybiztos szállását, és elfogadta a neki felajánlott titkári állást. Az 1849. május 14-én megtartott megyei közgyűlésen, melyet Noszlopy nyitott meg, Roboz már kormánybiztosi titkárként olvasta fel a kormánybiztosi kinevezés okmányát. Kihirdették a trónfosztó nyilatkozatot és Kossuth Lajos kormányzóvá történt kinevezésének országgyűlési jegyzőkönyvkivonatát. A közgyűlés bizalmat szavazott Kossuthnak és a kormánynak. Elhatározták azt is, hogy a vármegyeháza számára megfestetik Kossuth Lajos arcképét. Roboz titkári kinevezése azonban nem tartott hosszú ideig, néhány hetes karrier után megszűnt. Egyik méltatója szerint „A forradalom viharában nem találja fel magát, a forradalom nem volt szelíd és csendes élet felé hajló lelkének eleme”.

A szabadságharc leverését követően rövid ideig bujdosott, majd Kötcsére költözött és gazdálkodni kezdett a családi birtokon. Gazdálkodott és írt. Tárcáit, cikkeit szívesen fogadta a kevés, de már működni hagyott magyar nyelvű lap, így a Császár Ferenc szerkesztette, újonnan induló *Pesti Napló* is.

A valódi újságírói, irodalmi pályát mégis a Nagy Ignác nevéhez fűződő *Hölgyfutárban* kezdte el. Abban a lapban, amely a történészek szerint egyike volt azoknak az újságoknak, amely a szabadságharc bukását követően szinte azonnal (1849. november 15.) engedélyt kapott a megjelenésre, ami a neoabszolutizmus rendszerében meglehetősen gyanús lehetett. Ugyanis amíg Pesten a szabadságharc alatt százharom sajtóorgánum működött, addig Világos után mindössze kilenc magyar nyelvű lap maradt. Ebben a helyzetben tehát különösen jelentőssé vált az az újság, amely a szűkös lehetőségeket kihasználva és a szigorú cenzúrát kihasználva próbálta ébren tartani nemzeti irodalmunkat. A *Hölgyfutár* volt az egyik ilyen lap, annak ellenére, hogy színvonala miatt a kortársaktól is jogos bírálatban részesült sokszor. A lap közölte – többek közt – Csernátoni Lajos „vörös színű” leveleit, hasábjain – főleg álnéven – nem egy bujdosó vagy emigrált író is megjelent, s köztük Roboz is levelező viszonyba került a keszthelyi születésű Nagy Ignáccal.

Első kötete, a *Pécsi sugárszálak* 1852-ben Pécsen jelent meg. Roboz verseit a haza lelkes hölgyeinek ajánlotta. Kötcse azonban nem tudta végérvényesen lekötni, annak ellenére sem, hogy némely későbbi írásának gyökereit itt kell keresnünk.

1853-ban a tűzvész által elpusztított Szikszó megsegítésére Császár Ferenc szerkesztésében könyvet adtak ki. Ennek is egyik szerzője Roboz. Versének címe: *Mit adhat a költő? – Egy barna lány könyvébe*. A hosszú verset Roboz ars poeticájának is felfoghatjuk, benne összegzi a költők feladatát:

A költő csak napszámos a földön
 Ki a reménység ekéjén szántogat;
 Ily ekével szántja fel a jövőt,
 S szór földébe virágmagokat.
 Beh sokszor nem kelhet ki e virág,
 Oh mert olyan hideg ez a világ!

[...]

Ő csak ültet, s más szedi a virágát
 Melyből utóbb talán az ivadék
 Megfonandja érdemkoszorúját
Ültet... ültet... tele van a kertje;
 Annyit ültet, hogy egy virága sincs,
 Mit a maga kalapjára tűzne...

Bár az utóbbi versszak mondandójának költői megfogalmazása mindenképpen figyelemre méltó – bár számunkra most nem a vers költői kvalitása az érdekes, amely összességében csak gyöngécskén csillant meg ilyen erényeket –, hanem a keletkezés időpontja: 1849. október 4-e és záró négy sora. E négy sor némileg kiszakad – formailag is – a költemény egészéből:

Azért áll a templom, bár ledölvé:
 Rom felett is van harangzúgás;
 Letéphették az oltár szentségét –
Ég még rajta a vigasztalás!

E sorok rendkívül sokat elárulnak Roboz véleményéből, s nem feledhetjük, hogy a könyv négy évvel Világos után került kiadásra.

1856-ban Roboz kiadta *A Balaton szerelme* című regét. Tündérmese ez a javából: a Balaton és a hajnalcsillag szerelmének története. Megszemélyesíti a tavat, a csillagokat, ebben a kissé dagályos, túlzottan szentimentális és romantikus szerelmi történetben.

Mi a bajod? fáj ott belől?..
 Mi dúl, mi bánt, mi rág?..
 Tudom tudom ezt a férget
 Szerelemnek hívják!

Míg így eped a Balaton:
 Csillaga az égen
 Kalandjait elregélte
 Társainak szépen.

Elmondta: hogy tündérleány
 A szerelme tárgya;
 S szépségére két világon
 Alig akad párja.

Maga a tündérmese történelmi momentumokkal is keveredik, ami ugyan nem használ a költeménynek, de megpróbál a szerző a mesébe némi ismeretterjesztést is becsempészni:

Galerius maga, Rómának császára,
 Hogy nagy legyen e szép paradicsom ára;
 S örök hírt adjon a drága tartománynak,
 Nejéről nevezte szép Valériának.

A történelmi résznél lábjegyzetekben hivatkozásokat is tett: „Lásd Horváth B. Balaton környékéről írt kézikönyve 66. lapja. Mindezekről bizonyóságot tesz Aurelius Victor római történetíró” stb.

1855-ben Robozt már Kaposváron találjuk, 1856-ban a törvényszéknél vizsgálóbíró, később megyei tisztii főjegyző.

1862. július 1-jén Wajdits József könyvkereskedő kiadta Somogy és Zala megye első lapját, a *Zala-Somogyi Közlönyt*. Ez azért volt nagy tett, mert vidéken ekkor nagyon kevés a lap; Somogyban, Zalában egy sincs. A *Zala-Somogyi Közlöny* első szerkesztője a kaposvári ügyvéd, Fodor Pál, majd 1863-tól két éven keresztül Roboz lett, aki megalapította a *Somogy* című lapot is, élete fő művét, melynek tulajdonosa és szerkesztője lesz haláláig. Ő így emlékezett a kezdetekről: „Az első Somogy lapot alapítottam, 1863-ik év október 1-én, mikor alig néhány lap volt az országban. A vidéki nyomdák is – ahol ugyan volt – a legnyomorultabb állapotban. Én Knezevich nyomdájában állítottam ki a lapot, ki a rabokkal a megyeházának dolgozott. Midőn ugyanis a hasábok ki voltak szedve és formába téve 4–5 rab felemelt egy óriás káposztáskövet és rátette: kivették az egy oldalt, aztán a másikra megint rátették, én pedig izzadva néztem a szennyes nyomást.”

Roboz tehát kétszer indította meg a *Somogy*ot. 1863-ban, amely évtől a szerkesztői tevékenységét jegyzi, utána pedig 1866-ban. Az első vállalkozás ugyanis megbukott. Ezért vállalta a *Közlöny* szerkesztését, de ez a munka nem igazán elégitette ki újságírói és lapalapítói ambícióit, így új, saját lap megjelenését kérelmezte. Kétszeri kérelme után nem sokkal, 1865. október 6-án a főtárnokmester engedélyezi újból a *Somogy* megjelenését. Különbéféle gondok miatt a lap csupán 1866. március 6-án látott napvilágot, de egész dunántúli merítéssel dolgozott.

Roboz ezzel a munkával páratlan jelentőségű és méretű társadalmi, gazdasági és kulturális tevékenységet fejtett ki. Helyi és országos jelentőségű írókat, költőket volt képes megnyerni a lapnak: Kisfaludy Atalát, Szalay Fruzinát, Zichy Antalt, Kiss Józsefet, Jókai Mórt, Reviczky Gyulát, Beksits Gusztávot, Lónyay Menyhértet, Mik-

száth Kálmánt, Pósa Lajost, Bródy Sándort stb. Az új hetilap feladatának tekintette a középosztály nevelését a gazdaság, az ipar és a kereskedelem terén. Nem elhanyagolható, sőt komoly erőfeszítéseket tett a szellem emeléséért, ápolta a nemzet számára értékes hagyományokat.

1863-ban Pesten, Emich Gusztáv magyar akadémiai nyomdásznál jelentette meg a *Daguerreotyp vagy azon nevezetességek arcképcsamoka, kik nem pártolják az irodalmat* című kötetét, melyben az irodalmat nem pártolók közül néhány név: Bank Ignác, Heverdi Aladár, Szesz Illés, Szajkó Gráci, Puczvölgyi Etelka, Széloltó Peti. Roboz nem rejtette véka alá bírálatát, kritikusan szólt a honi állapotokról. Az irodalom fogadtatása vonatkozásában ezt később is megette, amikor leszögezte: „Az a nép van Istenhez legközelebb, a melyik legtöbbet olvasott.”

Kaposvár nem szakította el végérvényesen Kötcsétől. Gyakran visszatért szülőfalujába, s ha nem is olyan intenzitással, mint Kisfaludy Atala, de megjelentette a falut több munkájában is.

Több könyve jelent meg: az *Egy porladó szív levelei* (Nagykanizsa, 1864), a *Virágok albuma 1867-re* (Kaposvár, 1866), *A billikomból* (Nagykanizsa, 1878), közben 1863–1866-ban szerkesztette a *Kaposvári és a Somogyi Képes Naptárt*. Könyveinek egy részéről a *Hölgyfutár* közölt kritikát.

Roboz szerint kora társadalmá gyógyításra szorul. Éppen ezért adhatta az 1880-ban megjelenő vaskos kötetének *A tükörből* címet. A könyv két jól elhatárolható részre oszlik, az első részben főleg újságcikkeit, verseit közli. Így bocsátotta útjára őket: „Átélttem, megfigyeltem az eseményeket; jegyeztem folyamatosan: a futó idő mit hagy s mit visz el tőlünk? *s íme itt adom tiszta tükörben.*” A második részben arcképeket közölt, többek között Kisfaludy Ataláról, Kovács Zsigmond veszprémi püspökről, gr. Somssich Imréről, gr. Széchenyi Pálról. Éles szemmel vette észre és sokszor vitriolos tollal tette szóvá benyomásait. Íme, példaként pár, ma is jól értelmezhető gondolata e kötetből: „Az erdőket folyvást irtják, tehát még kevesebb fa, árnyas hely 'páraképződéshez szükséges lombosító' van Magyarországon, mint aszályos évben volt” – írja a *Bor és víz* című cikkében, amelyben felháborodott a sokszor esztelen környezetpusztítás ellen. Az *Első a föld, s azután a politika* már címében is Roboz véleményét sugallja, hogy azután leszögezzé: „Még a hazaárulónak is meg lehet bocsátani Magyarországon, de annak, ki a szántóföldet nem szereti, soha!” A társadalomról alkotott sötét képét is nyíltan megfogalmazza: „A társadalom nagyon beteg fent és alant egyes rétegekben, melyeknek orvoslása elébb való országgyűlés, boszniai hódítás, magyarbank, adószedésnél.”

1879. július 26-án a császár a Ferenc József-rend lovagkeresztjével tüntette ki.

1885 szeptemberében a már országosan neves Roboz Istvánt Budapesten elnökének választotta a vidéki lapszerkesztők kongresszusa. Ez talán első lépése volt annak a nagyszabású ünnepségnek, amellyel 40 éves írói és 25 éves szerkesztői munkáját ismerték el. Erre azonban csak két évvel később, 1887-ben került sor, midőn e célból megmozdult szinte az egész ország írói, szerkesztői társadalma.

A nagy ünnepség helyszíne Kaposvár volt, de Kötcsé is részese kívánt lenni

az ünneplésnek. Volny Kacs Kovics Irén 1887. április 3-án felhívással fordult „Köttse művelt lelkű és intelligens lakosaihoz”, hogy Roboz István jubileumára pénzadományokat gyűjtsön. Ebből az összegből a kötcseiek ezüst billikomot vettek és átadták az ünnepeletnek. Az ezüst serleg huszonhét évig volt Roboz birtokában, amikor is 1914-ben azt átadta a kötcsei evangélikus egyháznak.

A jubileumi ünnepség időpontja 1887. május elseje, tizenegy óra volt. Helye a megyeháza díszterme, a nap eseményéről a *Somogy* számolt be a legrészletesebben, innen ismerjük a megemlékezés programját. A díszterem közepén lévő asztalra a tisztelet és megbecsülés koszorúit és csokrait helyezték el. Itt kapott helyet a budapesti írók, művészek és Roboz Amália koszorúja, Kisfaludy Atala koszorúja, rajta a szalag felirata: „Virágok anyád sírjáról. Koszorúba fűzte Kisfaludy Atala.” Ünnepi beszédet Németh Ignác az intéző bizottság elnöke mondott, majd Hocsk János szavalt el az alkalomra írt versét *A szabadság és a sajtó* címmel. Dr. Andorka Elek Roboz életrajzát ismertette, amit a díszes tokban elhelyezett aranytoll átadása követte, a koszorúk átvétele után pedig az ünnepelet megköszönte a jókívánságokat. Az ünnepelet Újváry apát szavai zárták. Ezzel azonban még nem ért véget az ünneplés, mert ezt követően Roboz meghívta ebédre a sajtó képviselőit. Este a Korona nagytermében bankett volt tiszteletére. A korabeli újság még a menüt is fontosnak tartotta közölni, amely olyanra sikeredett, akár egy szabadvers:

Hideg felvagdalt,
Vesepecsenye mártással,
Túrós csusza, Jardinerie,
Sajt.

Roboz hivatalos elismerésként királyi tanácsosi címet kapott e jeles ünnep alkalmából.

A hivatalos megemlékezéseken túl a család is ünnepelet. Otthon, szűkebb körben gyermekei köszöntötték, de jelen volt Szalay Fruzina és Kisfaludy Atala is. Szalay Fruzina Victor Hugo *Alkony* című versének fordításával kedveskedett, Kisfaludy Atala pedig saját versével. Az ünnepeletet sokan köszöntötték levélben is. Többek közt: Jókai Mór, Mészöly Géza, Vaszary Kolos, Lauka Gusztáv, Noszlopy Tivadar, aki Noszlopy Gáspár testvérének, Pálnak volt a fia.

Az idősebb író a továbbiakban is aktívan részt vett a megye irodalmi életében. Ebben az időben (1896) kereste meg levélben Ferenczi Zoltán és Endrődi Sándor, hogy a Petőfi Társaság részére írja meg a *Petőfi Sándor Pápán* című munkát, de általában is vesse papírra Petőfiről megmaradt emlékeit. Az írás több lapban is megjelent (*Pesti Hírlap*, *Pécsi Napló*, *Somogy* stb.). Amint arról már történt említés, visszaemlékezéseinek hitelességéről kételyek merültek fel, de mindenképpen dicsérendő a sorok írójának korfestő összegzése, fantáziája. Ekkortól egyre gyakrabban hallunk Petőfihez, Jókaihoz fűződő barátságáról, a Kossuth-imáról.

Somogyon kívül a szomszéd vármegye, Zala is fontos tartózkodási helye volt

Roboznak, elsősorban Balatonfüred. Innét írta füredi fürdőleveleit, melyek forrásanyagai lehetnek a Balatonfüred történetével foglalkozóknak. Füred különben is az a hely, ahol számára fontos személyekkel találkozhatott; Jókaival, Vaszary Kossal és megannyi idejét ott töltő neves vendéggel. Zákonyi Ferenc Balatonfüredről írt monográfiájában a következőket jegyzi meg: „Roboz István közel 60 évig volt a fürdő fizetés nélküli vendége. Írásaival fizetett.” Tehát a fürdőhely vezetői már akkor belátták, megéri a vendég ingyenes elszállásolása, ha cserébe propagandát fejt ki, és még jobban ráirányítja a figyelmet az ismert településre.

Roboz leánya kérésére Füreden írta meg élgalamb-lövészet elleni röpiratát, amely véres sport nagyon sok ember ellenszenvét váltotta ki. Írását így kezdi: „Július hó 2-án megkezdődik a vérontás B.-füreden; hull a galambvér.” Röpiratáért az Országos Állatvédő Egyesület írásos köszönetét fejezte ki.

A századforduló után a Berzsényi-kultusz egyre erőteljesebben tört utat magának, elsősorban Somogy megyében. A belügyminiszter 77 565/1904. III. szám alatt engedélyezte a Somogy vármegyei Berzsényi Irodalmi Társaság működését. 1904. április 18-án a kaposvári városházán azért gyűlnek össze a meghívottak, hogy döntsenek a társaságról. A célok körvonalazására Robozt kérték fel, aki meg is tette azt, hangsúlyozva az irodalom szolgálatát. A Társaság elnökének Roboz Istvánt, társelnöknek Kisfaludy Atalát, jegyzőnek dr. Pete Mártont szavazták meg.

Halála előtt minden addiginál nagyobb ünneplésben volt része az ötvenéves szerkesztői jubileuma kapcsán. A rendezvényre 1913. október 13-án tíz órakor, a kaposvári megyeháza dísztermében került sor. A megemlékezés lefolyásáról a *Somogy-vármegye* című lapból értesülhetünk, szinte mindenre kiterjedő részletességgel. Az újság szerint Roboz István Makfalvy Géza főispán és Kovács Sebestény Géza polgármester társaságában lépett a terembe. Megnyitót Makfalvy Géza mondott, majd dr. Andorka Elek ecsetelte az ünnepektől széleskörű tevékenységét. Az ünnepségen maga az ünnepektől is megszólalt: „Eljöttem hódoló tisztelem és köszönetem kifejezni azon mérhetetlen kegyért, mellyel az erényekben és tettekben gazdag vármegye székvárosának közönsége e napot megtisztelte.” Munkásságát, a vesztes szabadságharc utáni újságírói tevékenységét, intelmét, talán éppen a jövő ítéseinek is szánta: „Igaz, hogy én ott voltam a vidéki lapirodalom bölcsőjénél az első riogatók közt, midőn a nemzet kifáradva, vérig sebezve a Szabadságharcban; a németesítő rendszerben intenciói, nagyratörő szelleme kigúnyolva, sebjeinek kötözése, önállóságának visszaküzdésével volt elfoglalva s az irodalom gondozására kevés gondot fordíthatott. Azon viszszas helyzetben voltunk, hogy az irodalom vigasztalta, erősítette a gyászoló anyját, a nemzetet, alapjában maga is erőtlén, de céljainak öntudatában hatalmas. Igen, az irodalom támogatta a nemzetet és nem megfordítva. [...] Elvihetik kincseinket, szabadságunkat; egyet soha; a nemzet műveltségét; sőt ez az egyetlen tényező, mely a népektől elvett szabadság és jogaikat vér nélkül szerzi vissza.”

Robozról ekkor készítette el kitűnő grafikáját Rippl-Rónai József, a kép jobb felső sarkában a következő ajánlással: „Az én aranyos, kedves Pista bátyámnak régi, régi szeretettel és igaz tisztelettel: Rónai 1913. június.”

Ugyancsak ekkortájt jelent meg az elhunyt élettársának ajánlott kötet, azaz Balassa Jusztina 1912 esztendei halálán való kesergésének könyvecskéje, melyben utolsó erejével elsíratta a számára oly kedves embert. Ezt követően megpróbálta összegezni munkáját, leltárt készített, elrendezgette dolgait, feljegyzéseket készített. Sok mindent már az utókornak címzett. Ilyen a Roboz-depositumban talált *Jótekonyságok* címet viselő kézírata is. Összegyűjtötte a rendelkezésre álló adatokat; Jókai leveleit, a kaposvári hentes céh 1867-ben számára kiállított mesterlevelét, a hozzá érkezett leveleket, legyen az hivatalos vagy magán, a róla írt cikkeket.

1915-ben a Balatoni Szövetség tiszteletbeli tagjává választotta. Roboz a döntést megköszönő levelében, április 20-án így írt a számára oly kedves tőről: „S ha majd a végzet kiüti kezemből a tollat, az lesz benne a végső hét aranyos betű: Balaton!”

A végzet még egy esztendőt várt. Csendes, öreg, háborús esztendőt. 1916. április 11-én halt meg Kaposváron az ország legöregebb szerkesztője, Roboz István. Emlékére a Berzsényi Társaság 1928-ban emléktáblát helyezett el Kaposváron, a Dózsa György utca 16. szám alatti, egykori lakóházán, a somogyi megyeszékhelyen utca viseli nevét.

Felhasznált irodalom

- BERNÁTH Aurél (1956), *Így éltünk Pannóniában*, Budapest
- CSÉBY Géza (1996), *Egy öreg szerkesztő emlékezete. Adalékok Roboz István munkásságához – műveinek tükrében*, In: *Kötcse monográfiája*, Kötcse
- DERSI Tamás – SZÁNTÓ Tibor (1973), *A magyar sajtó képeskönyve*, Budapest
- HATVANI Lajos (1967), *Így élt Petőfi*, 1. köt., Budapest
- KANYAR József (1963), *Százéves a somogyi sajtó*, *Somogyi Néplap*, 1963. október 6. *Koszorú*, 1882. VIII.
- LACZKÓ András (1979), *Pályakép Roboz Istvánról*, *Somogy megye múltjából*, Kaposvár
- LACZKÓ András (1993), *Múzsák a Kapos partján*, Kaposvár
- Magyarország vármegyéi és városai*, *Somogy vármegye* (1913), szerk. CSÁNKI Dezső, Budapest
- Pápai Gimnázium tabellái*, 1840–47
- Szikszoói enyhlapok* (1853), Pest
- SZINNYEI József (1906), *Magyar írók élete és munkái*, Budapest
- TÓTH Béla (1896), *Mendemondák*, Budapest
- ZÁKONYI Ferenc (1988), *Balatonfüred*, Veszprém
- A Somogy*, a *Hazánk*, a *Somogyvármegye* számai

HORVÁTH LÁSZLÓ ÁRPÁD: A MEGÚJULÓ ISMERETTERJESZTÉS SOMOGYBAN

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) jogelődje, a Magyar Természettudományi Társulat 1841-ben alakult. A társulatot létrehozó fő szándék a természettudományos műveltség lemaradásának a felszámolására irányult. Az egyesülethez minden időben az ország legkiválóbbjai csatlakoztak. Alapító tagjai között találjuk Bugát Pált, Irinyi Jánost, Jedlik Ányost. Később csatlakozott hozzájuk Széchenyi István gróf és Kossuth Lajos is. Története során az ország legkiválóbb tudósai léptek soraiba: Fodor József, Xantus János, Eötvös József, Eötvös Lóránd, Szentgyörgyi Albert, Szentágotthai János, ezért a magyar tudományos élet története elválaszthatatlan a TIT történetétől.

A 183 éves TIT története a nagy átalakulások, megújulások folyamata is. Az épp formálódó, kialakuló egyesület életét alapvetően megváltoztatta az 1848–49-es forradalom és szabadságharc. A társulat legkiválóbbjai, köztük Bugát Pál elnök a szabadság ügye mellé álltak. Tagjai közül sokan haltak hősi halált és sokan emigráltak.

A neoabszolutista osztrák elnyomás után az 1850-es évben kelt új életre a szervezet, majd az 1867-es kiegyezés nyújtotta kedvező gazdasági és politikai légkör megerősítette a társulat tevékenységét. 1869-ben elindították a *Természettudományi Közönyt*, amely ma *Természet Világa* címmel jelenik meg. 1870-től az országgyűlés állami támogatást biztosított a társulat munkájához, ezzel hosszú távon biztosította a fennmaradását.

A Somogy megyei ismeretterjesztés szervezetének közelmúltbeli története 1953. szeptember 20-án kezdődött el a Társadalom- és Természettudományos Ismeretterjesztő Társulat Somogy Megyei Szervezetének megalakításával. A szervezetet felülről, állampárti eszközökkel hozták létre, ennek ellenére 1953 és 1990 között Somogy megye értelmiségének egyik legfontosabb bázisa lett. Erre bizonyíték például a társulat 1956-ban vállalt szerepe: „A társulat kebelében, illetve körülötte zajló szellemi-politikai mozgás főszereplői néhány nap múlva aztán az októberi forradalom helyi eseményeinek középpontjába kerültek, mint a spontán és a szervezett tüntetések, gyűlések szónokai, levezetői, illetve a létrejövő forradalmi szervek vezető egyéniségei.” (*Emlékkönyv a Tudományos Ismeretterjesztés 150 éves jubileumára*, Kaposvár, 1991, 41. – A továbbiakban: *Emlékkönyv*)

A TIT Somogy Megyei Szervezetének munkájában az ismeretterjesztés mellett az 1970-es, '80-as évekre hangsúlyosabbá váltak a tanfolyami képzések. Az ebből származó bevételekből egészítették ki az egyre szűkülő állami forrásaikat.

A TIT 1990 és 2001 történetének a feldolgozásával szeretnék választ kapni Zimmermann Ágoston elnök 1938-ban megfogalmazott gondolataira: „A társulat [...] megérti-e a kor, intő szavát és a kor igényeit. [...] Minden lépést a reformok útján jól megfontolva kell tenni. A személyek változhatnak, de a társulat szelleme állandó és maradandó, csupán a fejlődés törvényeinek megfelelő átalakulásának van alávetve.

A társulat mindig megtalálja a helyét a napon és bele tud illeszkedni a megváltozó helyzetekbe.” (*Emlékkönyv*, 57–58.)

Vajon az új Somogy Megyei TIT megtalálta-e helyét a napon, és bele tudott-e illeszkedni az igencsak megváltozott helyzetekbe?

Két korszak határán

Az 1980-as évek végi Magyarországon jelentős társadalmi és gazdasági változások zajlottak, amelyet jelentős mértékben a nemzetközi viszonyok határoztak meg. Megalakultak az ország életét későbbiekben meghatározó pártok, az MDF, az SZDSZ, a FIDESZ, létrejött az utódpárt, az MSZP. Törvényes eszközökkel felszámolták a régi rendszer egyik meghatározó fegyveres erejét, a munkásőrséget. Az állampárti reformerők kikényszerítették az MSZMP-n belül 1956 megítélésének megváltoztatását. A népfelkelés kimondásával, Nagy Imre újra temetésével az egypártrendszer egyik legfontosabb ideológiai pillére rogyott össze. Szűrös Mátyás 1989. október 23-án kikiáltotta a köztársaságot. A kerekasztal-tárgyalások eredményeképp lehetővé vált a békés átmenet és a szabad választások kiírása. 1990-ben a parlamenti és az önkormányzati választásokkal új társadalmi berendezkedés jött létre hazánkban.

A változások elkerülhetetlenül hatottak a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatra, meghatározták jövőbeni szerepét, lehetőségeit és tevékenységének kereteit. Munkámban szeretnék kitérni arra is, hogy a megváltozott viszonyok milyen állapotban találták a helyi, Somogy megyei ismeretterjesztést és ezekre milyen válaszok születtek.

A TIT Somogy Megyei Szervezete a rendszerek közötti átmenet időszakában válságban volt. Az első és legfeltűnőbb a megyei szervezet vezetési válsága. 1988-ban felmerült Kánya János megyei titkár nyugdíjazása, cseréjére ugyan elindult egy folyamat, melyet a titkár pártkapcsolatai révén elodáztak. 1989-ben Gebhardt József – a már több évtizede megyei elnök – hirtelen lemondott, és az ügyek vitelét az al-elnökökre bízta. Kánya János 1990 januári nyugdíjazásával a megyei titkárcsere újra aktuálissá vált, amelyet a TIT Somogy Megyei Szervezete pályázat útján kívánt betölteni. A társulat a Somogy megyei titkári állásra 1989. december végén írt ki pályázatot, amit a *Somogyi Hírlapban* jelentettek meg. A megyei elnökség 1990. február 20-án tartott ülésén került sor az új titkár megválasztására. A megyei titkár Horváth László Árpád lett. (*TIT Somogy Megyei Szervezetének 1990. február 22-én kelt elnökségi ülésének jegyzőkönyve, 8.*)

Az új titkár megválasztásával megkezdődött a munka, amely a Somogy Megyei TIT önálló egyesületként történő megalakulásához vezetett. A szervezet életében történelmi esemény volt az 1990. június 1-jén megtartott küldött-közgyűlés Kaposváron, amelyen a TIT Somogy Megyei Szervezete önálló megyei egyesületté alakult Somogy Megyei Tudományos Ismeretterjesztő Társulat néven. A rendezvényen a TIT országos elnökségét Ádám György akadémikus, a TIT országos elnöke képviselte. Az első napirendi pont keretén belül Sebestyén Tamás megbízott elnök

szóbeli beszámolójában kifejtette, hogy a társulat tevékenysége sokszor változott az elmúlt időben, a TIT végrehajtotta a párt és a kormányhatározatokat, amelyeket célként tűztek ki számára.

Azóta lényeges változások történtek, a többpártrendszer kialakulása, a gazdasági életben bekövetkezett fordulat. A bekövetkezett változások nem hagyták érintetlenül a Somogy megyei szervezetet sem. Napjainkra a tudományos ismeretek megszerzése utáni igény háttérbe szorult. A TIT megújulásra várt. A jövő feladatait meg kellett határozni.

A szervezet megalakulásakor rangnak számított, ha valaki tagja volt a társulatnak. Ez mára egy kissé megkopott. A központi támogatás csökkent, előtérbe került a szabad vállalkozás szerepe a munkánkban. A piaci lehetőségek erősen befolyásolják a kulturális tevékenységet. Olyan tanfolyamok, előadások megszervezésére volt szükség, ami a tagság számára idegen volt, de e nélkül nem tudott volna létezni a szervezet. Vállalkozói szellem vonta maga után Siófok önállósulását.

Egyre többen pártoltak el a társulattól. Oka: a tagság foglalkoztatottsága csökkent, a klubszerű találkozásokat nem sikerült megvalósítani, a szakosztályi munka nem volt kielégítő, és csökkent a rendezvények száma is. (A TIT Somogy Megyei Szervezetének 1990. június 1-én kelt küldöttgyűlésének jegyzőkönyve, 2–3.)

Kaposvár és Siófok kivételével nem sikerült az önálló gazdálkodást megvalósítani. Országos szinten is csökkent az előadások száma – és sajnos a taglétszám is. Ulrich Károly, az Ellenőrző és Számvizsgáló Bizottság elnöke elmondta, a múlt évben és az adott évben komoly gondot okozott Gebhardt József lemondása. Bár Bodosi Tamás és Sebestyén Tamás példaszerűen végezték munkájukat, de megtörtént Siófok kiválása, de ezeken a megbeszéléseken még részt vettek, a pénzügyi elszámolás azonban még nem történt meg. A bizottság tagjai rendszeresen felkeresték a városi szervezeteket. Az Országos Számvizsgáló Bizottság által kért jelentéseket elkészítették, erről tájékoztatták az elnökséget. (A TIT Somogy Megyei Szervezetének 1990. június 1-én kelt küldöttgyűlésének jegyzőkönyve, 5.)

Ádám György hozzászólásában megemlítette, hogy ekkor 26 500 tagja volt a TIT-nek. A társaság függetlenítette magát a politikától, de a kormányzathoz lojálisnak kellett lennie, emellett azonban a tagok világnézeti állásfoglalása színesítette a munkát. Kiváló értelmiség tömörült a megyei szervezetbe, melynek tevékenysége hullámzó volt, de pénze volt a TIT-nek, ami a vezetésnek köszönhető. Ádám kiemelte a leköszönt vezetőség tevékenységét (Gebhardt József munkáját, Kánya János életének egy része ráment a társulat fenntartására) és a két Tamás (Sebestyén, Bodosi) nehéz munkáját. Nem értett viszont egyet az összekuszált politikával. Megemlítte, hogy régebben az első pb. titkár sem jött el soha a közgyűlésre. „Néha kedvesek voltunk, néha eleresztettek bennünket!” – foglalta össze és kijelentette, hogy a TIT-nek megvan a helye Somogy megyében. (A TIT Somogy Megyei Szervezetének 1990. június 1-én kelt küldöttgyűlésének jegyzőkönyve, 5–6.)

Ezt követően a jelenlévők egyhangúlag úgy döntöttek, hogy – figyelemmel az 1989. év II. törvényben foglaltakkal – megalapítják a Somogy Megyei Tudományos

Ismeretterjesztő Társulatot. (A TIT Somogy Megyei Szervezetének 1990. június 1-én kelt küldöttgyűlésének jegyzőkönyve, 10.) A társulat a TIT Somogy Megyei Szervezetének jogutódjaként kezdett működni. A jogutódlás folytán a Társulat tagjaivá váltak a TIT Somogy Megyei Szervezetének tagjai, minden további nyilatkozat nélkül. Erre vonatkozó szándékukat egyébként a helyi közgyűléseken a tagok már kinyilvánították.

Az alapszabály elfogadása után került sor az új egyesület vezetésének megválasztására. Szinte egyhangú szavazás eredményeképpen elnöknek Dr. Angeli István kandidátust, főorvost, társelnöknek Dr. Horn Péter egyetemi rektort, az MTA tagját, alelnöknek dr. Horváth Gyuláné főiskolai tanárt, ügyvezető igazgatónak Horváth László Árpádot, a TIT megyei titkárát, tagoknak: dr. Bősze Sándort, a Somogy Megyei Levéltár levéltárosát, Fekete Balázst, a Húskombinát Kft. ügyvezető igazgatóját, Dr. Horváth József főorvost, a barcsi TIT elnökét, Illés Antalt, az OTP Somogy Megyei igazgatóját, Dr. Széles Gyula egyetemi dékánt, nagydoktor, dr. Szép Tamás ügyvédet, dr. Rott Pált főorvost, a nagyatádi TIT elnökét, valamint dr. Tarján Lászlóné környezetvédelmi államtitkárt választották. Az elnökség mellett a küldöttek megválasztották a Somogy Megyei TIT Ellenőrző és Számvizsgáló Bizottságát. Elnök lett: Szálinger Ferenc, az APEH Somogy Megyei igazgatója, társelnök: dr. Ulrich Károly a Somogy Megyei Tanács osztályvezetője, tagok: dr. Rátkai Ferenc jogász, Kovács Zoltán tanár, Pintér József ny. iskolaigazgató és Radics György ny. alezredes.

Ezen a napon nemcsak új egyesület, hanem alapvetően új elnökség is alakult. Az elnök Angeli István lett, aki az előző időszakban a szervezet életében komolyabb szerepet nem játszott. Az elnökség alapvetően kicserélődött. Az előző korszakot Ulrich Károly, az Ellenőrző és Számvizsgáló Bizottság társelnöke képviselte. Az első Ellenőrző és Számvizsgáló Bizottságból és az első elnökségből mai napig fontos és meghatározó személyiségek voltak jelen: elnökként Rott Pál, alelnökként Rátkai Ferenc, elnökségi tagként Bősze Sándor és Horváth László Árpád, az Ellenőrző és Számvizsgáló Bizottság elnökeként Ulrich Károly és az Ellenőrző és Számvizsgáló Bizottság tagjaként Kovács Zoltán. (A TIT Somogy Megyei Szervezetének 1990. június 1-én kelt küldöttgyűlésének jegyzőkönyve, 14.)

Új utakon

1. ISMERETTERJESZTÉS

Az ismeretterjesztés lehetőségei a gazdasági források csökkenése miatt a rendszerváltás után jelentősen módosultak. Megszűntek az intézményi, vállalati „kiszervezett” előadások, amelyek az ismeretterjesztés statisztikai mutatóin jelentősen emeltek. A TIT ezen a területen részben egyedül maradt. Pedig a TIT-hez hűségese tagság továbbra is igényelte az ismeretterjesztő rendezvények megszervezését, ezek száma azonban nagy mértékben csökkent.

A társulat vezetése a minőségi ismeretterjesztés irányába nyitott. Az ismeret-

terjesztés – a nevéből is adódóan – a társulat alapfeladata volt. Az ismeretterjesztés formái, módszerei, területei a jelzett korszakban állandóságot mutattak. Legfontosabb területe az ismeretterjesztő előadások voltak, témái sokszínűek, mint amilyen a TIT tagságát jelentő értelmiség is volt. Az előadók általában szakterületük országosan is elismert képviselői és kiváló eladók. Mellettük a helyi előadók szűkebb köre is lehetőséget kapott. Olyan sorozatok indultak, mint például a *Biblia és korunk*, a programsorozatok egy-egy témakör köré szerveződtek. Tudományos emlékülések, megemlékezések kiemelt területe lett az egészségügy (*Magnézium Symposium*), illetve a társulat életéhez köthető megemlékezések váltak általánossá (a Somogy Megyei TIT megalakulása 40. évfordulójára rendezett emlékülés).

Az írásos ismeretterjesztés lehetőségeit alapvetően a társulat pénzügyi helyzete határozta meg. A Somogy Megyei TIT a nehéz anyagi körülmények ellenére, a 150. évforduló tiszteletére megjelentette az *Emlékkönyv a tudományos ismeretterjesztés 150 éves jubileumára* című kiadványát. A megvalósításhoz széles körű társadalmi összefogást szerveztek, és részben szponzori pénzekkel finanszírozták a kiadást.

A vetélkedők szervezése is végigvonult a társulat egész történelmében. A tehetségek kiválasztásában, felkarolásában mindig pozitív szerepet játszott a szervezet. Az általános iskola 7–8. osztályosai részére földrajz, biológia és kémia tárgyból minden évben megyei versenyeket szerveztek. A legjelentősebb TIT kezdeményezés a középiskolások számára a *Szellemi Öttusa Vetélkedők* megszervezése, amely a későbbi évek során Kárpát-medenceivé terebélyesedett, országos szintre emelte a TIT munkáját.

A TIT népszerűsítésére és a tagság összefogására felelevenítettek egy régi hagyományt, s a Kapos Étteremben több jótékonyági bált is szerveztek, óriási sikerrel. (448/95. Értesítő levél az 1995. október 21-ei jótékonyági bálról, melynek bevételéből a *Mosdósi Kórház* Gyermekosztályát és a határon túli magyar gyermekek támogatását tervezték)

A kaposvári Uránia Csillagvizsgáló a csillagászati ismeretterjesztés önálló színtere volt bemutatóival és előadásaival. Az alábbiakban – a teljesség igénye nélkül – felsorolom a TIT 1990 és 1995 közötti időszakának legfontosabb előadóit és kiemelt eseményeit. A sort a népszerű és ismert előadó, Benda Kálmán akadémikus előadása nyitotta meg, aki az *Egyházak magyarság megtartó szerepéről* beszélt. A dunai vízlépcső elleni tiltakozás jelképes alakja, Lipták Béla a csillagvizsgálóban tartott előadást. Az 1990-es év két nagy eseménye közül a *Magnézium Symposium* a Városi Tanács VB Egészségügyi Osztályával és a Megyei Kórház Tudományos Bizottságával közösen rendezték meg. A másik az 1990. augusztus 16–18. közötti Országos Biológus Napok volt, amelyet első alkalommal Kaposváron rendeztek meg. (2/1990: *Biológus napokkal kapcsolatos programtervezet*)

A konferenciát Dr. Salánki János akadémikus, az MTA Balatoni Limnológiai Kutatóintézetének igazgatója nyitotta meg. Lengyel László, a kiváló közgazdász *Esélyeink* címmel tartott előadást. A tudományos ismeretterjesztés 150. évfordulója tiszteletére tudományos emlékülést szerveztek. Az évforduló tiszteletére könyvet je-

lentettek meg *Emlékkönyv a tudományos ismeretterjesztés 150 éves jubileumára* címmel. Ebben tanulmányt jelentetett meg Horn Péter akadémikus, a Somogy Megyei TIT tiszteletbeli elnöke, Rott Pál a nagyatádi TIT szervezet elnöke, Szántó László a Somogy Megyei Levéltár levéltárosa, Angeli István a Somogy Megyei TIT elnöke, Horváth László Árpád igazgató és Szita Károly, Kaposvár alpolgármestere. A társulatnál látogatást tett Sántha Pál Vilmos, Hargita megye hivatalos delegációjának vezetője. Előadást tartott az olimpiai bajnok Balczó András és a somogyiságát büszkén valló Balázs József, a Magyar Külügyi Intézet igazgatóhelyettese.

Habsburg Ottó 1992. február 22-én tett egész napos látogatása és előadása nemcsak a városban és a megyében, hanem országosan is nagy visszhangot váltott ki. (321/91: *Habsburg Ottó részére levélben megküldött programjavaslat és a szeptember 24-én kelt válaszlevél*; 46/92: *Javasolt program Habsburg Ottó látogatására, 1992. február*; *Hírünk a világban folyamatosan javul, Somogyi Hírlap*, 1992. február 24, 3.) Az esemény jelentőségére utal, hogy a rendezvényen részt vett Szentágothai János akadémikus, a TIT Országos Szövetségének elnöke. A látogatás előtt, 1992. január 23-án Habsburg Ottó belépett a Somogy Megyei TIT tagjai közé; erről a *Somogyi Hírlap* kérdésére így válaszolt: „Egyszerűen. Úgy, hogy meghívtak. A családom tagjai mindig kapcsolatban voltak a tudományos társasággal, József főherceg is tagja volt, József Árpád is.

– Meglepte Önt ez a felkérés? Vagy természetesnek tartotta?

– Természetesnek nem, de nagyon hálás vagyok érte.” (*Hírünk a világban folyamatosan javul, Somogyi Hírlap*, 1992. február 24, 3.)

Andrásfalvy Bertalan művelődési miniszterként tartott előadást a TIT-ben. Zombori Ottó a budapesti Uránia Csillagvizsgáló igazgatója a helyi csillagvizsgálóban tartotta előadásait. Lomb Kató nyelvzseni, a kuriózumok kategóriáját erősítette. A tévéből jól ismert és népszerű Bálint György – a TIT Országos Elnökségének tagja – országgyűlési képviselőként járt a társulatnál. A TIT országos elnökségi tagja, Grétsy László, *Nyelvében él a nemzet* címmel tartott előadást. Beke György író Erdélyből érkezett a társulathoz.

1993-ban megemlékeztek a megyei társulat megalakulásának 40. évfordulójáról és Fodor József születésének 100. évfordulójáról, amelyen Szörényi Levente és Koltai Gábor a magyarság sorskérdéseiről szolt.

1994-ben *Biblia és korunk*-sorozat indult, amelyen a történelmi egyházak neves képviselői tartottak előadást, köztük Tarjányi Béla teológus professzor, Raj Tamás főrabbi, Hegedüs Lóránt református püspök, Gyulay Endre és Balázs Béla püspökök, valamint Harmati Béla evangélikus püspök. Az Erdélyi Baráti Körrel közös szervezésben tartott előadást a kolozsvári egyetemről Csetri Elek professzor, valamint az Ausztráliából hazatelepült Kazár Lajos professzor, Endrey Antal, Pozsgay Imre volt miniszter és Duray Miklós, felvidéki politikus és író. Kopátsy Sándor, a neves közgazdász a város szülöttként tartott előadást a hallgatók előtt, Zwack Péter, a Vállalkozók Pártjának elnöke pedig fórumot és előadást is tartott.

A társulat munkájának elismerésére utal, hogy a már említett Adrásfalvy Ber-

talán miniszter és Kovács László miniszterek is meglátogatták a társulatot. 1994-ben a japán nagykövet, Tsutsumi Koichi, 1995. március 24-én a kínai nagykövet, Chen Zhiliu is látogatást tett a Somogy Megyei Ismeretterjesztő Társulatnál.

2. FELNŐTTKÉPZÉS

A Somogy Megyei Tudományos Ismeretterjesztő Társulat a megalakulása után két fő területre koncentrált. Az ismeretterjesztés különböző formáira, a felnőttképzésre és az oktatásra. Az ismeretterjesztés adta a „látványt”, a felnőttképzés pedig a megélhetést jelentette a szervezet számára.

A Somogy Megyei TIT tevékenységét állandó megújulási kényszer jellemezte. Ennek fő oka kétségtelenül a gazdasági kényszer volt. A TIT a rendszerváltás előtt jelentős állami támogatásban részesült. 1990-ben ez az összeg 85 millió forint volt. A következő évben viszont a támogatás 33 millió forintra csökkent, míg 1991-ben a támogatás megyei szinten 800 ezer forintra zuhant.

Az újítások óriási energiákat kötöttek le. A TIT-ben dolgozók átlag feletti munkát végeztek. A TIT a helyzetre ugyanis úgy kereste a választ, hogy a végtelenségig tágította a képzési kínálatát. A valutapénztárostól a méhészképzésig mindenfelé foglalkoztak. A próbálkozások egy része sikeresnek bizonyult, de természetesen voltak sikertelen kezdeményezések is, például a Rendőrtiszti Főiskolával tervezett együttműködés – bár a szerződés aláírásra került – nem valósult meg. (450/95. Szerződés a Rendőrtiszti Főiskola és a Somogy Megyei Tudományos Ismeretterjesztő Társulat között)

A rendszerváltás idejének új jelensége, a munkanélküliség megjelenése kedvező helyzetet hozott a képzések területén a TIT munkájában. A Munkaügyi Központoz benyújtott első pályázatokból már jelentős forrásokhoz jutott a szervezet. Ugyanakkor érezhetőek voltak a negatív hatások is. A Munkaügyi Központok a 90-es évek elején monopolhelyzetbe kerültek a felnőttképzések piacán. A Somogy Megyei TIT úttörő kezdeményezése, az egy éves nappali rendszerű nyelvoktatás önálló szervezésének lehetősége elhalt, hiszen a Munkaügyi Központ ezt a viszonylag drága képzést ingyen biztosította a munkanélküliek számára. Hátrányt jelentett viszont, hogy a munkaügyi központok a tanfolyami pályázatoknál igencsak érdekes elbírálási gyakorlatot érvényesítettek. Nagyatádon a Somogy Megyei TIT úgy veszített el egy szakácsképzésre beadott pályázatot, hogy a TIT 1 főre beadott pályázata 60 000 Ft, a győztesé 73 000 Ft volt. Emellett a TIT Nagyatádon a szakácsképzésben több évtizedes tapasztalattal rendelkezett, míg a nyertesnek ezt megelőzően semmilyen képzése nem volt még a városban. A monopolpiaci helyzettől való függőség csökkentésére és megszüntetésére való törekvés az egyik fő oka az alapítványi középiskola 1995-ös létrehozásának.

A társulat képzései közül mindig is kiemelkedett a nyelvoktatás, melyben a legfontosabb szerepet a német és az angol nyelv tanítása jelentette. Ezen kívül foglalkoztak még olasz és horvát nyelvtanítással.

A Somogy Megyei TIT felismerte az országban zajló változások jellegét, az idegen nyelvtudás felértékelődését, ezért elvégezte azokat az átalakításokat, amelyek a nyelvoktatás korszerűbbé tételét segítette elő. Az országban elsők között vezette be a nappali rendszerű, 600 órás nyelvoktatást. Kialakította azokat a szinteket, amelyek az alap- és középfokú nyelvvizsgáztatáshoz kellettek. Megszabták azt az időt is, ami az alapfokú (300 óra) és a középfokú (600 óra) nyelvvizsgálóhoz szükséges képzési időt jelentette. A tárgyi eszközök fejlesztésével, nyelvtudió létrehozásával segítették az idegen nyelven tanulók felkészítését. Az idegen nyelvek oktatásában a Somogy Megyei TIT a megye egyik legjelentősebb felnőttoktatási intézményévé vált, amely megjelent a tanulói létszám dinamikus emelkedésében is. A társulat egyik legjelentősebb eredménye, hogy a TIT Országos Szövetsége és az Állami nyelvvizsgabizottság megállapodását felhasználva 1991-ben a Somogy Megyei TIT Somogyban először szervezett nyelvvizsgát. (Iktatlan iratok: 1991. sz. n.: 1991. április 17-én kelt megállapodás értelmében a bizottság közösen szervezi a nyelvvizsgát, Somogyban csak a TIT keretében. Ez a helyi megállapodás része volt a bizottság és a TIT közös országos együttműködésének.)

A TIT ezáltal széles körű kínálatot biztosított tanulói számára, hiszen a tanulóktól a vizsgáig minden rendelkezésre állt egy helyen. A TIT a nyelvoktatás területén a munkanélküliek nyelvi képzésében a Somogy Megyei Munkaügyi Központ egyik legfontosabb partnere lett az 1990-es években. 1994 decemberétől komplex-szé vált a nyelvvizsgáztatás rendszere, ettől kezdve nemzetközileg elfogadott nyelvvizsgákat is szerveztek (angolból ICC).

Statisztika adatok a Somogy Megyei TIT munkájáról 1991 és 1995 között

ÉV	TANFOLYAM		NYELVVIZSGÁZÓ FŐ	ELŐADÓ			
	ÓRA	HALLGATÓ		TÁRS. TUD. DB	TERM. TUD. FŐ	DB	FŐ
1991	5 000	1 238	200	17	782	2	80
1992	7 600	1 194	865	21	840	2	80
1993	11 552	1 962	588	117	4 196	46	1 835
1994	7 900	1 439	538	7	455	3	144
1995	6 440	801	640	13	676	2	89

A nyelvvizsgáztatás első 5 évében 2531 fő vett részt a vizsgákon. A TIT nyelvoktatásban elfoglalt központi szerepére utal, hogy 1995 októberében az Állami Nyelvvizsgabizottság elnöke, alelnökei szakmai fórumot tartottak a tanároknak és diákoknak a Somogy Megyei TIT Székházában. (Kaposvár: Tanácskozás a nyelvvizsgákról, Somogyi Hírlap, 1995. szeptember 28, 7.) A fórumon Horváth László Árpád bejelentette, hogy az őszi folyamán 167 hallgató jelentkezett a 80, 120, illetve 600 órás nyelvtanfolyamaikra.

A Somogy Megyei TIT 1990. június 22-i elnökségi ülésének egyik fő kérdé-

se, hogy fel kell-e kutatni az új piaci lehetőségeket, mert anélkül a társulat nem tud fennmaradni.

Továbbra is jelentős gazdasági eredményeket hozott a TIT fordítószolgálata. A Somogy megye gazdasági életét nagymértékben segítő hiteles fordításokat – igény szerint – szinte minden európai nyelven elvégeztek. A fordítószolgálat eredménye a '90-es évek elején elérte az összárbevétel 15%-át. A TIT fennmaradása szempontjából azonban legnagyobb jelentőséggel a tanfolyami képzések bírtak, amelyek megszervezésére Kaposváron és Nagyatádon került sor. A TIT tanfolyami képzési kínálata meghaladta a 40-et, ezekre a képzésekre járó tanulók sikeres vizsga esetén országosan elismert bizonyítványt szerezhettek. A '90-es évek közepére a TIT-ben tanuló diákok száma Nagyatádon és Kaposváron együttesen meghaladta az 1500 főt, amellyel a Somogy Megyei TIT a megye legnagyobb felnőttképzési intézményévé vált. (*Alapítványi iskola a TIT-ben, Somogyi Hírlap, 1995. november 22, 12.*)

2001 májusára a TIT Székház felújítása a szervezet történetének eddigi legnagyobb önálló beruházása is elkészült. A tetőtér kialakítása mellett a homlokzat rekonstrukciója is megvalósult. Az épület felavatására a TIT megalakulása 160. évfordulója tiszteletére rendezett országos központi ünnepsége előtti napon, 2001. május 16-án került sor, Vizi E. Szilveszter a TIT Országos Szövetségének elnöke avatta fel. Avató beszédében elmondta: „Örömmel ünnepeljük a mai: székházát avatunk, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat kaposvári székházát. Ez a társulat Magyarország legrégebb civil szervezete, idén 160 éves, ezt ünnepeljük itt Kaposvárott. A századelő szecessziós villaépítkezésének egyik legszebb kaposvári példája a Dózsa György utca 18. szám alatt található épület, amely otthont ad nekünk. Otthont, amely mindannyiunké, amely a tudás otthona. Aki »házát« mond házat is kell mondania, írta Csoóri Sándor, szerintem aki viszont »házát« mond az »otthont« is ért alatta. Mi itt a TIT székházával az oktatásnak, továbbképzésnek Somogy megyei otthonát avatjuk fel. [...] 1963-ban költözött ide az ismeretterjesztés, amely lassacskán Somogy megye egyik legnagyobb »népiskolájává« fejlődött. A TIT határozta el az épület felújítását 1996-ban, és ma 2001. május 17-én ünnepélyesen avatjuk. Az épület megújult köntösét – belső és külső arculatát – Borbás Gábor kaposvári építésznek köszönhetjük. Az Ismeretterjesztő Társulat Somogy Megyei Szervezete önerőből öltöztette újjá a megyeszékhely egyik legszebb szecessziós polgárházát, ahol a TIT immár 21. századi követelmény- és igény szinten végezheti az ismeretterjesztésben és az oktatásban is egyre meghatározóbb mértékűvé izmosodó tevékenységét.

Köszönet illeti Horváth László Árpádot a kaposvári TIT igazgatóját, aki fontos szerepet játszott, hogy e megye ilyen modern intézménnyel gazdagodott. Köszönöm Kaposvár Önkormányzatának, Szita Károly polgármester úrnak a segítséget, hogy folyamatosan támogatja a Kaposvári TIT szervezetet, külön köszönöm Kéki Zoltán jegyző úrnak a székház építésénél mutatott rugalmasságot. A feltett kérdésre, hogy »Mi az ismeretterjesztés, felnőttkori képzés, továbbképzés szerepe a XXI. sz. Európában«, a válasz: a 21. század kihívásainak kell eleget tenni, ezt kell nekünk alkotó értelmiségieknek megérteni és a feltételeket pedig a gazdasági és politikai elitnek kell

megteremténie, itt és most, ebben a szép kis országban. Kaposvár, Somogy megye ezt itt és most megteremtette. Kaposvár polgárai büszkék lehetnek Magyarország egyik legszebb ismeretterjesztő, továbbképző, nyelvtanulást szolgáló, Somogyország humán erőforrását képző otthonára. Széchenyi István grófot, Kaposvár díszpolgárát idézve, »A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igaz hatalma. Nem termékeny lapály, hegyek, ásványok, éghajlat teszik a közerőt, hanem az ész, mely azokat józanon használni tudja. Igazibb súly s erő az emberi agyvelőnél nincs.«

Ennek több vagy kevesebb léte a nemzetnek több, vagy kevesebb szerencséje.” (213/2001. Kaposvár, épületátadás. 2001. május 16. Vizi E. Szilveszter avatóbeszéde)

A sikerek éve – A 160. évfordulás TIT-ünnepség

A 2001-es év meghatározó volt a TIT életében. Ebben az évben kilencedik alkalommal került sor a TIT szellemi öttusa vetélkedőjére, amelyen a Kárpát-medencei magyar középiskolák is részt vettek. A szellemi öttusa témája a magyarság szellemi értékei, az ezeréves európai magyarság volt.

A közel egy évtizede fennálló rendezvény az egyik legsikeresebb tevékenysége volt a társulatnak. A megyei regionális fordulót nemcsak Magyarországon, hanem a Felvidéken, Kárpátalján, Erdélyben és Délvidéken is megrendezték. A döntőre hagyományosan Kaposváron került sor. A vetélkedőről a Duna TV is felvételt készített. Erről Kaposváron állapodott meg Szakály Sándor, a Duna Televízió akkori kulturális igazgatója és Horváth László Árpád igazgató.

A Magyar Egészségügyi Társasággal közösen 2001. március 21-én, Fodor József halálának 100. évfordulója alkalmából tudományos emlékülést szerveztek. Fodor József Lakócsán született, egykor a társulat főtítkára és a magyar közegészségügy megteremtője volt. A Kaposvári Polgármesteri Hivatal dísztermében Andrásófszky Barna, a Magyar Egészségügyi Társaság elnöke és a Somogy Megyei Tudományos Ismeretterjesztő Társulat tiszteletbeli elnökségi tagja *Fodor József Somogy megye szülötte*, prof. Simon Tamás tanszékvezető egyetemi tanár *Fodor József és az iskolaegészségügy*, Eke Károly mb. kabinetfőnök *Fodor József az újságíró*, és prof. Velkey László ny. tanszékvezető egyetemi tanár *Praeventio, Nihil Aliud* címmel tartottak előadást.

A *Somogyi Hírlap* 2001. március 21-én számolt be az emlékülésről. Eszerint „[...] a Somogy Megyei TIT és Magyar Egészségügyi Társaság szervezésében megtartott eszmecekerén a népegészségügyért tenni akaró és felelősen gondolkodó szakemberek idézték meg az európeér gondolkodású tudós portréját, munkásságát. A pesti egyetem közegészség tanszékének vezetője előtt tisztelegtek, aki a Cambridge-i Egyetem tiszteletbeli doktora címét is elnyerte, s munkásságával kiérdemelte, hogy 1901-ben, a világon először meghirdetett orvos-biológiai Nobel-díjra terjessze fel az MTA. A díj elnyerésének csak korai, tragikus halála vetett gátat.” (VÁRNAI Ágnes, *Neveléssel az egészségünkért, Somogyi Hírlap*, 2001. március 21, 3.)

Andrásófszky Barna a társaság elnöke emberközeli pályaképet adott Fodor

József munkásságáról, akinek a köznép egészségügyi állapota jelentette a nemzet felemelkedésének alapját. Simon Tamás a SOTE egyetemi tanára a Fodor József által már az 1880-as évek közepén felismert iskolaegészségügy fontosságáról beszélt. Eke Károly, az Egészségügyi Minisztérium megbízott kabinetfőnöke az 1886-ban Fodor József által alapított *Egészség* című folyóiratnak a népnevelésben és ismeretterjesztésben ma is fontos szerepet betöltő küldetéséről, Velkey László, nyugalmazott tanszékvezető tanár – az egészség, a test, a lélek és a szellem egységének hangsúlyozásával – a megelőzés, az iskolai felvilágosítás szükségességéről szólt.

A társulatot nagy megtiszteltetés érte, amikor Vizi E. Szilveszter a TIT Országos Szövetségének elnöke a TIT Országos Szövetségének Elnöksége nevében a 2000. szeptember 29-ei döntés értelmében felkérte a Somogy megyei szervezetet a TIT megalakulása 160. évfordulója tiszteletére megrendezésre kerülő országos központi ünnepség megszervezésére. A rendezvény előkészítése jegyében Vizi E. Szilveszter 2001. január 8-án megbeszéléseket folytatott Szita Károllyal, Kaposvár Város polgármesterével és Gyenesei Istvánnal, a Somogy Megyei Közgyűlés elnökével. Vizi E. Szilveszter a *Somogyi Hírlap*nak nyilatkozva elmondta, büszkék lehetünk rá, hogy az ország legnagyobb és legrégebb civil szervezete már 160 éve folyamatosan működik. Közel másfél millió ember vesz részt évente különböző tanfolyamain, kiállításain és előadásain. A társulás másik fontos feladata a nyelvoktatás, amelyben élen jár, hiszen akkreditált tanfolyamaik végén nemzetközileg is elismert vizsgát tehetnek a résztvevők. Valamennyi megyeszékhelyen van a TIT-nek szervezete, s ezek közül a somogyi az egyik legeredményesebb. Mivel a legjobb pályázatot is Kaposvár nyújtotta be, nem volt kérdés, hogy itt rendezik a TIT 160. évfordulójának központi ünnepségét. Az előzetes tervek szerint május 17-én és 18-án rendezendő ünnepség előadásainak egy részét somogyi tudósok tartják, de a meghívottak között számos elismert professzor, miniszterek, valamint a TIT összes szervezetének vezetője is szerepel. (TAKÁCS Zoltán, *Kaposváron emlékezik majd a TIT, Somogyi Hírlap*, 2001. január 9, 3.)

A Somogy Megyei Tudományos Ismeretterjesztő Társulat a szervező feladatok elvégzésére szervezőbizottságot hozott létre, melyek elnöke Dévényi Zoltán, Kaposvár díszpolgára lett. Feladata a szervező feladatok segítése, és a rendezvény széles körű társadalmi háttérének megteremtése volt. Az előkészületekből a TIT és a szervezőbizottság folyamatosan tájékoztatta a közvéleményt. Március 27-én sajtótájékoztatót tartottak Dévényi Zoltán, Horváth László és Piróth Eszter, a TIT Országos Szövetségének igazgatója részvételével. Dévényi Zoltán az ünnep szervezőbizottságának elnöke elmondta, hogy minden megyéből várnak vendégeket, köztük a megyei szervezetek elnökeit, alelnökeit. A *Somogyi Hírlap* 2001. március 28-án megjelent cikkében Piróth Eszter ismertette a kétnapos rendezvény programját, amelyen a társulat történetével, a tudás és a tudomány témaköreivel, valamint a jövő kérdéseivel foglalkoznak. Hangsúlyos pont lesz – mondta – az információs társadalom, a felnőttképzés és a nyelvek fontossága. (SZELLŐ Gábor, *Kaposváron ünnepel a TIT, Somogyi Hírlap*, 2001. március 28, 3.)

A *Somogyi Hírlap* 2001. április 19-i számában a szervező bizottság elnöke el-

mondta, hogy a rendezvényre több mint 400 vendéget várnak, és szeretnék kihasználni azt, hogy a figyelem Kaposvárra összpontosul, ezért a vendégeknek szeretnék megmutatni a város nevezetességeit is. (SZELLŐ Gábor, TIT ünnep lesz Kaposváron, *Somogyi Hírlap*, 2001. április 19, 4.)

2001. május elején a *Somogyi Hírlap*nak Horváth László Árpád igazgató nyilatkozott. Az ünnepség az elmúlt tíz évben hatalmas fejlődésen átesett megyei szervezet számára is nagy elismerés volt. A megyei igazgató elmondta: az elmúlt évtizedben az egész megye területén önálló intézményhálózatot épített ki, s a felnőttoktatásban – ezen belül a nyelvoktatásban és vizsgáztatásban – meghatározó intézménnyé nőtte ki magát a szervezet. Beszámolt arról, hogy mérföldkő a TIT Alapítványi Középiscola létrehozása, amelyet a megyei szervezet öt éve működtet Somogyban. Az ünnepségsorozat – fővédnöke Orbán Viktor, hazánk miniszterelnöke – nyitányaként május 16-án átadják a TIT megújult megyei székházát, majd másnap az ünnepi köszöntők után az ismeretterjesztésről tartanak előadásokat a társulat neves tagjai. (Sz. G.: *Tudás ünnepe*, *Somogyi Hírlap*, 2001. május 10, 4.)

A TIT szervező bizottsága bejelentette, hogy az ünnepség helyszíne a Kaposvári Egyetem Állattudományi Karának konferenciaterme lesz. Horváth László elmondta, az ünnepi hét nyitányaként megjelent Rott Pálnak, a Somogy Megyei TIT elnökének *Kacagó biológia* című kötete, amelynek egy példányát a nyitó napon átadják minden résztvevőnek. A bélyeggyűjtőknek azzal kedveskedtek, hogy az első napon lebélyegezhetik az ünnepre készült, TIT Székházat ábrázoló képeslapot és bélyegeket, azzal a pecséttel, amelyet csak ezen a napon használnak. (Sz. G.: *Ünnepre készül a TIT*, *Somogyi Hírlap*, 2001. május 15, 4.)

A 2001. május 17-én kezdődő, kétnapos rendezvényt Orbán Viktor miniszterelnök üdvözölte: „Örömmel teszek eleget megtisztelő felkérésének és elvállalom a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat ünnepségsorozatának fővédnökségét. Úgy gondolom, ha sikerül célkitűzéseiket megvalósítaniuk, akkor május 17-én és az azt követő napokban méltán nevezhetjük Kaposvárt a tudomány fellegvárának. A 20. század bebizonyította, hogy a magyar nemzet szellemi tőkéje azon javak közé tartozik, amelyek híressé tettek bennünket szerte a világban. Széchenyi István felismerte, hogy nem az ásványok, nem a magas hegyek, az éghajlati adottságok, hanem a tudományos emberfő jelenti egy nemzet számára az igazi közérőt. Az ő nyomdokain járva a Széchenyi-tervben kiemelt szerepet kap a kutatás-fejlesztés támogatása, a tudástőke megőrzése és gyarapítása. Ezért örömmel üdvözlöm az Önök kezdeményezését, amely méltó módon emlékezik meg azokról a nagy egyéniségekről, akik tudományos ismeretek terjesztésével szolgálták hazánkat a TIT fennállásának 160 esztendeje során. Bízom benne, hogy a rendezvénysorozat egyben új utakat is épít a tudományos ismeretek megszerzése és elérhetősége felé. Kívánom, hogy a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat még hosszú évtizedeken, évszázadokon át legyen közvetítője azoknak a szellemi értékeknek, amelyeket a jövőben is kiállják az idő próbáját.” (215/2001. *Levél a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat 160. évfordulója alkalmából*, Kaposvár, 2001. május 17.)

A magyar tudományos élet szentélyéből Kroó Norbert, az MTA főtítkára küldött üdvözlő levelet: „A Magyar Tudományos Akadémia vezetői és vezetősége nevében tisztelettel köszöntöm a jubiláló Tudományos Ismeretterjesztő Társulat elnökét, vezetőségét, szakosztályait. A Magyar Tudományos Akadémia annál is inkább érintettje lehet ennek a jubileumnak, mert a TIT 160 éves történetének alakításából derekasan kivette a részét. Ezt persze nem a nagy tekintélyű szervezet büszkeségével mondom, mert ha a tudomány egyik célját nézzük a sok közül, jelesen a tudományos eredmények elterjesztését a társadalomban, akkor ebben az egy feladatban éppen a TIT-nek van elvitathatatlanul nagy tekintélye. Mindenesetre szép számmal akadtak Akadémiánk tagjai közül, akik a TIT-ben is jeleskedtek. Ha csak a TIT elnökeinek névsorát tekintjük, ott olyan nagyságokat találunk, mint az alapító háromszoros elnököt, Bugát Pált, aki nem mellékesen, még tudományága szókészletének magyarosítását is elvégezte, vagy Than Károly vegyészt, Kubinyi Ágoston geológus akadémikust, Stoczek Józsefet, Szily Kálmánt, aki a Természettudományi Közlöny megalapítója is egyben, Zimmermann Ágoston elektromérnököt, s a közelmúlt jelesei közül Ortutay Gyulát, Ádám Györgyöt, Szentágothai Jánost, Benkő Lorándot, legújabban pedig Vizi E. Szilvesztert – valamennyien az MTA rendes tagjaként vállalkoztak a TIT elnöki tisztre. De még az alelnöki vagy más poszton tevékenykedő tudós ismeretterjesztők között is büszkén tekinthetünk Eötvös Loránd, Vajda Péter, Fodor József, Szent-Györgyi Albert vagy Bay Zoltán nevére. Nem kell folytatnom: a két szervezet közötti testvéri szálak nyilvánvalóak.” (214/2001. Kroó Norbert, Üdvözlő levél a TIT jubileumára)

A szervezők mindent megtettek a sikerért, az Élet és Tudomány című folyóirat a hátoldalán megjelentette a felújított TIT Székház épületét. A *Royal Club* színes reklámlap címdoldalán Vizi E. Szilveszter fényképe szerepelt. A lapban a társulat tisztségviselői, munkatársai nyilatkoztak a TIT életéről, a TIT Alapítványi Középiskoláról. A kaposvári TIT Székházról 160 éves emblémával képeslapot készítettek. A rendezvény helyszínén a *Somogyi Hírlap* kiállítást rendezett a TIT-ről készült, a lapban megjelent fotókból a *Somogyi Hírlap köszönti a 160 éves TIT-et* címmel. Az újság május 17-én közölte a 160 éves országos központi ünnepségen résztvevők nevét is, megyénkénti bontásban. (*160 éves a TIT, Somogyi Hírlap*, 2001. május 17, 10.)

Május 17-én a Kaposvári Egyetem auditoriumában Horn Péter akadémikus, rektor, levezető elnökként nyitotta meg a rendezvényt. Köszöntőt mondott Vizi E. Szilveszter, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Országos elnöke, Hámori József akadémikus, a Tudománypolitikai Kollégium elnöke, Várhegyi Attila, a Nemzeti Kulturális Minisztérium államtitkára, Sasvári Szilárd, az Országgyűlés Kulturális és Sajtó Bizottságának elnöke, Lezsák Sándor, az Országgyűlés Oktatási és Tudományos Bizottságának elnöke, Szita Károly, Kaposvár Megyei Jogú Város polgármestere, és Damásdi Miklós, a Somogy Megyei Közgyűlés alelnöke.

Az első nap programján tudományos előadásokat hallgathattak meg a résztvevők az ismeretterjesztés hazai, meghatározó személyiségeitől. Hámori József aka-

démikus a *Tudomány és ismeretterjesztés*, Bod Péter Ákos a *Tudás szerepe a magyar gazdaságfejlődésben, tőke-humántőke*, Vigh Károly, a történelemtudományok doktora A *TIT 160 éves története*, Beck Mihály akadémikus A *Természettudományi Közlöny és a Magyar Természettudományi Társulat*, Tőkéczi László a *Történelem-ismeretek szerepe a nemzet életében* címmel tartottak előadásokat. A nap zárásakor lovas bemutatóra került sor. (217/2001. *Forgatókönyv*, 3-4.)

A *Somogyi Hírlap* 2001. május 18-én foglalta össze az előző nap főbb történéseit. Várhegyi Attila köszöntőjéből kiemelte, hogy tudásalapú társadalomban élünk, amelyben a szellemi tőke a meghatározó. Fontos, hogy a TIT-hez hasonló szervezeteket támogassuk, hiszen a tudásalapú társadalom fejlesztésében nagy szerepe lesz a társulatnak. A TIT 80 millió forint támogatást kap a kulturális tárcától. Mikola István szerint fontos, hogy tudatosítsák az emberekben, felelősek testi, lelki egészségükért. A TIT ismeri azokat a csatornákat, amelyeken keresztül közvetíteni tudja a társadalomnak az egészségnevelés lehetőségeit. Hámori József akadémikus szerint 1841-ben a társulat alapítóinak az volt a szándéka, hogy az addig szűk körben terjesztett tudományt közkinccsé tegyék. Ez ma is elsőrendű feladat. Bod Péter Ákos arról beszélt, hogy a tudásnak rendkívül nagy szerepe van a gazdaság fejlődésében is. A mai kor másfajta készségeket igényel, a tudásnak több lábon kell állnia, többféle képesítést kell szereznie az embereknek. (SZELLŐ GÁBOR, *Szemlelmi tőkével Európába*, *Somogyi Hírlap*, 2001. május 18, 4.)

A második napon – a Somogy Megyei Közgyűlés épületében – a rendezvény szekciószerűen folytatódott, amelyek középpontjában a Kulturális és természeti értékeink megőrzése az Európai Unió felé vezető úton, a Nyelvi kommunikáció az Európai Unióban és Magyarországon, a Sajtó, média és a tudásalapú társadalom Magyarországon témák álltak. Grétsy László, az Anyanyelvápolók Szövetségének ügyvezető elnöke a szekciószerűen elmondta, hogy Magyarország a nyelvtudás területén Európa középmezőnye mögött foglal helyet, de néhány éve örömdetesesen megnőtt a kedv az idegen nyelv tanulására. A rendszerváltás előtti nemzedék jóformán idegennyelv-tudás nélkül nőtt fel, s a több évtizedes lemaradást most kell pótolni. Az oktatási rendszer szerencsére alkalmazkodik ehhez a kihíváshoz. Ha az Európai Unióban is helyt akarunk állni, akkor minimum azt kell elérnünk, hogy az értelmiséghez tartozók beszéljenek több idegen nyelven is.

A kétnapos rendezvényről a *Somogyi Hírlap*nak Piróth Eszter adott rövid értékelést. Elmondta, hogy eredményes és tartalmas találkozások vannak túl, a kormány és a tudományos élet képviselői, olyan mértékben erősítették meg a TIT munkáját, amire idáig még nem volt példa. (SZELLŐ GÁBOR, *Ismeretterjesztés EU mércével*, *Somogyi Hírlap*, 2001. május 19, 4.)

A TIT története a változások folyamata, az állandó útkeresés jegyében zajlott. Fő kérdése továbbra is az maradt, hogy a megváltozott politikai struktúrában a kulturális, a tudományos egyesület működéséhez hogyan lehet biztosítani a megfelelő gazdasági hátteret. Az állam által nyújtott csekély forrás a TIT hagyományos ismeretterjesztő tevékenységének finanszírozására sem volt elég. Ennek ellenére a TIT

megyehatáron túl mutató országos jelentőségű kulturális, oktatási rendezvényeknek adott helyt.

1998 márciusában a Magyar Nyelv Hetének ünnepségén Glatz Ferenc, az MTA elnöke nyelvművelő programot hirdetett. (2/98. *A Magyar Nyelv Hetének 1998. március 16–27. központi megnyitójára készült program*) 1999-ben a *Felnőttoktatás helye és szerepe, a közművelődés* címmel rendeztek konferenciát. A nem önkormányzati fenntartású iskolák Dél-Dunántúli Regionális Fórumán az Oktatási Minisztériumot Pálinkás József államtitkár, akadémikus képviselte. (*Küldöttközgyűlés jegyzőkönyve*, 2000. március 25, 2–3.)

A TIT szellemi öttusa-vetélkedője a TIT tevékenységének gyöngyszeme. Kezdeményezésük átfogta és összefogta a hazai és a határon túli középiskolákat. Megvalósítását állandó szervezőcsapat és zsűri támogatta, Kaposvár szellemi életének kiváló képviselői: Zetz József, Bösze Sándor, Kéki Zoltán, Szép Tamás, Géger Melinda, Tóth Anna, Varga Róbert. Az ismeretterjesztés szépségét olyan előadók képviselték, mint Bánffy György, Kányádi Sándor, Iván László, Zombori Ottó, Gergely Jenő. (536/1996. *Felkérő levél Dr. Gergely Jenő professzor részére. Előadásának címe Az ezeréves egyház*)

Kányádi a TIT emlékkönyvében írt verssel kedveskedett a vendéglátónak:

„Játszva magyarul

= =

aki megért

s megértet

egy népet

megéltet”

(*TIT Emlékkönyve*, Kányádi Sándor bejegyzése)

A TIT szinte szétfeszítette a hagyományos ismeretterjesztés kereteit, amikor 1996. októberében Ránki Dezső világhírű zongoraművésszel Schubert-estet szervezett (394/96. *Tájékoztató levél az 1996. október 22-én megrendezésre kerülő Schubert estről*), 1996-ban pedig Rott Pál *Gondolatok életről és halálról* című könyvét adták ki.

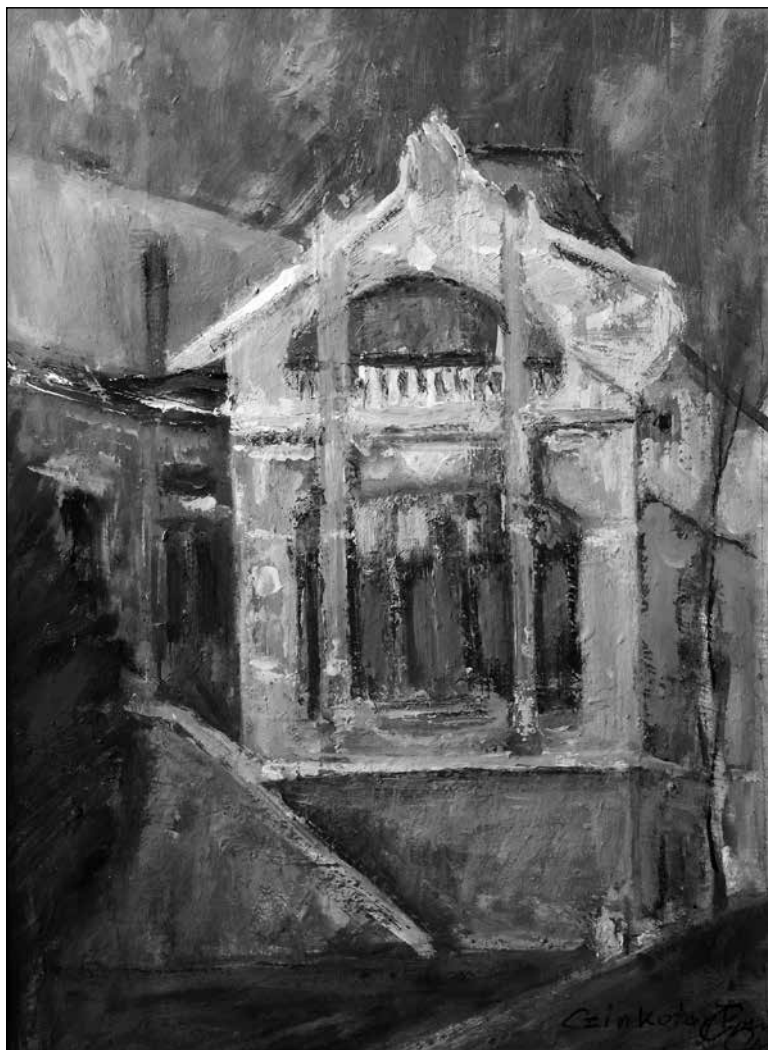
A TIT fennmaradását – gazdasági értelemben – továbbra is a felnőttképzésnek és -oktatásnak köszönhetjük. Ebben meghatározott szerepet játszott a nyelvoktatás. A Somogy Megyei TIT úttörő szerepe vitathatatlan a nyelvoktatás korszerűsítésében, népszerűsítésében. Az egész megyében a TIT által 1990-ben kialakított tanfolyamrendszer terjedt el. A hazai és a nemzetközi nyelvvizsgáztatás területén Somogyban 2001-ig monopolhelyzetbe kerültek, 2000-re a nyelvvizsgákon résztvevők száma meghaladta a 6500 főt. (*Küldöttközgyűlés jegyzőkönyve*, 2000. március 25, 7.)

A munkanélküliségre – ahogy erről már volt szó korábban – gyorsan reagált a szervezet, elsők között kapcsolódott be a munkanélküliek át- és továbbképzésébe. A tanfolyamoknál egyetlen mércévé a képzések piaci eladhatósága vált. A kísérletezés és a megvalósítás folyamatában – az országjárás vezetőitől a gyógynövénygyűjtő

HORVÁTH LÁSZLÓ ÁRPÁD: A MEGÚJULÓ ISMERETTERJESZTÉS SOMOGYBAN

és -feldolgozón át – több tucat szakma képzésére került sor. Kétségkívül, a korszak legnagyobb feltűnést keltő eseménye a diplomataképzés elindítása volt, amelyet diplomás hallgatóknak szerveztek.

Az írásom elején felvetett kérdésre a válaszom így egyértelmű: a TIT az újabbnál újabb újító tevékenységeivel mindig megtalálta helyét és be tudott illeszkedni a megváltozott politikai-társadalmi körülményekbe, ezzel is biztosítva megmaradását és továbbfejlődését a 21. században.

Czinkotay Frigyes: Kaposvári TIT Székház 1.

LŐRINCZ SÁNDOR: MŰLTUNK HITELES BEMUTATÁSÁVAL ERŐSÍTHETŐ AZ ÚJABB GENERÁCIÓK NEMZETTUDATA

Találkozás Szakály Sándor Pro Comitatu Somogy Díjas történésszel

SZAKÁLY SÁNDOR Széchenyi-, Zrínyi Miklós-, Bezerédj- és Prima-díjas történész, a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár főigazgatója, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészlet- és Társadalomtudományi Karának kutatóprofesszora, a Somogy folyóiratot megjelentető Berzsényi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság elnöke vehette át idén Vízkeresztkor a Pro Comitatu Somogy Díjat. A Somogy Vármegyei Közgyűlés legmagasabb elismerését magáénak tudó, törökkoppányi születésű professzort kérdeztük szülőföldjéhez való kötődéséről, olvasmány-, zenei- és színházi élményeiről, a tudományos ismeretterjesztés jelentőségéről, a kultúra, a művészet jellem- és személyiségformáló erejéről, nemzeti imázsformáló szerepéről.

– Cipészdinasztia sarja vagy, első generációs értelmiségi. Fél évszázad távlatából hogy látod, milyen pozitív szellemi hatások, kulturális ingerek érték a valamikori törökkoppányi kissrácot?

– Ha röviden válaszolnék, akkor azt mondanám: ami egy kis faluban érhet. A múlt emlegetése, felidézése természetesen megfogta a gyerekek fantáziáját. A török világról Reindl Rafael esperes mesélt a hittanórák után és néha máskor is. A vasárnaponként két alkalommal is filmet vetítő mozi is csábított. Jókai, Gárdonyi regényéből készült magyar alkotásokat vetítettek, s ezek mellett szovjet partizánfilmeket, valamint olasz és francia filmeket néztünk. Ami jött. Természetesen az iskola is szellemi központként működött. Jó tanáraink voltak, akik nem kötelességből foglalkoztak velünk. Ehhez jött még évente néhány színdarab, amit a falu fiataljai tanultak be valamelyik tanár segítségével. Vándorcirkusz és a Koppányvölgyi Napok minden esztendő augusztusában, amikor lóversenyt rendeztek, s különböző bemutatók zajlottak, illusztris vendégek érkeztek. Néha egy-egy kortárs íróra csodálkoztunk rá, máskor az akkori NDK-ból jött valaki, de olykor egy-két színész is feltűnt. Köztük Benkő Gyula és Bodrogi Gyula, akik a vadakban gazdag törökkoppányi erdőben igyekeztek puszkavégre kapni egy-egy nagyvadat.

– Gondolom, Fekete Istvántól olvastad a *Koppányi aga testamentuma* című regényt. Ezen kívül milyen kötetek sorakoztak könyvespolcodon?

– Természetesen, többször is. A könyvtáram – ha azt egyáltalán annak nevezhetjük – mesekönyvekből, néhány verseskötetből és a Képes történelem-sorozat könyveiből állt össze általános iskolás koromban. Édesanyám a jó bizonyítványért mindig megengedte, hogy könyveket rendeljek, illetve a rokonoktól is azt kaptam egy idő után ajándékba, de a különböző versenyek díjai is többnyire könyvek voltak. Azok közül számos most is a könyvtáramban található. Tudatosan (?) gimnazistaként majd egyetemistaként kezdtem gyűjteni a könyveket, tervszerűen „megépíteni” a könyvtáramat.

– Nyilván, a törökkoppányi könyvtárból is kölcsönöztél...

– A falu kis könyvtárában – melynek beiratkozott olvasója voltam –, néhány száz kötet sorakozott a polcokon. Szinte minden nap betértem a tékába, és vártam, hogy Friedrich Győző bácsi, az egykori Erzsébet gőzmalom tulajdonosa – akkor éppen könyvtáros, rongyszőnyegszövő és nyugdíjasklub-vezető – szóljon: új könyvek érkeztek. Hasonszőrű barátaimmal, Kurdi Andrissal, Novák Csabával, Varga Gabival, Réder Lacival lelkesen mentünk és „oroztuk el” egymás előtt az újdonságokat. Természetesen Cooper, Karl May – a régi kiadásokon May Károly – és Verne Gyula – mert ő sem Jules Verneként szerepelt a címlapon – könyvei szinte a mindennapi olvasmányaink közé tartoztak.

– S később, amikor a kaposvári Munkácsy Gimibe jártál, ahol gyakran vett körbe lánykoszorú, mit olvastál a kötelezőkön kívül?

– Szépirodalmat is, de főleg történelmi témájú könyveket. Karsai Elek népszerű könyveit forgattam, de gimnazistaként olvastam Nemeskürty István *Requiem egy hadseregért* címen megjelent könyvét, még az első kiadásban. Gimnáziumi magyartanárnom – Kopár Olgi néni – hívta fel a figyelmünket Nyíró József, Erich Maria Remarque-ra és még sok más, „nem kötelező olvasmány” szerzőjére. Természetesen nem maradhatott ki Gabriel Garcia Marquez sem, de lelkes olvasója voltam Rejtő Jenőnek (P. Howard) és elolvastam, Göre Gábor bíró uram történeteit is Gárdonyi Gézáról, a mivesebb munkái mellett, de gimnazistaként olvastam Solohov *Csendes Donját* is.

– No és arról se feledkezzünk meg, hogy akkor élte fénykorát a kaposvári Csiky Gergely Színház. Milyen darabok égtek bele az emlékezetedbe?

– Megvallom, nem sok minden jön elő az emlékezetemből, de például a *Kurácsi mama* igen. Havonta jártam a színház bérletes előadásaira. A szüleim – édesanyám falusi varrónő, édesapám falusi suszter – nem voltak tehetős emberek, de a színházbérletet a jobb helyekre vehettem meg. A kaposvári Csiky Gergely Színház naggyá válása a gimnazista éveim vége felé kezdődött. A színészek közül még számosan élnek az emlékezetemben: többek között Reviczky Gábor, Koltai Róbert, Pogány Judit, Molnár Piroska, Csákányi Eszter, Kiss Jenő, Réti Erika, Csorba András, Kun Vilmos, Olsavszky Éva, Helyey László...

– Azt tartják: a jó zene mellékhatás nélküli, legális tudatmódosító szer. Fialkorodban mi számított jó zenének? Milyen együttesekért rajongtál?

– Nem voltam és nem vagyok zeneértő, és azt sem mondhatom, hogy „kifinomult ízlésem” lenne. Az orgonazene – talán a törökkoppányi Alexandria Szent Katalin római katolikus templomban nyolcesztendei ministrálásnak köszönhetően – kö-

zel áll hozzám. Az akkori időknek megfelelően én is hallgattam az Omegát, az Illést és a Metrot. Utóbbi volt az én kedvencem, de Beatlest, Rolling Stonest, Jethro Tullt, Bee Geest, Simon and Garfunkelt is hallgattam. Láthatóan elég „vegyes felvágott” a kép... Egyébként gimnazistaként nyaranta megfordulhattam Fonyódon, és az ott élő, két esztendeig gimnazista osztálytársammal és barátommal, Bosnyák Tamással az itt fellépő együttesek, énekesek koncertjeire is „belopódtunk”. Máig emlékszem az Illésre, Kovács Kati, Koncz Zsuzsa fergeteges koncertjeire...

– Amikor Balatonföldváron pincéreskedtél, akkor is jutott idő csápolni egy-egy koncerten?

– Soha nem voltam csápoló. Természetesen a balatonföldvári koncertek hangja is eljutott hozzám, mivel 11 órától 22 óráig a Parti – a tulajdonosról, Pintér Csabáról később csak Pintérnek nevezett – Vendéglőben voltam fizető pincér, avagy főpincér. A balatonföldvári szabadtéri színpadról a szél elhozta a zene hangját. A „felszolgálói szakma” elsajátítását egyébként a kőröshegyi Flekken csárdában kezdtem el 1979-ben. 1992-ig nyaranta ez lett az elfoglaltságom, 1981-et leszámítva. Egy fiatal, kezdő történész egy évi fizetését kerestem meg egy nyári szezonban a szabadságom alatt. A vendéglő nyitása előtti reggeli órákban még a jó öreg Rheinmetall írógépen – amelyet 1978-ban vettem 100 forintért –, számos kisebb cikket is megírtam. A vendéglő tulajdonosa szerette volna, ha ott hagyom – legalábbis a május-szeptemberi időszakra – a történelmi szakmát és üzletvezető leszek nála. A rosszabbul fizető megoldást választottam.

– A gyerek- és kamaszkori hatások, az irodalom és a művészet nyújtotta élmények örökre fogó tintaként íródnak bele az ember életébe, személyiségébe. Még akkor is, ha nem üzletvezető lesz valaki a Balatonnál, hanem történész, ki a kutatásnak szenteli az életét. Téged mivel gazdagított ez a temérdek élmény? Érzékenyebb lettél?

– Talán megértőbb. Megértem a mások gondolatait, tudomásul veszem azokat, de nem adom fel a sajátomat. Ha véleményeket ütköztethetünk – és szinte valamennyiünk élete erről is szól – az jó. Az pedig tisztességes hozzáállás, ha meggyőzőnek bennünket érvekkkel, akkor meghajolunk a másik előtt. Azt is el kell mondanom, hogy a pincérkedés, illetve a korábbi zöldségeskedés – 1974, 1975 és 1976 nyarán a balatonföldvári Keleti strandon kerestem meg a vajaskenyérre valót – sok tapasztalatot és emberismeretet adott a számomra. Mindenféle népekkel – magyarokkal, olaszokkal, németekkel, osztrákokkal, hollandokkal, belgákkal, már amennyiben vannak belgák, oroszokkal, svájciakkal – kerültem kapcsolatba. Türelem, megértés, odafigyelés... Úgy vélem ezek a tulajdonságok ma is megvannak bennem.

– Tanítasz egyetemen, látod a hallgatók felkészültségét, tisztában vagy értékeikkel. Mit tapasztalsz: ma még sikk, ha valakinek kiemelkedő az általános vagy a szakmai műveltsége? A fiatalok nem tartják strébernek a másikat, ha az kedveli a tárgyat és rajongásig szereti azt a területet, ahol kiteljesedésre vágynak?

– Lehet, hogy megrónak ezért, de sajnos azt tapasztalom, hogy napjaink egyetemi hallgatóinak a többsége úgy negyven-ötven évvel ezelőtt az érettségi vizsgáig sem jutott volna el. Azt nem tapasztaltam, hogy aki tanul és teljesít, azt strébernek

tekintenék, mert alig akadnak stréberek. Ezen szónak a jelentése jó példát adót kellene, hogy jelentse mindazok számára, akik teljesítménnyel és nem kapcsolati tőkével, háborgással és hóbörgéssel szeretnének bármit is elérni. Megalapozott tudás nélkül nincs teljesítmény. Az élet nagy tanítómester, és aki erre már akkor jön rá, amikor..., az csak sajnálhatja az elvesztegetett éveket. Egykoron a könyvtárak tele voltak egyetemi hallgatókkal. Ma az egyetemek köré települt kávézók, pubok – mert angolul illik mindennek megadni a nevét – fogadják be az órákra járást feleslegesnek tartókat. Lehet, hogy szomorú az általam festett kép, és nem vonatkozik a műszaki, orvos- és természettudományi képzésekre, de a bölcsész és társadalomtudományi karokon inkább az általam elmondottak dívnek.

– S miként erősíthető, erősíthető-e az újabb és újabb nemzedékek nemzet-tudata?

– Múltunk hiteles bemutatásával. Példát adó eleink tetteinek közreadásával, életútjuk felvázolásával, értékelésével, nemzeti ünnepeink méltó módon – a napi politikai vitákat mellőző – megünneplésével. Mindezekhez a film, a zene és az irodalom is nagy segítséget adhat(na). Hány és hány nemzet, ország irigyelheti a mi több mint ezeregyszáz esztendő Kárpát-medencei létünket?! Történelmünket, amit viszont annak minden dicséretes és kritikával illehető részével vállalunk kell. A múltunk egésze a miénk; akár tetszik, akár nem.

– A tudományos ismeretterjesztés jelentőségéről ismerem véleményedet, mivel te magad is úgy írsz, úgy adsz elő, hogy heterogén hallgatóságodat is képes vagy lekötni. Ráadásul a közelmúltban a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat elnökének választottak. Az apró vármegyei sejteket miként lehetne feléleszteni, hiszen érzékeljük: ez a társulat már nem az, mint ami például 30–40 éve volt. Nincs szükség az e formában eljutó ismeretekre vagy nem népszerű a tudásátadás ilyen valóság módja? Netán mindent megold a számítógép, vagy oly nagy a közöny a tudományos ismeretterjesztés iránt?

– Természetesen nagyon fontos lenne, hogy a tudományos ismeretterjesztés a valamikori szinten és igénnyel működjön. Felkészült előadók ma is vannak. Az emberek egy része azonban úgy véli, hogy az internet segítségével már mindent tud, minek még előadásokat meghallgatni, filmeket megnézni. Pedig a tudás és az ismeret nem azonosak. Egy-egy megoldandó probléma esetén nem biztos, hogy a mindig kéznél lévő okostelefon segíthet. Egyébként, mint mindenhez, a tudományos ismeretterjesztés hatásosabbá tételéhez is pénzre lenne szükség. Nem túl nagy összegekre, de anélkül nehezen megy. A TIT évente kb. 20 millió forintos támogatásban részesül és a programokhoz, működéshez, hetilapjainak, folyóiratának a megjelentetéséhez pályázatok segítségével kell „megszerezni” a pénzt. A jól működő tudományos ismeretterjesztés sokat adhatna az ország lakóinak és a TIT számos olyan feladatot vállalhatna magára, amely most az állam által ellátott feladatok közé sorol.

– Meglehetősen polarizálódott s elgépiesedett világunkban egyre kevesebb az őszinte találkozás, a szívből jövő öröm, ami statisztikai adatokkal nem mérhető. Nem beszélve arról, hogy diabolikus korban élünk, ahol az érdek nélküli kapcsola-

tok, a tartós barátságok fogódzót jelenthetnének. Hogy látod: szükség van egyáltalán a nagy találkozásokra? Vagy pótolható minden a technikával, ami Hamvas Béla szerint a lét protézise?

– Szerintem emberi kapcsolatok, őszinte baráti közösségek nélkül értelmetlenné válik a világunk. Magam úgy vélem, az általad említett „nagy találkozások” elengedhetetlenek. Egy-egy „nagy találkozás” életutakat jelölhet ki, a személyes kapcsolat semmivel nem váltható ki. Ideig-óráig lehet ezt-azt tenni, magányosan próbálkozni, de szerintem egyedül nem megy.

– Különbféle érdekek keresztüzében Európa-szerte érzékelhető a progresszív erők jelenléte a nemzeti kultúra és a művészet ellen, pedig ezek is meghatározó tényezők az országimázs-építésben. Mivel őrizhetjük meg, s menthetjük át tudásunkat, tartásunkat, nemzeti örökségünket a jövő évszázadokra? A történész professzor mit prognosztizál, lesz egyáltalán jövő évszázad? Vagy erről inkább egy futurológust kérdezzek?

– Eddigi életemben mindig optimista voltam. A legnehezebb élethelyzetekben is. Lesz jövő évszázad, de sajnos azt magam biztosan nem érem meg. Talán még egy-két évtized adatik meg nekem a földi létből. Egyébként a jövő – nyilván eleink is így látták –, a mi kezünkben van. Nem szabad azt kiengedni a kezünkéből. De nem szabad kiengedni a kezünkéből a nemzeti múltunkat, művészetünket, nyelvünket sem. Ha ezekről bármilyen szíréhangok csábításának engedve bármit is elengednénk, akkor előbb-utóbb a kihalt népek, nemzetek sorát gyarapítanánk. Nem örülnék neki. S ha nem örülne neki a mintegy 13–14 millióra tehető magyarság szinte valamennyi tagja, akkor megmaradunk.

– Tekintélyes könyvtár van. Mi a terved a több ezer kötettel?

– Nem a hivalkodás mondatja velem, a könyvtáram mintegy tízezer kötetből áll. Főleg történelmi munkák, de szép számmal lexikonok, kézikönyvek, szótárak és különböző adattárak a 19–20. századból. Nem kevés értékkel bírnak, de nem is az antikvárium érték a lényeg, hanem a bennük összegyűjtött ismeret, ami tudásá változhat, ha azokat használjuk. András és Zoltán fiaimnak más az érdeklődési köre. Az egész könyvtárra – úgy tűnik most – nem tartanának igényt, de ők sem szeretnék, ha ebek harmincadjára jutna. Valakinek át kellene adni. Törökkoppány? Balatonföldvár? Kaposvári Munkácsy Mihály Gimnázium? Eötvös József Collegium? VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár? Szívem szerint a szülőfalumnak ajándékoznám, de úgy vélem, ezzel olyan terhet tennék az alig több mint 400 fős közösség jelképes vállaira, amivel nem biztos, hogy megbirkóznának. Ki építene fel egy könyvtárépületet, lenne-e könyvtáros és ki állná a fenntartás költségeit? Most úgy vélem, hogy a VERITAS lehetne a „kedvezményezett”, de ha a felsorolt települések, intézmények közül valamelyik jelentkezne...

– A vármegye pazar fogadást adott az ünnepi közgyűlés résztvevőinek a Dorottya Hotel dísztermében. Innen fiaddal és feleségeddel, Évával szülőfaludba indultatok – melynek Balatonföldvárhoz hasonlóan díszpolgára vagy –, hogy bemutasd

Múltunkról a mából című, legújabb kötetedet. Feleségeddel hogy ünnepeltétek meg a Pro Comitatu Somogy Díjat?

– Örültem a díjnak, ezzel nyilván mindenki így lenne. Külön örömet jelentett, hogy a szülőföld talált méltónak az elismerésre. Évával és a két fiammal együtt vetünk részt a kaposvári Vármegyeházán rendezett ünnepi közgyűlésen. A Dorottya Hotelban elfogyasztott ebéd után indultunk Törökkoppányba. Ott a Hangya Házban zajlott a könyvbemutató, ami egyben számos régi baráttal, ismerőssel való találkozást és beszélgetést is jelentett. Zamárdiban a jó konyhájú Paprika csárdában „vacsoráltuk meg a díjat”, a Kapolypusztán található kedvenc kisvendéglőnk, a Puli ugyanis még nem nyitott ki január 6-án. Jó volt együtt lennünk így, négyesben. Ritka alkalom.

Tenni a jót és lobbizni a jóért

2024. január 6-án a kaposvári Vármegyeházán az alábbi laudáció hangzott el: Szakály Sándor Széchenyi-díjas történész, az MTA doktora, a Károli Gáspár Református Egyetem egyetemi tanára, a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság elnökhelyettese, a Berzsényi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság elnöke, a Duna Televízió egykori alelnöke. – Csak néhány beosztás és megbízatás azon hittel-lélekkel végzett feladatokból, amely az 1955-ös születésű, törökkoppányi gyökereire oly büszke történészprofesszor tevékeny életútjának része.

A 20–21. század legkiválóbb kutatóinak egyike mindig meghatározónak tartotta somogyi származását, s a fővárosba kerülvén is kiemelt figyelmet fordított arra, hogy ápolja kapcsolatait akár egykori alma matere, a Munkácsy Mihály Gimnázium tanári karával, diákságával, akár a TIT vármegyei szervezetével, ahol rendszeres előadó, akár a vármegye és a vármegyeszékhely notabilitásaival. Számos közéleti megbízatását arra használja, hogy lobbizzon a jóért, miközben amolyan „szent megszállottsággal” határon innen és túl a legkülönbözőbb korosztályok előtt beszélve, hinti a tudomány magvait, s teszi mindezt missziós céllal. Közérthetően s igényesen, a tudományos ismeretterjesztés szándékával, sokak közelébe hozva a legújabb kutatási eredményeket, premier planba állítva hazánk történelmét, kiemelkedő személyiségeit. Ezáltal is pallérozva egy nép intellektusát, felnyitva szemét a hazaszeretetre, ébresztgetve és erősítve a szocializmus évtizedei alatt előre megfontolt szándékkal, mesterségesen elaltatott nemzettudatát.

A rangos díjak és kitüntetések tucatjaival elismert, jelentős alapítványok kuratóriumi tagjának felkért, s más szervezetek vezetésébe választott, könyvek sorát jegyző történészprofesszor – aki gyakori meghívottja televíziós beszélgetéseknek –, fő kutatási területe a magyar sporttörténeten túl Magyarország szerepe a második világháborúban, az 1919–1945 közötti magyar királyi csendőrség, a magyar katonai felső vezetés, valamint a magyar katonai nevelés és tisztképzés 1868–1945 között.

A professzor urat a Somogy vármegyei önkormányzat rendezvényein is számos alkalommal előadóként köszönhetjük, több esetben rajta keresztül sikerült minisztériumi forrást találni egy-egy, a vármegye imázsát erősítő könyv megjelenteté-

séhez. A Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság elnökeként pedig többek között azon fáradozik, hogy további forrást találjon a *Somogy* folyóirat kiadásához; az országban egyedüli olyan periodika folyamatos megjelentetéséhez, amely a vármegye nevét viseli címében.

Professzor úr mindenütt büszkén és lelkesen beszél szülőföldjéről, s nemcsak beszél, hanem évtizedek óta tesz is érte. Egy ideje kétlaki életet él; a hétvégék többségét is Balatonföldváron tölti feleségével. Azt tervezi, nyugdíjas éveit itt, Somogyban, fiatakorának kedves településén éli majd. Abban a városban, amelynek képviselő-testülete – Törökkoppányhoz hasonlóan –, díszpolgárának választotta.

Szakály Sándor a *Somogyból indultak* című, a vármegyei önkormányzat által kiadott interjúkötetben is nyomatékosítja: „Nem árt, ha a történelem bizonyos korszakait újrakutatják, újragondolják, hiszen a história soha nem egy lezárt korszakot jelent.” De azt is fontosnak tartja kiemelni: „Az én értékrendem szerint az úriember nem jobb- és baloldali kategória: az úriember, az úriember.”

Díjátadás

Sinka István (1897–1969), a Nagyszalontáról elszármazott Fekete Bojtár (itt jegyzem meg, hogy Kisrábén a gányós leányok, azaz a dohánykertészek nevezték el a barna arcú, feketébe öltözött Sinkát Fekete Bojtárnak), balladák, látomásos versek és dalok szerzője 1949 nyarán kiszorult a szellemi életből, hallgatásra kényszerítette az új önkényuralom, a kommunista hatalom. Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején (rövid időre) térhetett vissza az irodalmi életbe, verseivel köszöntötte a felkelt népet, a hősiesen harcoló magyar ifjúságot (*Üdv néked ifjúság, Százezer udvar, Ellopott szivárvány*), de valódi, közel teljes körű visszatérésére és munkásságának tudományos megítélésére jó két évtizeddel halála után kerülhetett sor.

1990. március 15-én a távozófélben lévő szocialista kormány, élén Németh Miklós miniszterelnökkel, megkésett kitüntetéssel, posztumusz Kossuth-díjjal ismerte el az igaztalanul meghurcolt népi költő irodalmi munkásságának értékeit. Összegyűjtött verseit 1993-ban, a New Yorkból hazatérő Püski Sándor *Nagy útról hazatérve* címen adta ki. Hamar felmerült azonban – nemegyszer nem feltétlenül jóindulattal – a kérdés, vajon miért csak összegyűjtött, miért nem az összes verse jelent meg a kötetben? Miért maradt ki belőle a *Denevérek honfoglalása* és egy-két kényesebb hagyatéki ciklus?

A költő legjelentősebb prózai művét, a *Fekete Bojtár vallomásai* új kiadását sokan vártuk. Tornai József költő a nehezen beszerezhető, ritka memoárt ifjúsági kiadás formájában szerette volna megmenteni a magyar irodalom számára. Végül is valami hasonló történt. A *Fekete Bojtár vallomásai* még a rendszerváltás előtt, 1987-ben meg is jelent New Yorkban Püski Sándor kiadója gondozásában, majd 1989-ben Debrecenben a Püski és a Csokonai Kiadó közös vállalkozásában.

Mindez kedvező fordulatnak ígérkezett, de nem hozott igazi megoldást. A népi írók kiadója jó szándékkal, egy hibásan értelmezett felekezeti béke megőrzése érdekében nemcsak bekezdéseket, de teljes oldalakat hagyott ki az említett két új kiadásból. Az irodalomtörténészek és eszmetörténészek jelentős része szakmai, filológiai és hitelességi szempontokat figyelembe véve ragaszkodott volna a csonkítatlan szöveghez, ha megkérdezik. Ezt az álláspontot később a leghatározottabban Gyurgyák János képviselte *A zsidókérdés Magyarországon* című, tudományos igényű könyvében (Osiris Kiadó, Budapest, 2001). Úgy találta, hogy a fűnyírólév alkalmazása alkalmatlanná teszi a könyvet a kutatásra.

Az eredeti, teljes és hiteles mű a második világháború éveiben jelent meg Püski Sándor Magyar Élet Kiadójánál, két kötetben. Az első 1942-ben került terjesztésre, a második 1944-ben, a Magyar Irodalompartoló Társaság támogatásával jutott el a könyvesboltokba. Ez a támogatás a szerzői tiszteletdíjra vonatkozott. A második kötetet csömöri házában írta meg a költő, amit az említett magyar közösségi hátterű társaság vásárolt meg számára.

Az önéletírás megfogalmazásának gondolata már évekkel korábban megérintette Sinkát. 1937-ben *Emlékek* címen jelent meg egy részlet a *Népszava* naptárában a későbbi vallomásos könyvből. Az önéletrajzi regény vagy társadalomrajz több fejezete Maróthy-Meisler Károly lapjában, a *Pesti Ujság*ban jelent meg – 1939 júliusától

az esztendő decemberéig –, húsz folytatásban. Az itt közreadott részközlésekből hat nem került be végül a könyv alakban megjelent *Fekete Bojtár vallomásaiba*. Hasonló fejezeteket közölt a *Magyar Ujság* az 1940-es évfolyamának második félévében. Az utóbbiban nem találtam eddig ismeretlen, forrásértékű írást.

Az autográf *Fekete Bojtár vallomásai* egyébként megvan, a Széchényi Könyvtár kéziratárában, a Sinka-hagyatékban, a 132-es fondban ma is megtalálható. A nyomtatott változatnál néhány bekezdéssel és egy novellányi történettel bővebb. A történet rövid összefoglalása: az első fehérnépet, akihez vonzódott Sinka, a pásztorfiú, Berek Esztinek hívták. Kilenc éves lehetett, a fiú sem volt sokkal több. Együtt jártak le a Köles-ér partjára. A Fekete Bojtárnak szilárd elhatározása volt, ha felserdül, feleségül veszi Berek Esztit. Ezt szemrebbenés nélkül közölte is a lánnyal, aki beleegyezett. Innentől kezdve együtt ették a menyasszonyjelölt finom, édes szilváját. Eszti azonban szeptember 1-jén iskolás lett. Ott összeismerkedett egy Balog nevű fiúval, és elpártolt Sinkától. Ettől kezdve minden szilváját és almáját Baloggal osztotta meg. A teljes, novella terjedelmű történet leírása erősen közelít az obszcenitáshoz.

Ha a *Fekete Bojtár vallomásaiból* új kiadás készül egyszer, az nyilvánvalóan elsősorban a kéziratot változtatja, valamint az 1942-es és az 1944-es teljes változatra épülhet. A szövegváltozatok kérdése azonban még bonyolultabb.

Sinka István 1945-ben a *Független Kisgazdapárt* ifjúsági lapjában, a *Független Ifjúságban* további három részletet jelentetett meg a *Fekete Bojtár vallomásai* kiegészítéseképpen. Olyanokat, amelyek nem voltak benne az 1942-es és 1944-es alapkiadásban sem. A részközlésekből, kiegészítésekből hangos polémia kerekedett.

Gábor Andor a két kötetet nem ismerve, éles kritikával támadta meg a népi költőt és művét. A nemtelen támadásra előbb Kelemen Sándor, a Parasztszövetség közművelődési osztályának vezetője, majd az újabb magyarellenes kirohanásra Hamza András, a *Független Ifjúság* főszerkesztője válaszolt. Gábor Andor, akit Kassák Lajosnak az *Egy ember élete* című könyvéből talán túlságosan is jól ismerünk, a vita során elejtette, hogy valójában nem olvasta Sinka könyveit, így önéletrajzi vallomásait sem. Hamza András vitára hívta ki a kommunista politikusokat: Gábor Andort, Gergely Sándort, Horváth Zoltánt és Lukács Györgyöt. Felajánlotta nekik – a levegőbe beszélés, frázispufoztatás elkerülése céljából –, hogy elküldi hivatali címükre Sinka István és a népi írók könyveit. A tisztázó szándékkal tervezett vita azonban végül elmaradt, de a négy elvtárs gondoskodott arról, hogy a *Fekete Bojtár vallomásai* első kötete rákerüljön az index harmadik listájára (*Fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus [könyvek és] sajtótermékek jegyzéke*, 1946).

A *Fekete Bojtár vallomásai* első kötetét a Budai Várnegyedben, Lőrincz Ernő antikváriumában (Országház utca 8.) szereztem meg. Lőrincz Ernő alapos filozófiai műveltséggel rendelkezett, Fülep Lajos és Sinka István hűséges olvasója volt. A Magyar Testvéri Közösség nemzetközpontú gondolkodásmódját megőrzendő értéknek tartotta, hiszen maga is tagja volt a titkos társaságnak.

Az illetékesek az önéletrajzi regény második kötetének viszont megkegyelmeztek. Így történhetett meg, hogy Lajos Ferenc festőművész, aki valamikor régen

könyvterjesztő is volt, a hetvenes évek végén ipari mennyiségű *Fekete Bojtár vallomásai* második kötetet vitt be a népi elkötelezettségű Fehér Alajos antikváriumába. Ez a bolt a Bajcsy-Zsilinszky út–Andrássy út sarkán működött. Így a kérdéses Sinka-önéleletírás és társadalomrajz (fele) diszkréten bár, de terjesztésre került. Magam is vettem belőle.

A kallódó ritka könyv két kötetének lassú hazatalálását a részletközlések is segítették. Így az 1973-ban közreadott *Veres Péter koszorúja* című kortárs írásokból, önvallomásokból összeállított antológia, amelyben Sinka István önéletrajzából egy részletet olvashatunk Veres Péter és Sinka irodalmi találkozásáról. 1981-ben jelent meg a *Vésztőről indult* című antológia Miklya Jenő szerkesztésében, vagy negyven oldal szemelvénnel a *Fekete Bojtár vallomásaiból*.

A népi irodalom jobbszárnyával kapcsolatos köntörfalazásnak, mellébeszülésnek Gyurgyák János vetett véget, amikor megírta *A zsidókérdés Magyarországon* című művét. Ráirányította a figyelmet arra a nyilvánvaló filológiai követelményre, hogy a gyűjteményes versesköteteknek, az összes verseknek valóban teljesnek kell lenniük, hiánytalanul tartalmazva az adott szerző minden költeményét. Kifejtette, hogy hamisításnak számít az úgynevezett „kényes”, antiszemita vagy a fajelmélettől megszédült költemények (Erdélyi József: *Solymosi Eszter vére*, Sinka István: *Denevérek honfoglalása*) kihagyása, eltüntetése az életműből. A teljesség igénye és követelménye természetesen a prózai írásokra is vonatkozik (*Fekete Bojtár vallomásai*). Meglátása szerint „Sinka István zsidószemléletét talán legpontosabban szociális felháborodottságból származó érzelmi antiszemitizmusnak lehetne nevezni. Vallomásaiból pontosan rekonstruálható ez a gondolkodásmód, Sinka ugyanis pontosan leírta, amit a zsidó bérlők esetében tapasztalt. A »megnyomorítottak és megszorítottak« többsége számára ők ugyanis ugyanolyan urak voltak, mint akitől földet béreltek, csak azoknál sokkal-sokkal »idegenebbek«”.

Úgy látom, Sinka István szemlélete a bihari és a békési társadalom szerkezetéből, összetételéből következik. Ha a pásztorok történetesen a Dunántúlon, egyházi birtokon szolgált volna, minden bizonnyal egy csipetnyi antiklerikalizmus színezte volna világszemléletét. Ezzel szemben Sinka rosszkor volt rossz helyen: »Ne szólj szám, nem fáj fejem«.”

✱

Sinka István az elemi négy osztályát szülővárosában, Nagyszalontán végezte. Az iskolakezdés keserű történetét – más és más hangsúllyal – önéletrajzi vallomásaiban és a *Mezítláb az utolsó padban* című publicisztikájában is megírta. Saját kiszolgáltatottságát, az elemiben elszenvedett megaláztatását a mezítlábások és a cipősök szembenállását felidézve fogalmazta meg.

A szegényparaszt gyermekek többsége – köztük a szilajpásztor felmenőire büszke Sinka – ugyanis mezítláb járt iskolába. A módosabb gazdák fiai és az iparosok gyermekei viszont cipőt hordtak. Előnyt élveztek az iskolában is a kedvezőbb társadalmi helyzetükből következően: ők az első padban foglalhattak helyet, míg a

mezítlásosok önfegyelmel, szorgalommal, kiemelkedő tanulmányi eredménnyel küzdhatték fel magukat az utolsó padból az első közelébe, vagy kivételes esetben az elsőbe. Az anyák esetében is megvolt ez a kaszt szerinti elkülönülés. A hegyes kontyú iparosasszonyok cipőben, míg a lapos kontyú parasztasszonyok papucsban jártak.

A kis Sinka eminens tanuló lett. Szépen gyarapodott szellemiekben, és gyengébb képességű társainak korrepetálással segítette az előmenetelét. Az elemi elvégezve középiskolába kíváncszott, de a szegénység, a nyomor ezt nem engedte meg. Megcsúfolt szép tervéből annyi maradt, hogy a szalontai főgimnázium építéséhez hordhatta a téglát. De sokat olvasott, remélte, hogy bojtárként önképzéssel is szerezhet megalapozott műveltséget, így majdan felveheti a versenyt a cipősökkel. Sőt, talán le is győzheti őket. A Szórádi tanyán a kocsiszínben egy láda gazdátlanul hagyott könyvet talált, lezáratlanul. Az így zsákmányolt antikvár kiadványokból kezdte a tudást megszerezni. A kalendáriumoktól a ponyvaregényeken át a szépirodalomig ívelt ez a nem remélt, sokszínű kínálat.

A másik szerencsés segítség Zsuzsa nénitől érkezett, aki vasárnaponként Hartárfokról a nagyszalontai kaszinóba járt dolgozni. Innen, a városi polgárság könyvtárából kölcsönzött aztán irodalmi műveket a tizenhat éves beteg leánya számára. Mivel Sinka István jó viszonyt ápolt a „könyvmoly” lánnyal és családjával, így a kölcsönkönyveket ő is elolvashatta, igaz, Zsuzsa néni azért ügyelt rá, hogy az örökös olvasás révülete ne menjen a pásztorfiú munkájának rovására. Így ismerték meg a lánnyal Csehov, Tolsztoj, Puskin egy-egy művét, Milton *Elveszett paradicsomát*, Linnankoski regényét, a *Dal a tűzpiros virágról*t, továbbá olvastak még Mikszáthtól, Vas Gerebentől és tanulmányozták a finnek népi eposzát, a *Kalevalát* is.

Sinka István – ellentétben a népi baloldal materialistáival – hívő költő volt. A gyermekkorában édesanyjától kapott, mindig a szüre ujjában hordott, sokat forgatott *Biblia* meghatározta egész gondolkodásmódját, világképét. Egyik gazdájától, Lesi Tódortól tanulta meg, hogy miként imádkozzon. Ebből a sajátos rítusból mintha felsejlenének a nyugati kereszténység felvétele előtti ősvallás egyes elemei, mindenekelőtt az első verseskötetében is megénekelte például a napkultuszt: „[...] az öreg Lesi megtanított másra is: reggel, amikor felkeltünk s már feljött a nap, meg kellett nekem is mosakodnom s vele együtt kelet felé fordulva imádkoznom. Rongyos nadrágban, az apám rossz szűriben, mezítláb.” Vallomásaiban megírta, hogy Krisztus tanításaitól indítatva szerette volna felkeresni és megismerni a bibliai tájakat, a Szentföldet: „Valami érthetetlen vágy élt bennem, hogy én egyszer elmegyek a Jordán-folyóhoz, oda, ahol Jézus élt. Úgy gondoltam, ha már őt is annyit gúnyolták, üldözték, szidalmazták, hát – hasonló a sorsa az enyémhez. Be szerettem volna járni azokat a helyeket, ahol valaha megfordult. Izgatott nagyon az ismeretlen messzeség, de talán még jobban a vándorok egyetlen kincse, a szabadság.”

Nem Féja Géza és Kovács Imre lázító szociográfiáiból szerzett tudomást a valási szekták terjedéséről, hanem a népeletben találkozott a jelenséggel. Oláh-Homrogon, gazdája rokonságában ismert meg egy hívő özvegyasszonyt, a szombatos szekta tagját. „Nemcsak úgy beszélt Jézusról ez az egyszerű parasztasszony, mint ahogy az

iskolában tanította nekem pár okos tanítóm, hanem egészen másképpen. Úgy, mint emberről. A harcos és bátor Krisztust ismertette, akit ha ma élne, nemcsak a zsidók, hanem bizonyos keresztyének is megfeszítenének, mert nem bírnák el, s nem tűrnék az igazságait.” Ez a beszélgetés múlhatatlan nyomokat hagyott Sinkában, akár csak meghatározóan fontos olvasmányai: „Azóta sokszor gondolok arra az egyszerű, szentéletű parasztasszonyra. Azt hiszem, a vele való találkozásom épp olyan élményem volt, mint a Petőfi-kötet, vagy mint a Tolsztoj-könyv. Vagy talán még nagyobb. Az előszóban zsongó emberszeretetnél nincs hatalmasabb a világon, kivált, ha az ember tizenöt éves és akkorára annyiszor éhezett és annyi méltatlan ütést és pofont kapott, mint én.”

A századfordulón a magyar nagybirtokokon rendszerint az úr és a birtokán munkálkodó mezőgazdasági munkás, parasztember nézett szembe egymással. A bihari és a békési társadalomszerkezet azonban más volt, itt belépett melléjük egy harmadik személy: a bérlő. Amikor Sinka vallomásait olvassuk, keserű panaszait, lázadó sorait mérlegeljük, nem tekinthetünk el az elemiben elsajátított számtani alapismeretektől sem: hiszen errefelé nem az uraság és a mezőgazdasági munkás között oszlott meg a termés, hanem belépett a képletbe egy harmadik személy a bérlő, így három személy között oszlottak meg a megtermelt javak, és nyilvánvalóan még kevesebb jutott a gürcölő parasztembernek. A bérlők közt pedig szép számmal voltak zsidó emberek, igaz, magyarok is, és talán még német származásúak is. A költő életrajzi vallomásai tükrében ugyanolyan keményen, határozottan és tényszerűen szól a vérségileg színmagyar kisbérlőkről és basaparasztokról, mint a zsidó bérlőkről.

Sinka István gyermekként közel két évet szolgált Kereki Gáspárnál és feleségénél, Ágnes asszonynál. Kereki kisbérlőként mindenáron és gyorsan akart meggazdagodni. A nála szolgáló Sinka-gyerekekkel igen kegyetlenül bánt: keveset alhatott, enni egy nap kétszer kapott, gazdája vasvillával erősítette a munkafegyelmet. Jól hátba verte, ha véletlenül kiborult a frissen fejt tej. Máskor az utána hajított vasvilla telibe talált, és beleállt a fiú lábába. De a goromba gazda nem kímélte a pulikutját sem, alaposan megverte sokszor. A megsérült gyermek és az elpáholt kutya pedig egymást gyógyígtatta. Ágnes néni is kitett magáért: a bojtárgyerek haját tépte, a gazda pedig minden erejét latba vetve ütötte-verte, ha valamiben hibát találtak. Amúgy Kereki nem az iskolában, hanem már felnőtt korában, a maga esze után tanult meg írni és olvasni. Egy alkalommal ügyes-bajos dolgait intézendő szekerre ült, és egy jó hétre távol maradt hitese feleségétől és otthonától. Ágnes asszony az egyedülletben elfoglaltságot, egy szeretőt választott magának a fiatal, energikus Tímár Sándor személyében. A tanyasi Don Juan pedig meg akarta vásárolni a szem- és fültanú bojtárgyerek hallgatását, így egy zsenge „fosos” bárányt adott neki, más alkalommal pedig egy viseltes, zsíros kalapot ajándékozott Sinkának. A bárányt Kereki persze nem tűrte sokáig, parancsba adta, hogy mielőbb el kell távolítani a tanyáról.

Ekkortájt egy vándor asztalossegéd járta a vidéket, és honismereti kószálása közepette összetalálkozott a juhait legeltető pásztorfiúval. Hamar összebarátkoztak, bár a kölcsönös bemutatkozás elmaradt. A pusztai vendég táskájából egy Petőfi-kötet

került elő, amiből felolvasott. Sinkát elbűvölték a versek (például a *Legenda*). Mindenáron meg szeretne volna szerezni Petőfi költeményeit. Végül megkapta a zsenge bárány ellenében – ez avatta szimbolikusan költővé, hiszen talán éppen Petőfi verseitől indítatva fogadta meg magában, hogy maga is költő lesz. Ezt környezete, a szegényparaszti világ és a páasztortársadalom természetesen értetlenül fogadta és ellenezte, el nem tudták elképzelni, hogy egy bojtárból valaha költő lehessen. „Ahhoz előbb úrnak kellene lenni” – mondták, kinevették, megcsúfolták. Még a gondolatát is elhessegették, hogy magasabbra törhet, mint ahová ők valaha is elérhettek.

Vajon lehet-e köze a *Gellért-legendának* (a *Nagylegendáról* van szó) a *Fekete Bojtár vallomásai* egyik részletéhez, kis túlzással azt mondhatom, hogy fejezetéhez (I. kötet, 182–184. oldal)? Igen, lehet. Két igencsak hasonló, mondhatnánk párhuzamos történetről van szó. Igaz, a kettő között közel egy ezredév telt el. Gellért püspök még az Árpád-korban, Szent István királyunk országlása idején hűséges kísérelőjével, Walterrel Székesfehérvárra igyekezett. Útközben rájuk esteledett. Olyan helyen jártak, talán egy parasztházban töltötték az éjszakát, ahol meghallhattak egy régi, talán még Szkítiából magunkkal hozott pentaton dallamot. „Walter, hallod a magyarok szimfóniáját?” – tette föl a kérdést a szentéletű püspök. – Sinka életében, fiatalságában szinte megisméltődött ez a történet. A pósai major környékén legeltetett, és megszomjazott. Vizet kért e közeli házban, és közben meghallotta egy malom darálókővének monoton zúgását és egy dallamot, talán egy ősi munkadalét. Kedvvel hallgatta az ősemlékezetből életre kelő, kedves, ismerős dallamot. Szántszándékkal lassította az ivást, hogy a rendkívüli élményből minél hosszabban részesüljön. A darálókő a fészker alatt állt, egy faros-melles fiatalasszony forgatta a követ. Közben a tornácon az öreg napa (mai szóhasználatnál anyós) ült, és karjában egy szundikáló kisgyermeket ringatott. Ő dalolt, mély, monoton hangon, a darálókő sejtelmes morgása pedig eggyé lényegült az énekelt ősi dallammal. A juhászbojtár úgy érezte, mintha öreg nagyanja ülne a tornácon és őt ringatná. A kút kávájától mozdulni sem tudott. Elővette a pipáját is, rágyújtott. Az élmény hatására Sinkának verse született. Igazi vers, az eddig írtaktól különb. Tintaceruzával a csizmájára róttá, hogy fennmaradjon:

Óh, szállj pipám drága füstje,
dohányom foszló ezüstje
s lengj messzi a puszta mélyén,
hogy futhasson a lelkem véled
életemnek tűnt lepkeként
tova illanó reményén.

Itt Barmón a Csikótanyán,
Tizenhét szilfa hajlatán
Sír az esők vőlegénye,
én az állászagú bojtár,

ki puhatalpú kis pulinak
Isten mégis a szemébe.

... Óh, szállj pipám árva füstje,
dohányom bomló ezüstje
s ringasd rövid ifjúságom,
ami itt a Kerek-érben,
kilenc varnyú szemeláttán
úgy foszlik szét, mint az álom...

Laczkó András 1984-ben Sinka-novelláskötetet szerkesztett. Magam is segítettem neki újságokból, folyóiratokból kikeresett, kimásoltatott írásokkal. A Szépirodalmi Könyvkiadó vezetője, Illés Endre azonban megtiltotta neki, hogy a *Fekete Bojtár vallomásaiból* részletet, akár csak egyet is közöljön a válogatásban. Én mégis küldtem a kötet összeállítójának egy ilyen *A három orosz* címen. A szovjet megszállás idején jól hangzott ez a cím, így mégis megjelenhetett az Érpárti történet című novelláskötetben. Bizonyos, hogy ha elárultam volna a szemelvény valódi forrását, akkor nem közölték volna. Végül is ez a tréfa jól sült el (*Fekete Bojtár vallomásai* I, 185–189. oldal).

A *Fekete Bojtár vallomásaiban* novellának beillő történetek is vannak. Például az, amelyikben három orosz hadifogoly az első világháború idején Magyarországra keveredik. Sinkának jutott az a megtisztelő feladat, hogy a munkában irányítsa őket. Grigor, a nagyszakállú, ural-táji ember volt. Nikolájt a Poltova környékéről hozta sorsa a Kárpát-medencébe, a magyarság ősi szálláshelyére. Gergely Szibéria fia volt. Eleinte kicsit tartottak Sinkától, de hamar megbarátkoztak egymással. A pásztorköltő egyfajta paraszt testvériséget hirdetett: „S hogy Ázsiától kezdve le Kötegyán aljáig nincs semmi különbség a népek életében, hogy egyforma a tanya, az eke, a bánat, az öröm, s hogy úgy Kötegyán aljából, mint Ázsiából egyformán csatára kelnek az emberek, ha a Romanovok és a Habsburgok összevesznek.”

A bérlőtársadalom különös alakjáról, a „verekezős” Makszi úrról se feledkezünk meg. „Makszi úr, míg a gazdálkodás »fáradalmairól« el nem pocakosodott, nagyon vitális ember hírében állott. Számtalanszor megtette kinn a pusztán, hogy a dolgozó kocsisokat, béreseket megverte. A szerencsétlen agyondolgoztatott emberekkel könnyen elbánt a drabális bérlő. Már annál fogva is, hogy amikor ilyen »büntető expedícióra« indult, mindig magával vitte a csószot, a pusztagazdát, s ezekkel a nagyobb koncért szinte kutyává aljasodott emberekkel hátvédette magát, amíg ő büntette a kiszemelt bérest vagy kocsist. Mondták, megtörtént, hogy miközben verte a bérest, a másik szerencsétlen béres társa meggyalázása ellen tiltakozott: akkor nekiment annak is és a barázdába taposta. Természetesen a már említett segédlettel.” Makszi úr szerette magát úrnak nevezettni, de a béreseknek nehezen állt rá a szája, hogy a szadizmusba hajló durva viselkedés ellenére így hívják.

Nagy fordulatot jelent Sinkaék életében, hogy 1928-ban búcsút intettek Má-

gor-pusztának, és Papp Piroskával, a szívbeteg feleséggel és a három gyerekkel, Jánossal, Ferencsel és Zoltánnal beköltöztek Vésztőre. Az ide vezető úton a család fő három malacot terelgetett maga előtt. Igen sovány, gyenge fizikumú férfi lehetett, mert vésztői szomszédja, Ökrös Sándor a három gyerek bátyjának nézte. Sinka István életmódja itt sem sokat változott. Továbbra is kemény fizikai munkát végzett. Igaz, a szilajpásztorkodást abbahagyta. Némi könnyebbséget jelentett számára, hogy mások juhait terelgetve már nem maradt kinn a hegyen télen-nyáron, esőben és hóban a természetben.

Többnyire éjjelente írta újabb és újabb verseit. Egyelőre a Gömbös Gyula politikai irányát követő vidéki néplapba, a Zsirkay János szerkesztette *Magyar Faluba* helyezte el költeményeit. Először 1930. november 16-án jelent meg itt verse: a *Bánat az Alföldön*. Ezzel az első kinyomtatott rigmusával megnyerte a legjobb költeményért járó, Gömbös Gyula nevéhez köthető „bronztulipánt”. A kilátásba helyezett, megérdemelt 100 pengős jutalomnak azonban csak a felét kaphatta meg, a másik felét a második és a harmadik díjazottnak utalták ki, feleségét, Piroskát mégis megnyugtatta, hogy pénz is járhat férje leadott verséért.

Minőségi előrelépést jelentett, nagyobb megbecsüléssel, társadalmi emelkedéssel járt a himnuszos ciklus reprezentatív darabjainak megjelenése Bajcsy-Zsilinszky Endre *Szabadság* című, nemzeti radikális hetilapjában. A teljes ciklus megjelentetésére 1933 decemberében a szeghalmi Református Péter András Reál-gimnázium vállalkozott. A versekre Gönczy Béla vésztői református lelkész hívta fel Nagy Miklós gimnáziumigazgató figyelmét. Így jelent meg bíborban, aranyban, ezüstben tündöklő verseivel a *Himnuszok Kelet kapujában*, Sinka István első verseskötete. A bevezetőt a gimnázium tanára, Fülöp Károly fogalmazta meg. Az előszót a Felvidékről elszármazott Féja Géza írta. „Azt akartam énekelni, hogy tovább pusztulni és hervadni már nem lehet. A sárban, a piszokban, az elhagyatottságban valami tiszta szó kell, hogy legalább az maradjon meg utánunk hírmondónak” – írja Sinka a *Fekete Bojtár vallomásaiban*, a második kötetben.

A himnuszokkal a pásztorköltő belenőtt az író társadalomba. Egymás után ismerte meg a Tiszántúl íróit, költőit, leginkább a véle rokonsorsú népieket. Szabó Pál olvasta Sinka *Szabadságban* megjelent két himnuszt: a *Napimádót* és az *Új dal magyar mezőkönt*. Félt attól, hogy a társadalom mélyéről érkezett tehetség nem tudja majd folytatni, mert az indulás első két éneke meglepően *tökéletes és szép* volt. Szerette volna magát a szerzőt is mielőbb megismerni. Ez meg is történt Biharugrán.

Barsi (Harcsa) Dénessel Rácz József vésztői tanítónál ismerkedett meg Sinka István. Paroláztak és összetegeződtek. Barsi megállapította, hogy a költő szépen isz-sza a sört, ezért rendes csakis ember lehet.

A legemlékezetesebb mégis Sinka István és Veres Péter találkozása volt. Veres Péter kerékpáron érkezett meg Vésztőre, Sinkáék házához. Tolta a kerékpárját, köszönt, bemutatkozott. A költő felesége, Papp Piroška lángossal kínálta Veres Pétert, aki egy szakszervezeti gyűlésre igyekezett Békéscsabára. Kért egy *Himnuszokat*, s még lángosevés közben beleceruzázott. A szerző szemébe mondta, hogy a versek

nem igazán tetszenek, mert nincs „ükonómiájuk”. Fanyalgás az egész. Sinkát letaglóztta a nem túl barátságos, sőt elutasító vélemény. Tudta, hogy a vendégnek nincs igaza. „Ott feküdt előtte egy nagyméretű magyar épület fundamentuma, csak az volt a baj, hogy a nagyméretű magyar épületet nem bírta a fundamentumon elképzelni. Az álom hiányzott még akkor Péterből, ami a lélek mélyén remeg.” Nehezen képzelhető, hogy így induljon egy barátság, pedig így történt. „Veres Péter írta három évvel ezelőtt, hogy az okos barátok tanácsainak ellenére is a magam útját jártam és járom. Szép, igaz, tiszta emberi és írói vonás volt az is Veres Pétertől, hogy megírta: »nem értettük meg egymást«. És mégis néhány év múlva a vésztői találkozás után ő maga állt ki védeni az én emberi és költői hitelemet és igazságomat a lemosolygókkal és gáncsolókkal szemben.” Sinka István ekképpen folytatja vallomását: „Az idők kavargásában így találkoztunk újra a jövőbe tekintve. Mert ő is tudja, s én is tudom, hogy ez magyar törvény, és másként nem lehet.”

Barsi Dénes, Sinka István és Szabó Pál 1935 nyarán Komádiban, a Körös hídján pálinkát kortyolgatva együtt alapították meg a népi irodalom szegényparaszti szárnyának folyóiratát, a *Kelet Népet*. Püski Sándor a *Kelet Népe* 1935. decemberi számát forgatva figyelt fel Sinka István *Karácsonyéji* pásztor című mitologikus versére. Békésen találkoztak, és elkezdték közös álmaikat szövögetni a magyar sorsról, a magyar könyvkiadásról.

Sinka István versepikai művét, a *Pásztoréneket* az elszakított Felvidéken, Tor-nalján a Kazinczy Szövetkezet jelentette meg. Szabó Pál gépelte le a kéziratot, majd Féja Géza juttatta el a kiadóba.

Sinka István egy vésztői zsidó házaspárral, Láng Gyulával és Láng Idával is jó kapcsolatot ápolt, Ida maga is költőnő volt. Versei Békés vármegyei hírlapokban és antológiákban jelentek meg. Egyetlen verseskötetét 1944-ben adta ki a Múzsza Kiadó *Tündöklő híd* címen.

Több figyelmet érdemelne az a körülmény, hogy Barsi Dénes, Láng Ida és Sinka István versei a himnuszok jegyében találkoznak – mintha azonos költői műhelyből kerültek volna ki. A pásztor költő érdesebb szavai sem veszélyeztették a Lángékkal való jó kapcsolatot, barátságot: „Ők mutattak nekem egyszer egy nagy albumot, amelyekben Jézus csak mint valami forrófejű keleti zsidógyerek volt feltüntetve, mint szektárius. De Földi Mihály, Szép Ernő, Szomory, Szomaházy, Bús-Fekete, satöbbi, végig az egész brancs, mint nagy magyar írók szerepeltek. Nem is kellett velük vitába szállnom, nekem legalább is! – elismerték, hogy kicsit bizony hamis állapot. De azért boldogan őrizték otthon az albumot” – írta Sinka. Az ilyen csúnya szóváltásoknál fontosabb volt, hogy sokfelé eljuttatták Sinka első verseskötetét: „Megvettek huszonöt vagy harminc kötetet a Himnuszokból, s küldték Pestre, Bukarestbe, a Fekete-tenger partjára, Egyiptomba s ki tudja még merre. Úgy tudom, hogy még Haifába is, Jeruzsálembé is az ő révükön került el. Bizony, Lángék csak egy poros, csendbe temetkezett faluban laktak a Körözs-táján, mégis hova kinyúlt a kezük!”

A vásárhely-kutasi falukutatáson, amit Simándi Béla és Karasz Péter szervezett, Sinka István is részt vett. A segíteni kész Balázs Árpád, gyulai újságíróval

mentek a népiek seregszemléjére, bár egyikük sem volt a meghívottak között. Itt találkozott először Sinka István és Sértő Kálmán. Levelezésük nem volt barátságos, inkább személyeskedő hangnemű. A magyar Villon bántóan fogalmazott, így volt mit helyre rakni.

De a hódmezővásárhelyi Kárász József író is Sinka barátai közé sorolhatjuk.

A magyarságtudat, a szülőföldről és a Kárpát-hazához való hűség szívszorító megnyilvánulásait is csokorba lehetne szedni, ki kellene gyűjteni a *Fekete Bojtár vallomásaiból*. Egy példát említek: „Mikor második bárányomat toroztuk, Péter bácsi egy szép szavú kiscsengőt adott nekem, nehogy elbúsuljam magam. Írni nem tudott, azért hát elővette a bicskát s neve helyett a magyar címet és koronát karcolta bele a csengő oldalába. Ő neki, hogy el ne felejtsem, a teljes neve Lomb Péter volt.” A nemzeti szimbólumok tiszteletéről, megbecsüléséről a magyar népművészetből számos hasonló alkotást lehetne említeni, a fadaragástól a fazekasságon át a festett bútorokig és a kazettás mennyezetekig.

A másik példa döbbenetes, balladába illő, vérlázító történet. Nagy Péter 48-as honvéd szomorú halálát, méltatlan pusztulását örökíti meg. A temesvári csatavesztés után negyven évet cselédkedett. Ki tudja, utoljára melyik pusztán szolgált? „Veremesen aztán lyukat vajt a ganédomb tövében és belefeküdt. Elbújt a világ elől, úgy, miként a vad, ha érzi, hogy jön a vég. Valaki hírül hozta, s mikor felkerestük, még élt, de már nem felelt. Nagy hősínű bajsza rátapadt és eltakarta a száját. Kővér legyek zúgtak rajta, hosszú görcsös botja mellé feküdt. Így vonult nyugalomba Nagy Péter.” Még ha ritka, egyedi tragédiáról lenne szó, az akkor sem vetne jó fényt a századforduló és az azt követő évek társadalmi berendezkedésére; a balladák már-már tömeges hullásról, pusztulásról tesznek tanúbizonyságot.

A Sinka-balladák hőseiről, a tragédiák családi vagy helytörténeti hátteréről, a versek keletkezési körülményeiről, a magyar hagyománnyal, hiedelemvilággal való találkozási pontjairól a *Fekete Bojtár vallomásaiból* sok mindent megtudunk. A ritka könyv Dús András, Pogány Sándor, Sallai Mihály, Sólyom László, Mados Zsuzsa, Fúfa Albert és más szépevű dolgos szegényemberek, gürcölő asszonyok többnyire halálba forduló, hányatott sorsára vetett fényt. A nyomor, a kilátástalanság, a magárahagyottság, az alkoholizmus, a gyógyíthatatlan betegség nemritkán az élettől való teljes elidegenedéshez, öngyilkossághoz vezetett. Biharban, Békésben a földi lét súlyos gondjait már kezelni, megoldani képtelen reményvesztett emberek számos esetben maguk ellen fordultak, felakasztották magukat; Erdélyi József *Elkárhozás* című versében, Sinka István *Csengett az ég, pengett a föld* című balladájában siratja el az ilyen idő előtti távozót. A *Fekete Bojtár vallomásait* tanulmányozva is találunk ilyen gyászos esetet: „Közben az egyik szomszédasszonyunk az öreg Boksáné egy délután feketébe öltözött és felakasztotta magát. Gyógyíthatatlan beteg volt, nem akart hiába a halálra várni. Piroska, mikor meghallotta, sokáig mozdulatlanul ült egyhelybe, lehunyta a szemét, és arcán kiütött a verejték. Azért kisángyunkat ő is átment megnézni, és éjszaka, mikor lassan, meggörnyedten sétáltattam, a szilvafák között, egyszer megszólalt és azt mondta:

– Olyan most is, mint íletbe vót. Csak az arca sárgább egy kicsit, és már többé nem él!”

✱

Sinka István kedves, szeretett felesége, Papp Piroska hosszan tartó betegség után, 1935-ben hunyt el, Gyulán temették el. Ez lényegében a család szétesését eredményezte. A költő a magyar fővárosba indult, hogy az irodalmi életben jobban megmutathassa magát. A legkisebb gyereket, Zoltánt a nagyanyja hazavitte az elszakított Nagyszalontára. Jankót a pásztor-költő barátja és támogatója, Varga Zsigmond vette magához, míg Ferkó egy öreg boltosnénál, Vésztőn maradt. Ezzel zárul A *Fekete Bojtár vallomásai* második kötete.

Varga Zsigmond egyébként nagyon régi ismerőse volt Sinkának. A pásztor-költő annak idején Vésztőn Varga Zsigmond joghallgatótól, alkalmi munkáltatójától sokszor hallotta azt a panaszt, hogy nehezen megy a fejébe a római jog. Ebből aztán Sinka azt a téves következtetést vonta le, hogy Magyarországon a római jog lehet érvényben. Nem tudott az ezeréves magyar jogrendről, hírből sem ismerte a *Corpus Jurist* és azt sem tudta, hogy Werbőczy *Hármaskönyve* a magyar jogtörténet fontos forrása. Igaz, ilyen ismeretekre a szilajpásztorok között még a számadó juhászoknak sem volt szüksége.

Sinka munkásságát világirodalmi összefüggésekben Várkonyi Nándor mutatta be, még a háború idején: „A szakadékos sors szakadékos lelkű embert és szakadékos lírájú író-t nevelt belőle. Ez az alkat Gorkijra emlékeztet; „gorkij”, tudjuk keserűt jelent, az orosz író ezt a szót választotta jellemző álnévül, de ami a szláv Gorkijnál inkább csak fanyarság, lelki depresszió, a magyar bojtárgyerekekben vad tűz, maró füst, dühös vihar és villámlás. *Vád*. Életét és társaiét vádnak érzi, dokumentumnak arra, hogy mit bírhat el az ember, de mit nem bírhat el a társadalom. Amit Illyés Gyula a dunántúli ember higgadtabb vérmérsékletével ír le, azt Sinka az alföldi nomád féktelel izgalomával szakítja ki magából.” (*Sorsunk*, 1942. november–december)

UTÓHANG

Sinka István két, eddig közöletlen verse és egy verse eddig ismeretlen szöveg-változata

Magyar Boldogasszonynak

Kis virágom, nagy bánatom
neked adom ős-asszonyom
tengertitkú leánya.
Szép lehettél, be jó voltál,
pusztáinkra mézet hordtál,
kelet nagy haloványa.

Kis vadóc most arra kérlek,
terítsd rám a legszebb kéket:
fátyladat, hú szeretóm.
S ha e kéket is lelopják
rólam: akkor Magyarország
ködje legyen szemfedőm.

1948

Fekete gyöngyök

Nagylombú esti fák,
alattuk ítélet;
zsandárszuronyok közt
sovány arc fehérlett.

Nagy Balázs honvéd volt,
kedvese elhagyta,
s a törvény kezére
halálra feladta.

Kötélre, halálra.
S szegény hű Baláznak
nyugodni nyugtalan
nagyöblű sírt ástak.

Ravatala lengő
esti fa ága volt.
Leste tenger csillag,
S feljött nézni a hold.

Azután rá hullt a
sok fekete göröngy.
Ahány rög megannyi
Örök fekete gyöngy.

Azóta ott alszik.
(A magyar sors olyan.)
S fölötte ragyogó
Végtelenség rohan.

1947

Sasok

Ajánlom ezt a verset az Erdélyi Józsefet
ingerlő, habzósájú kis kukacoknak

Két sas ül nagy kőszálon,
nem is kettő, hanem három.
S szemüket míg messze vetik:
vér hull erről, vér hull arról
– sasok sorsa olyan sors, hogy
egymást néha megvérezik.
Ilyenkor a sárnak férge
mind, mind sas-vérre éheznek.

A sas-vér ám nagyon piros
féregnek inni azt tilos –
Kicsivel az nem éri be:
tizenhétszerte nagyobbra
szeret nőni s ha bele szí
egyszer is a sas véribe,
berúg és nem búvik vissza
szennykes kis lyukja mélyibe.

Bujjon pedig csak a lyukba,
legalább kilencven suktra
s ringassa szomorú álom
ott, hogy az éhség hiába:
a sasok nem úgy vérzik egymást,
hogy az mindörökké fájjon.
Hisz egy sorssal együtt szállnak
a kék égi óceánon.

A fenti három vers közül a *Fekete gyöngyök* című ballada 1947. december 21-én jelent meg a *Paraszt Újság* címdoldalán, ezt 1985-ben a *Confessio* 2. számában újra-közöltem, ám akkor lemaradt az utolsó versszaka, így indokolt a teljes vers kiadása. Sinka István *Sasok* című verse 1940. június 2-án a *Magyar Ujság* 2. oldalán látott napvilágot, de a nyomtatott példányt a költő a hagyatékában lévő változatban tovább javította; itt ez olvasható. A *Boldogasszony* című alkotás első változata 1948. január 31-én jelent meg a kisgazdapárti *Igazság* 7. oldalán, itt a költemény teljes változatát közlöm.

ANISZI KÁLMÁN: VÖRÖSMARTY-EMLÉKEST, AVAGY AZ ÁRULÁS „BÉRE”

(Történt Kolozsvárott 1975-ben Vörösmarty Mihály halálának 120. évfordulóján. Az emlékeket a rendezőmágus, Harag György álmodta színpadra.)

Hajnali ötökör csörgött a telefon.

Ki az az őrült!? – riadt fel álmából Simonyi. Kinyújtott karjával csápként tapogatta a kagylót a sötétben.

– Itt Cotruban, a szolgálatos tiszt... – hallatszott a vonal túlsó végéből.

– Magának nincs jobb dolga, jó ember!?

– Dragomir titkár elvtárs azt üzeni, hatra jöjjön a székházba. Félóra múlva küldöm a kocsit magáért.

Simonyi öltözködés közben bekapott egy kávétablettát, és szólt a feleségének, ne feledje, ma reggel ő viszi a gyereket az óvodába, mert neki máris be kell mennie Hivatalba. Mire elkészült, lent már várta a szolgálati kocsi.

A gyéren megvilágított hajnali utcák kátyúit még a jobb rugózású gépkocsik is nehezen viselték. Micsoda utak, méltatlankodott Simonyi egy-egy mélyebb gödörből katapultálva.

A Hivatal székházában, a valamikori iparkamara szecessziós épületében még sötét volt, csak az emeleti sarokszoba ablakai világítottak élénksárgán a hajnali ködben.

Simonyi felsietett a cirádás lépcsőn. A terebélyes íróasztalnál magába roskadva ült Dragomir, az ideológiai kérdésekkel megbízott megyei titkár.

– ...Mi az öregistent csináltak ott a Magyar Színházban!? - kérdezte ijedt-ingerülten, amikor az belépett a szobába.

Simonyi értetlenül állt a számon kérő kérdés előtt. Érezte, hogy baj van, de hogy mi és miért, arról fogalma sem volt.

– Mi történt?

– Feljelentették a színházat!...

– Feljelentettéék!? – hökkent meg. – Kicsoda!?

– Nem hiszed el, ha megmondom...

Simonyi úgy érezte, mintha ólomsúly húzná lefelé.

– Ki az a Vérézmárti? - türelmetlenkedett a titkár.

– Vörösmarty? Költő.

– Hol él?

A lelkekben, akarta felelni, de csak ennyit mondott:

– Sehol. Százhusz éve meghalt.

– Ő írtá az á vérzs, Szozát?

– Igen, ő.

– Ná, éz áz! Ézéért ván báj.

– Mondd már, ki jelentette fel a színházat?

– Kicsoda, kicsoda!? Hát a ti magyarjaitok! (ungurii tai!) – háborgott a titkár.

Simonyi tényleg tartott attól a Vörösmarty-emlékest összeállításakor, hogy a miatt a költeményima miatt még baj lehet, de ez a veszély csak halvány lehetőségként

merült fel benne. Ki volt az a rohadék!? Ki lehetett az a szemét magyar!? – szörnyülködött magában.

Feljelentők persze mindig voltak, és mindenha lesznek is, akik a nagyobb koncert agyagba döngölnék még az apjukat is. De hogy illet egy kisebbségben élő kövessen el saját nemzeti közössége ellen!? Akiket amúgy is ezer oldalról sanyargatnak. Feljelenteni saját nemzetiséged, amikor a homogenizáló sovén pártállam idestova nyolcvan esztendeje kurtítja-csonkítja Erdélyben a magyarságot szinte már nem is létező jogaiban, egész lényét belenyomorítva a román sovinizmus Prokrusz-tész-ágyába!? Ez a legaljasabb tett, amit ember elkövethet – nemzetárulás!

Már több mint két hónapja műsoron volt a nagy magyar poeta jubileumi estje a Szamos-parti Magyar Színházban. Ahány alkalom, mindmegannyi lélekemelő ünnep. A köztudottan művelt színházi közönség estéről-estére kitüntető szeretetének satujába szorította a kiseded csapatot: mindegyre visszakövetelte a színészeket a színpadra.

Mit jelent ez a véghetetlen vastaps? – csodálkoztak magukban az avatatlanok, mert sejtelmük sem volt arról, „milyen lángok égnek” a lelkek mélyén:

„Az nem lehet, hogy annyi szív

Hiába onta vért,

S keservben annyi hű kebel

Szakadt meg a honért” – visszhangzott fájón a keblekben.

Az érzékeny-félénkek pedig csodálkozva azt kérdezték maguktól, hogyan lehetséges az, hogy a legvadabb gyűlölködés idején a Szamos-parti teátrumban Vörösmartyt, ezt a minden ízében nemzeti költőt szavalják? Ki tűzhetette másorra? Kinek volt bátorsága engedélyezni, hogy közönség elé vigyék!?

Erdélyben a magyarok akkor már csak a lakásukban, az Úr házában és a színházban, no meg az erősen gyérülő magyar iskolákban beszélhették szabadon anyanyelvüket. Aki lélekben otthon akarta érezni magát akár csak egy-két órára is saját országa fagyos idegenségében; akiket megcsapott a transzszilván magyarság végpusztulására irányuló hatalmi intézkedések előszele, azok gyakran eljártak a templomba és a színházba akkoriban. A gátlástalan perцемberkék, a semmi kis héroszt-rátoszok százszor letiltották volna a költő halálára emlékező estet a játékrendről, ha tehették volna. Ha lett volna mibe belekötni.

Történt viszont, hogy tavaszodván, egyik hétvégén a Szamos-parti társulat átruccant a darabbal Székelyföld egykori fővárosába, ahol szintúgy kitörő sikerben volt részük:

„Ez a föld. Mellyen annyiszor

Apáid vére folyt;

Ez, melyhez minden szent nevet

Egy ezred év csatolt” – zengett a szavalókórus baritonja.

És miközben a közönség szent megindultságában némán zokogott, egy testi-lelki gnóm feljelentette a vendégtársulatot.

Magyar árulta be a magyart!

A hír hallatán a Hivatalban méhkasként bolydult meg a keblekben a „hazafi-ú” érzés. Néhány helyi korifeus – a még magasabb beosztás lehetőségére függesztett révült tekintettel – illetén kizárólagosságokat rivallt: „Ez az ősi föld a mi földünk!” „Mi mindig is itt éltünk!” „A mi népünk olyan régi, mint a kövek!”

Titkon bizottság alakult, vizsgálat indult. Az „érintetteket” berendelték a Hivatalba. – Ki tűzte másorra!? – Kinek az engedélyével!? – Ki hagyta jóvá? – röpködtek a fenyegető kérdések.

Az aggódók aggódtak.

A kárörvendők kárörvendtek.

A Hivatal felkent zsoldosai zárt ajtók mögött, számon kérő szándékkal, megtekintették a költő halálának 120. évfordulójára emlékező előadást. Rögvest meg is született a verdikt: „A műsor ideológiailag elhibázott, destruktív. Hisz amíg a Párt a nemre, fajra, anyanyelvre, nemzetiségre való tekintet nélküli homogenizált testvériség eszméjét hirdeti a szocializmus fénylő ege alatt, ezek a költői képzelmekek, ócska érzemények vizsályt szítanak a többségi nemzet és az együtt élő minoritások között.”

Hát még ha a Hivatal „lelkes” szolgálói arról is tudomást szereztek volna, hogy az országhatáron túl, messze földön is híres rendezőmágus eredendően a színpad előterében szerette volna elmondani a szavalókórossal a költeményimát!? Ha, mondom, ezt is ismerték volna, vajon a szolgálatos fülek miket nyilatkoztak volna még az előadás láttán!?

A rivalda-ötlet kétségkívül rendezői telitalálat volt, de a kirendelt politikai ellenőrök halálra riadtak a művész puszta szándékától is:

– Elszavaltatni a rivaldán!? A *Szózatot*? Közvetlenül a közönséghez fordulva!? Mintegy felszólítva őket a!? – hüledezett az egyik cenzor.

– Ez a mondanivaló teljes aktualizálását jelentené! – szekundált a társa.

– Legjobb lenne kivenni a *Szózatot* a műsorból – így az előbbi politikai ellenőr.

– Kivenni a *Szózatot*!? – kapkodta a levegőt a legendás rendező.

– Vörösmarty elképzelhetetlen a *Szózat* nélkül – siettek többen is visszahőköltetni a kirendelt gondolat-policájokat.

– A *Szózat* nélkül nem vállalom Vörösmartyt! Nem fogom röhögtetni magam!

– mondta ki ellentmondást nem tűrően, indulattól rekedtes hangon a rendező.

Ejteni a színház műsorrendjéből a készülő emlékestet – bár ez is felmerült – azért sem lehetett, mert a nagyváros magyarsága véget nem érő találgatásokba kezdett volna, fokozva az amúgy is tapintható etnikai feszültséget.

– Úgy csinálják, hogy ne legyen baj belőle. Találjanak ki valami okosat! – menekült a felelősség súlyától a két politikai ellenőr.

A színháziak némán összenéztek, és egy alig észlelhető fintorral adták egymás értésére véleményüket.

– Mi lenne, ha a színészeket hátrább hoznánk? – kereste a kompromisszumot a dramaturg. – Úgy a színpad közepéig. Így megszakíthatnánk a közvetlen kapcsolatot a színészek és a közönség között.

– Nagyszerű! – kapott az ötleten az első cenzor.

– Jónak csakugyan jó gondolat, de kevés! – hűtötte le társa kedélyét a másik ellenőr. – Hisz a színészek így is arccal a közönség felé fordulva szavalnák a...

– Hátat mégse fordíthatnak neki! – replikázott megvetően a rendező.

– Mi a francot lehetne itt csinálni? – bosszankodott a dramaturg a kollégák tanácsát is remélve.

És amíg a dramaturg ennek a képtelen patthelyzetnek a reparálásán morfondírozott, a rendezőnek eszébe jutott a testvértársulat, a Magyar Opera kiváló tenorjának egy mindössze néhány hetes panasza:

– Képzeld – kezdte Feri –, nem sokkal ezelőtt azt az ukázt kaptam „odafentről” – és hüvelykujjával felfelé mutatott –, hogy a Bánk bán nagyáriájában többé nem ejtethem ki azt, hogy „te szent magyar hazám”.

– Ne bolondozz! El se hiszem... No, és?

– Azt mondták, hogy a „te szent magyar hazám” helyett ezentúl azt kell énekelnem: „te szent román hazám”.

– Hihetetlen! – akadt meg a szó a rajongott rendező torkán.

– Márpedig ezt közölték velem. Csakhogy az istennek se tudom kimondani. Pedig megpróbáltam otthon a tükör előtt is.

– És hogy oldod meg, mit csinálsz a színpadon?

– Tátogok. Hápogok. Vagy inkább gágogok, mint a liba, amikor az asszonyok – térdük közé szorítva – tépik a tollát.

Tenor és rendező dermedten néztek egymásra.

És ebben az emlékezetébe idézett groteszk pillanatban a rendező fejéből kipatant a *Szózat* körüli patthelyzetet feloldó isteni szikra:

– Elvtársak! – fordult a rendező gunyoros hangon a politikai megbízottak felé –, tudják, mire gondoltam?

– No, mire? – kíváncsiskodtak a felülvizsgálók.

– Bezárom a nyitott sort. A szavalókórus egy kört fog alkotni. Itt, a színpad közepén.

A cenzorok bambán néztek az ötletmesterre, mert fogalmuk sem volt róla, mit akar ezzel elérni a rendező. És nincs-e benne valami furfang, leplezett ravaszság...

– Mert gondolják meg, elvtársak – győzködte a rendező az ellenőröket –, hogyha a művészek a színpad közepén állva kört alkotnak, és tekintetüket a földre szegve, kart karba öltve összefogóznak, többé senki sem vádolhat bennünket azzal, hogy a színészek a közönség felé intézik a költő szavait. Így már csak úgy mondják: „Hazádnak rendületlenül / légy híve...” Csak úgy... a levegőbe... a Semmibe fognak szavalni...

– Így már igen! Így tényleg rendben lesz – lélegeztek fel a politikai biztosok.

És lőn.

Kört alkotva, összefogózva, padlóra szegzett fátyolos tekintettel tíz egynéhány színész mély baritonnal és még mélyebb hittel zengte, suttozta, zokogta, mennydörgötte:

„Hazádnak rendületlenül,

Légy híve, oh magyar;
Bölcsőd az s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar...”

Gondolná-e hirtelenében valaki is, hogy ebben a képtelen helyzetben a rendező fejéből kipattant szerencsés ötlet mi mindenre nyithat kaput? Bezárom a nyitott sort, határozta el. Na, és!? Nos, épp ekkor nyílt meg az álmodó lelkében a megoldást hozó mennyei kapu. Nem tudván, hogy a szavakkal történő közlésen túl létezik egy máshogyan kommunikáló, pusztán jelekkel, alakzatokkal, gesztusokkal üzenő, sugalmazó metanyelv is, a kirendelt eszmevadászok gondolni se gondol(hat)ták, hogy amikor a színészek kört alkotnak, ezzel azt is jelzik a közönségnek, hogy mi mindnyájan egyek vagyunk, a megbonthatatlan egységes nemzet szerves részei. Kart karba öltve, összefogózza pedig azt sugallják-üzenik nekik, hogy mi valamennyien egy akaraton is vagyunk, s hogy közös akarattal, küszködéssel, rendíthetetlen hittel még a legsorvasztóbb diktatúra szorításában is meg fogunk tudni maradni, sőt, hamarabb vagy később, de győzni fogunk. A porig alázott erdélyi magyarságnak pedig erre a titkos jelbeszédre, hitre és bizakodásra rém nagy szüksége volt.

Szegény transzilván testvéreim – gondolhatták a költeményima gyönyörűségében lelküket fűrésztő nézők -, minékünk, akiket szülőföldünkön hazátlannak gúnyolnak azok, akiket honalapító atyáink utódai naiv-jóhiszeműen anno befogadtak, gyarapítottak, pallérozgattak hosszú századokon át, hol van most a mi otthonunk, hazánk? Hisz már rég kiutáltak bennünket eleink földjéről, s ha tehetnék, mindnyájunkat kitaszítanának Erdélyországból. Pedig ha élne és hatna a deklarált történelmi jog, elsőként vitathatatlanul minket illetve ez a föld, hisz

„Itt küzdtenek honért a hős
Árpádnak hadai...”

És ez lehetne az otthonunk is, ha agyamosott többségi polgártársaink, s még inkább megszédített politikusaink nem tekintenének bennünket idegennek, ázsiai jöttmentnek. Testvéreim, értem, igen, értem és átérzem borzongásokat hazahiányos állapotunkban.

A város művelt színházközönségének estéről-estére ujjongott a lelke. Mert legalább arra az egy-két órára ismét embernek tudhatta magát. Mélyen és elevenen érezte, hogy

„Ez a föld, mellyen annyszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezred év csatolt” - lényének lényege.
Erdély földje nekünk sohase lehet idegen.

És mindeközben megtörtént a gyalázat: magyar jelentette fel a magyart! A legsúlyosabb váddal, irredentizmussal vádolta meg a társulatot.

Emiatt rendelték be a Hivatalba Simonyit hajnalok-hajnalán, hogy aztán néhányadmagával a maguk kreálta ítélőszék elé állítsák, kínpadra húzzák. Hogy mert ő olyasmit engedélyezni, amit a legmagasabb politikai vezetés szigorúan megtiltott!?

– Azt mondd, meghalt? – így a titkár.
 – Százhusz éve – válaszolta nyugodtan Simonyi.
 – Csakhogy irredenta volt ám!
 – Baromság!
 – Hogyhogy!?
 – Úgy, hogy az, amit Vörösmarty leírt, nem más, mint a legszebb, legtöményebb hazafiság, amit poéta valaha papírra vetett. Nemzeti volt, mélységesen hazafi. Mint a legtöbb nagy szellem akkoriban. De hazafisága senki ellen nem irányult. Nem volt sem nacionalista, sem sovén. A történelmi Magyarországon élve pedig nem lehetett irredenta!

És még ha írt volna is ilyen verseket, aminthogy nem írt, a rohanó idő már rég a feledés leplével borította volna be azokat. Úgy, ahogy tette ezt Eminescu doinájával is: „De la Nistru pan-la Tisa...” „A Dnyesztertől a Tiszáig /Sír a román, panaszkozik...”

Dragomir zavarba jött. Tekintete az íróasztalon matatott.

– Mondd csak, le van fordítva románra ez a verzse? - kérdezte sietve Simonyitól.
 – Nem hiszem, hogy le lenne.
 – Pedig le kell. A Vezér kéri.

Simonyi álló nap azon tűnődött, vajon ki tudná – a gondolati hűség megőrzésével - lefordítani román nyelvre ezt a filozófiai mélységekig hatoló múlt századi gyönyörű költői szöveget? Másnap az egyetem Magyar Nyelv és Irodalom tanszékére látogatott...

Soha senki nem tudta meg, mit gondolt a Vezér a Szózatról. Viszont annál egyértelműbb volt alattvalóinak túlfűtött „hazafiságát” lohasztó néhány szavas széljegyzete a román nyelvű fordításon: „Ne csináljatok elefántot a bolhából!”

Az „ügy”, amely csupán a Hivatal berkeiben gerjesztett észbontó vihart egy pohár vízben, de a nagynyilvánosság mit sem tudott róla, ezzel véget ért.

✱

Két nappal az után, hogy a Szamos-parti magyar színtársulat ama hétvégi emlékestjével kitörő sikert aratott a székelyek egykori fővárosában, Dragomir propagandatitkár a Hivatalban telefonértesítést kapott: „Az éjszaka valaki a vádaskodó alak lakásának bejárati ajtajára öles betűkkel ezt írta: „A nemzetárulók napjai megszámláltnak...”

A Szittyay-eset. Egy rendhagyó kísérlet a katolikus egyház és az állam közti viszony rendezésére (1948), a tanulmányt írta és a forrásokat összegyűjtötte VARGA Mátyás, Székesfehérvár, Források a Székesfehérvári Egyházmegye történetéből VI., Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2023, 206 oldal.

A második világháborút követően a hatalmat fokozatosan átvevő kommunista vezetés az egyházak megtörése céljából belülről igyekezett támogatást szerezni, ennek eklatáns példája volt a bakonykúti plébános esete. Szittyay Dénest kiemelten kezelte a marxista történetírás és sajtó, de a rendszerváltást követően homályba veszett a személye. Ezt, illetve a botránya(i) körül kialakult kérdéseket dolgozta fel Varga Mátyás, bőséges forrásközléssel kiegészítve a kötet második felében. Külön kiemelendő az életrajzi elemek közé beépített igényes képanyag közlése is. A források jelentős részét eddig publikálatlan, az egyháztörténeti szakma köreiből is ismeretlen anyagok képezik.

A kötet bevezető tanulmánya, A Szittyay-eset című fejezet a verbői származású jezsuita szerzetes, egyháztörténész, majd katolikus plébános életét mutatja be. Az életrajzból kiderült, hogy Szittyay Dénes jó képességű és intelligens (öt nyelven beszélt, kutatói szellem jellemezte) ember volt, de a személye körüli, nehéz természetéből fakadó állandó feszültségek és alkoholproblémái megnehezítették a kapcsolatát a különböző hívő közösségek tagjaival. Emiatt 1931-től közel tucatnyi helyen volt administrator interimális, és csak 1940-től lett plébános. Shvoy Lajos (1879–1968) székesfehérvári megyéspüspök egy darabig támogatta és egyengette útját (a fegyelmi ügyek ellenére) az 1943-tól bakonykúti plébánosnak.

Varga Mátyás ezután egy rövid Shvoy-életrajzot közölt, amiből kiderült, hogy a tehetséges előljárót Székesfehérvárott szigorú, de jó kapcsolatokkal rendelkező püspökök ismerték. Mindszenty József (1892–1975) esztergomi bíboros, hercegprímás hívét először a nyilasok, majd a kommunisták (többször) is meghurcolták. A szakirodalomban általános közmegegyezés van a személyével kapcsolatban.

A történet lényegi fejezetét Szittyay Dénes második világháború utáni, a kommunista pártot nyíltan vagy titkon támogató tevékenysége jelenti. A materialista világmérvő párttal való azonosulását „az idő haladásának felismerésében”, az állam és egyház viszonyának rendezésében és a belső reform igényében találta meg a szerző. Rendszeresen megjelent a Magyar Kommunista Párt nagygyűlésein, előadást tartott, a helyi párttagokkal jó kapcsolatot ápolt, emiatt Shvoy megyéspüspök nyugállományba helyezte. A helyiekkel való viszonya a végletekig elmérgesedett, oda-vissza történő rágalmozások hada kezdődött. 1948-ban a plébános üdvözölte Rajk László (1909–1949) kommunista párti belügyminisztert az április 11-én tartott székesfehérvári parasztyűlésen, amiért excommunicatióban (kiközösítésben) részesítette a püspök.

A botrány, illetve az ellene folyó kampány a Magyar Dolgozók Pártja által támogatott sajtónak köszönhetően országos méretet öltött. A szerző – képes illusztr-

rációval és az újságokban megjelent cikkekkel – bemutatja, hogy a Szittyay-ügy kapcsán miféle rágalomhadjárat indult Shvoy ellen, aminek azért van történeti jelentősége, mert előfutára volt a Mindszenty-féle meghurcolásnak, ezáltal az egész Katolikus Egyház elleni harcnak is. Shvoy-t a „legreakciósabb” egyházi személynek állították be, és karikatúrák tucatjaival igyekeztek lejáratatni a „középkori Székesfehérvár” előjáróját. A teljes ügyet összegezve „inkvizíciós” eljárásnak minősítették a sajtóban. A végeredmény „természetesen” arra futott ki, hogy a „szegény, egyszerű, meghurcolt papot” Mindszenty javaslatára Shvoy állította félre, mivel Szittyay Dénes a „haladás” mellé állt.

Szittyay Dénes az ügy után kiemelt figyelemben részesült (Rákosi visszaemlékezéseiben is megjelenik). A kultuszminisztériumban osztályfőnök-helyettesi, azaz miniszteri tanácsosi rangban helyezték el. Az ötödik osztályon az államosított iskolák ügyével foglalkozott. Végül 1952-ben vonult nyugdíjba, és élete végéig, 1957. augusztus 21-ig tudományos kutatásokat folytatott.

A tanulmányt irodalomjegyzék követi, melyet illetően érdekesség, hogy a források esetében a legtöbb releváns irat a Ráday Levéltárból került elő a kutatás során. Emellett korabeli folyóiratok és napilapok, valamint a jezsuiták levéltára és a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár biztosított forrásanyagokat. Kritikai megjegyzés ezzel kapcsolatban, hogy az Irodalomjegyzéket szerencsésebb lett volna Bibliográfiaként elnevezni és azon belül lehetett volna a források és az irodalom jegyzéke, szétválasztva.

A kötet harmadik (és egyben leghosszabb) egysége a Forrásközlés című fejezet. A szerző ügyelt rá, hogy a kiválasztott források szöveghűen szerepeljenek a könyvben. Ezek mind kiegészítik, valamint hozzájárulnak a kötet elején publikált tanulmány megértéséhez. A források csoportosítása nem műfaji alapon, hanem kronologikusan, a tanulmány vonalvezetéséhez idomul. Az első részegység, a Dicső múlt címet viseli és Szittyay Dénes húszas–harmincas években keltezett leveleit, kinevezési iratait, a rendből történő kilépési iratát, valamint különböző naplóbejegyzéseket tartalmaz. A hanyatlás kezdete 1944-ig tüntet fel forrásokat, leginkább itt is leveleket és egyházi kinevezéseket. A Szittyay-eset című, harmadik alfejezet pedig a botrányhoz kapcsolódva jelentéseket, leveleket, vizsgálati feljegyzéseket, peranyagokat, eljárási ügyek iratait tartalmazza bezárólag a plébános halotti értesítőjével. A válogatásban bőségesen megtalálhatóak a korabeli sajtóból származó cikkek is (a Képes Figyelőben megjelent képek, karikatúrák a Ludas Matyiból).

A Függelékben közölt egy Képmellékletet a szerző – bár ezt általában külön szokás megadni –, amelyben személyes fotók, Szittyay Dénes életútjának jelentősebb helyszíneiről készült képeket, leveleket és a korabeli lapokban megjelent karikatúrákat mutat be. A függelék másik felében a kötetben előkerülő rövidítések jegyzékét adja meg Varga Mátyás.

A forrásban gazdag kötet egy olyan fejezetét mutatja be az 1945 után kiépülő kommunista államhatalom egyházpolitikájának, melynek egyik szereplőjét felmagasztalás, a másikat pedig mélységes megaláztatás érintette. Varga Mátyás hosszú

tanulmánya alapos részletességgel mutatja be Szittyay Dénes életét. Ugyanilyen megbízhatósággal kapunk képet Shvoy Lajosról, a Szittyay-ügy részleteiről, a sajtóban megjelent összefüggésekről. Feltűnő – és egyben üdvözlendő –, hogy a szerző került a morális értéktétel kinyilvánítását Szittyay Dénes esetében. Az olvasó a tények ismeretével és a források elolvasásával megteheti, hogy a könyv forgatása közben behelyezkedik a Rákosi-féle diktatúra üldözött és gondterhelt egyházi életébe oly módon, hogy a kommunista hatalommal rokonszenvező plébános életének kellős közepébe kerül.

Czinkotay Frigyes: Kapos part

Czinkotay Frigyes: Őszi Ivánfa

Czinkotay Frigyes: Borús Balaton